

Зоран Јовановски

ДИПЛОМАТИЈА И МЕЃУНАРОДНО ПРАВО

Содржина

| | |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ГЛАВА I | 10 |
| 1. ПОИМ ЗА ДИПЛОМАТИЈА | 10 |
| 1.1 Поим и историски развој на дипломатијата..... | 10 |
| 1.2 Елементи на современата дипломатија..... | 25 |
| 1.3 Јавна дипломатија | 32 |
| 1.4 Поим и дефиниција на мултилатералната дипломатија | 46 |
| 1.5 Историски осврт кон мултилатералната дипломатија | 52 |
| 1.6 Конференциска дипломатија..... | 58 |
| 1.7 Меѓународните организации како институционализација на мултилатералната дипломатија | 63 |
| ГЛАВА II | 68 |
| 2. ВОЕНА ДИПЛОМАТИЈА | 68 |
| 2.1 Класификација на воената дипломатија (билатерална воена дипломатија , мултилатерална дипломатија) | 90 |
| 2.1.1 Билатерална воена дипломатија | 91 |
| 2.1.2 Мултилатерална воена дипломатија | 94 |
| 2.2 Функција и задачи на воената дипломатија | 97 |
| 2.2.1 Функции..... | 97 |
| 2.2.2 Задачи на воената дипломатија | 103 |
| 2.3 Аспекти на воената дипломатија..... | 108 |
| 2.4 Развивање на лични контакти..... | 109 |
| 2.5 Воена размена | 110 |
| 2.6 Учество во мировни операции за хуманитарна помош | 110 |
| 2.7 Придобивки од воена дипломатија..... | 111 |
| ГЛАВА III | 115 |
| 3. ДИПЛОМАТИЈАТА И МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО | 115 |
| 3.1 Историски развој на меѓународното право..... | 115 |

| | | |
|---------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.2 | Поимно определување на меѓународното право..... | 126 |
| 3.3 | Систем на меѓународното право..... | 129 |
| 3.4 | Правна природа и тенденции во развојот на меѓународното право | 134 |
| 3.5 | Извори на материјално право..... | 147 |
| 3.6 | Однос на меѓународното право и внатрешно национално право | 167 |
| 3.7 | Субјекти на меѓународно право..... | 173 |
| 3.8 | Дипломатско конзуларно право..... | 177 |
| ГЛАВА IV..... | | 192 |
| 4. | ФЛЕКСИБИЛНОСТА И ПРАГМАТИЗМОТ КАКО ОДГОВОР НА ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ..... | 192 |
| 4.1 | Глобализација и дипломатија..... | 207 |
| 4.2 | Државите и примената на современото дипломатско и конзуларно право..... | 210 |
| 4.3 | Национална држава и суверенитет и глобализација..... | 213 |
| 4.4 | Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија..... | 216 |
| 4.4.1 | Јавна дипломатија..... | 218 |
| 4.4.2 | Економска дипломатија..... | 222 |
| 4.4.3 | Виртуелна дипломатија..... | 231 |
| 4.4.4 | Културна дипломатија..... | 235 |
| ГЛАВА V..... | | 240 |
| 5. | РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ВО ОДНОС НА ДИПЛОМАТИЈАТА И МЕЃУНАРОДНО ПРАВО ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ..... | 240 |
| 5.1 | Историјат на дипломатијата во Република Северна Македонија | 240 |
| 5.2 | Односот на РСМ на дипломатијата и меѓународното право во современите свет..... | 244 |
| 5.3 | Правно регулирање на дипломатско конзуларните служби..... | 246 |

| | | |
|-------|------------------------------------------------------------|-----|
| 5.3.1 | Организирање на македонската дипломатско-конзуларна служба | 246 |
| 5.3.2 | Правно регулирање на дипломатската служба | 253 |
| 5.4 | Поставеноста на МНР | 259 |
| 5.4.1 | Процеси на организациона поставеност на МНР..... | 259 |
| 5.4.2 | Сегашна поставеност на МНР..... | 261 |
| | Резиме..... | 284 |
| | Биографија..... | 288 |
| | Користена литература..... | 290 |

ПРЕДГОВОР

Во денешното време поради се поголемиот број на учесници во меѓународните односи (држави, меѓународни организации, невладини организации, медиуми, транснационални компании, академски свет) фокусот кон традиционалната дипломатија се повеќе се проширува, додека монополот врз дипломатијата од страна на професионални дипломати се повеќе исчезнува.

Покрај тоа што дипломатската теорија и пракса ги користи увидите од сите политички, општествени науки и хуманистичките науки (право, економија, култура, јазик, уметност), врз неа се уште нема ставено така наречено „патентно барање“ од ниедна од нив. Во ниту една област од од светската политика нема поголем јаз помеѓу искуството и теоријата, отколку во дипломатската уметност во водење на државните работи, како и во меѓународното право.

Изборот на темите во оваа книга е утврдена според нивната суштинска важност за примена на дипломатијата во практиката. Целта на темите е во склоп со нивната содржина е да послужат како општи насоки и да го олеснат разбирање на суштинските принципи, структури, како и развојот во денешната дипломатија и меѓународното право.

Дипломатите кои имаат активен статус во денешното време немаат многу време за читање на опширни академски трудови

„додека теоретичарите немаат соодветена претстава за тековната работа која дипломатите ја вршат во реално време, во реални околности и ситуации, и за нивната комплексност која го забрзува се повеќе своето ниво. Како непосредна последица која е забележителна е дека извонредните концепти, кои се развиени од интелектуалните аналитичари на теоријата, а посебно оние кои се занимаваат со дипломатијата и меѓународното право кое се практикува на терен, често не успеваат да стигнат до публиката која е составена од стручњаци.

Содржината на оваа книга е насочена кон променливата улога на дипломатијата и меѓународното право поради голем број на глобализирани учесници. Според тоа, оваа книга, може да го премости јазот на академски светска политика и да стимулира поголем интерес за истражување на дипломатијата и меѓународното право.

Дипломатијата и меѓународното право треба да го користат интердисциплинарното и меѓународното истражување за да успеат да се справат со проблемите и непредвидливите задачи и мисии, на тој начин што ќе направат крстосницата меѓу дипломатијата и меѓународното право. Влијанието на науката врз дипломатијата и меѓународното право како општествена реалност се предмет на истражување на денешницата.

Дипломатијата и меѓународното право се соочуваат со проблеми кои влијаат врз истите како што се: меѓународен тероризам, религиозни или етнички мотивирани конфликти, економски и социјални превирања, нелегална миграција, природни и еколошки несреќи, корупција и многу други проблеми.

Политичкиот систем на државата поради се поголем број на меѓународни контакти се соочува со голем број на предизвици. Државата како институција се уште може да демонстрира и активира значителни сили за единство и за решавање на проблемите во рамките на својата заедница, но нејзината способност да искористува информации и нејзиниот монопол да донесува одлуки се повеќе опаѓа. Со променливите барања врз државата, нејзиниот статус се поместува. За тоа да се реши државите може да станат посилни преку кооперативни партнерства со недржавни учесници, давајќи поддршка на истите.

Врз основа на монополот државата да употреби сила, таа треба да се состои од одговорности како што е гаранција за општото добро, за внатрешна и надворешна јавна безбедност, за законот и редот и за слободата на нејзините граѓани.

Политиката и дипломатијата сеуште ги немаат изгубено способностите да ги моделираат одлуките кои се потребни за целата заедница, но мора да ја оправдаат својата способност и легитимност за решавање на проблеми на заедницата, преку изнаоѓање на различни начини како модерни средства и методи. Според тоа, политиката и дипломатијата, се повеќе се движат кон еден „систем на учење“ кој ги контролира и корегира одлуките врз основа на надлежност.

Целта на менувањето на односот помеѓу науката и општеството, вклучувајќи ја и владата, е да се изгради клима на реципрочно знаење и доверба. Еден од најважните придонеси на општествените науки во културата е тоа што тие се пример за добра обука за демократија. Науката мора да биде отворена во

однос на одговорност пред општеството во кој работата на научниците доаѓа до градење на свој адекватен максимум.

Модерната влада се повеќе станува комплексна и непредвидлива , односно нејзината растечка разновидност и комплексност на учесниците и на прашањата , се поголем обем на расположиви информации , зголемен обем на работа кој е наметнат врз дипломатите , поради тоа имаат тенденција да го ограничат времето и ресурсите кои се на располагање за политичка анализа и формулација.

Поранешните и сегашните дипломати кои престојуваат во земјата за која се акредитирани , може да го обезбедат импулсот за трансфер и размена на знаењата преку активности на ширење на информации , квалификувајќи студенти за поширока меѓународна кариера.

Оваа книга се надевам ќе ги поттикне летните школи за дипломатски студии , во соработка со министерството за надворешни работи , да покануваат академици и професионални дипломати кои ќе им предаваат дипломатија и меѓународно право на студентите како меѓународната практика и да ги подготват истите во иднина да се справат и сочат со глобалните предизвици.

Книгата го објаснува значењето на меѓународното право кое поради рангот и бројот на учесниците во меѓународните односи посегнуваат по истото. Суштина на меѓународните односи се заснова на меѓународното право. Недржавен актер како потенцијално учество во формирањето на меѓународните норми

постои потреба за едно интердисциплиирано испитување на релациските, дискурзивните и конститутивните функции за формирање на норми во меѓународното право.

Недржавните актери ги усвојуваат необврзувачките нормативни инструменти за ефикасни , делотворни и флексибилни одговори кон општите проблеми, со тоа што ќе се приклучуваат , учествуваат и да бидат цели на регулативи кои лесно се менуваат , и кои брзо се усвојуваат.

ГЛАВА I

1. ПОИМ ЗА ДИПЛОМАТИЈА

1.1 Поим и историски развој на дипломатијата

Дипломатијата е најстариот облик на комуницирање помеѓу државите и претставува средство, односно најсилно оружје на секоја држава за водење на надворешната политика, преку водење на преговори помеѓу државите од страна на официјалните органи, кои ги вршат истите како умешност и во транспарентното но и во конспиративното преговарање. Но, со развитокот на општествата и со текот на времето, поимот дипломатија добил пошироко значење. „Според некои автори, на меѓународната сцена тоа може да значи раководење во меѓунродните односи преку преговарање, односно спроведување на соработка, на односите помеѓу државите со мирољубиви средства: метод преку кој овие односи се регулирани и спроведени од страна на амбасадорите или пратениците; кој овие односи се регулирани и спроведени од амбасадорите или пратениците; професија или вештина на дипломатите“.¹

¹ Марковски Д., Дипломатија – организација и практика, Скопје, стр. 17.

Почетокот на новата ера, но исто така и периодот потоа, бил постојано пропратен со војни. Но уште тогаш постоела мислата дека е неправедно да се започне војна, пред претходно преговарање.

По завршувањето на битките, најчесто се испраќале повеќе личности, кои биле наречени гласници, за да бараат примирје со цел да се земат труповите на загиналите од војната, но и да се ослободат тогашните воени заробеници, но никогаш не се испраќал само еден гласник, затоа што и тогаш постоела веројатноста истот да биде поткупен или пак заробен и измачуван, се додека не ја каже потребната информација на земјата која ги држи заробениците. „ Преговарачите добивале упатства од сенатот а понекогаш и непосредно по својот народ. За несовесно извршување на добиените задачи или пак примање мито, преговарачот бил строго санкциониран „² Но сепак, неопходно е да се напомене дека не постојат веродостојни записи со кои со точност би можело да се потврди настанувањето на дипломатијата и дипломатските односи. Никулците на дипломатијата се среќаваат со раниот развој на цивилизацијата.

Врз развивањето на дипломатските односи имаат големо влијание првите зачетоци кои се појавиле во периодот на создавањето на државите како и нивните меѓусебни односи, кои за денешницата се важни, со производството на материјални добра односно продукти, кои се носеле на пазари во соседните држави, воведување на пари како платежно средство, водењето на војни за освојување на одредени територии, заради што се

² Ѓорѓиевиќ С., Митиќ М., Дипломатија и конзуларно право, Белград, 200. Стр 13.

креирале сојузи помеѓу две или повеќе држави. Исто така, неопходно е да се напомене фактот, дека „ тогашните дипломатски односи ни од далеку не наликувале на денешниве, сепак, постоеле некои обичајни норми, кои во тоа време давале белези на дипломатски односи „.³ Поговорката дека дипломатијата датира откако датира и човештвото, односно општеството, се поткрепува на повеќе факти. Еден од тие факти е фактот дека одбрани пратеници правеле размена помеѓу најстарите антички држави, како доказ за тоа се тогашните сојузи односно мировни договори, кои биле забележани во старите историски записи. Како друг факт е фактот дека во Илијада се споменуваат пратеници, но истото се спомнува и во Стариот завет. „ Жидовското кралство исто така одржавало дипломатски врски и разменуvalo пратеници со пријателските соседни земји. Древниот Египет, со своите односи со тогашните држави од југозападна Азија, а особено грчките држави, ја осознал потребата за развој на конкретни дипломатски односи „.⁴ И овие дипломатски односи, ако можат да се наречат така, биле уважувани како модуси за неповредливост на личноста на тој што преговара како и на пратеникот со цел, предуслов за успешно извршување на задачите , но од друга страна тоа биле и еден вид реципрочни мерки. Пратениците и преговарачите биле обележани, односно униформирани лица со цел да бидат распознаени, најчесто на пределот на поливната носеле карактеристичен појас на кој била закачена бела палка како и зелено гранче. Тогаш гледано од

³ Виктор Г., За Македонската Дипломатија, Стр. 222. Цит. Britanica, Енциклопедија, 15 едисија (1992), Mikroperija (том 4), The University of Chicago, Chicago, Стр.114.

⁴ Берковиќ Г. Дипломација и дипломатска професија, Загреб, 2006 год. стр 17 и 18.

религиозен аспект, се верувало дека тие се заштитени од Господ, и нечовечното однесување кон нив се верувало дека било грев. Но сепак постоело и случаи кога нивниот имунитет бил повредуван. „ Во тоа време, први вистински чекори и доведување до совршенство на правилото на неповредливост на странскиот пратеник, го направиле Римјаните. Кај нив повредата на пратеникот претставувало тежок злочин. За ова сведочи пресудата на римскиот сенат со која Сатурин бил осуден на смрт поради тоа што тешко го повредил пратеникот на кралот Митридат „⁵

Активностите на египетските фараони на дипломатијата, имале тенденции да ја прошират нивната доминација во другите земји кои биле во нивна близина. „ Фараоните го подгревале непријателството помеѓу палестинските и сириските водичи и на тој начин го остварувале своето влијание над нив “.⁶ Гледано пак од друг аспект, пратениците кои припаѓале на помали држави, за да ја добијат наклоноста на фараоните, настојувале и склучувале бракови со роднини на фараоните, а за компензација на тој брак нуделе многу злато, скапоцени предмети како и воена помош. „ Еден од позначајните настани во овој историски период е склучувањето на договори помеѓу египетскиот фараон Рамзес II и хетскиот цар Хатусила III во 1278 година пред н. е. на тој начин продолжило одржувањето на пријателските врски помеѓу

⁵ Пивоваров В., Арсовски Љ., Дипломатско и конзуларно право, Скопје, 2008, стр. 21

⁶ Марковски М., Дипломатија, организација и практика, Скопје, 2002 стр 19.

египетскиот и хетскиот двор со повремено испраќање на пратеници „⁷

Во тој период, исто така и Асирците имале развиена дипломатија, која имала тенденција преку врските со Египет, потполно да се ослободат од зависноста од Вавилон. После извесен период, дипломатијата на Асирците ја насочува нивната активност кон попречување на активностите на земјите од регионот за создавање на одредени сојузи, кои всушност постојано и континуирано се појавувале наоколу, со цел да ги оневозможат плановите на асирските планови кои имале воен карактер. „ Нејзините пратеници честопати директно се мешале во борбите на претендентите за престолите во соседните држави, при што со најразлични средства и методи настојувале новоизбраните кралеви и натаму да останат зависни од Асирија“.⁸ Асирија пак да ги оствари своите цели, создала конспиративна мрежа на известуваши, односно шпиони и со тоа непосредно интервенирала кај оние држави кои биле полу зависни. Документите кои биле пронајдени во Нинава, биле напишани со клинесто писмо, и се од голема значајност за активноста на дипломатијата на династијата Саргонида. Кога станува збор за разбитокот на дипломатијата во Индија, може слободно да се каже дека индиските закони Ману, имале голема улога за развитокот на дипломатијата на таа земја. Преку содржината на тие закони, се дошло до сознание дека професијата на дипломатот била многу ценета професија. Улогата и активностите на дипломатите,

⁷ ИСТО, стр. 19

⁸ ИСТО, стр. 19

односно пратениците во Индија имала разузнавачки карактер, односно, тие ја проучувале личноста на владетелите на земјите во кои биле испраќани како и за состојбата на таа држава. „Мирот и неговата спротивност - војната, зависат од пратеникот“. Па од овој цитат може да се заклучи дека пратениците се тие што ги креираат или пак ги раскинуваат сојузите помеѓу државите. Исто така, со погоренаведениов цитат може да се констатира и дека требало да се посвети големо внимание на тоа кои лица ќе идат избрани како пратеници во другата држава, од една страна да ја претставуваат нивната земја а од друга страна, со нивната способност да пронајдат одредени информации кои биле во корист за истата.

Кога станува збор за дипломатијата во античка Грција, слободно може да се говори за робовладетелство, односно демократијата во античка Грција има белег на робовладетелска демократија. Демократијата тогаш била спроведена преку народните собранија на граѓаните кои биле слободни, па така со овој облик на општествено уредување , тие граѓани кои биле слободни имале голема контрола во лидерството на надворешната политика како и врз изборот на тоа кои личности ќе бидат избрани за претставници на нивната земја, односно, пратеници. Слободните граѓани на античка Грција ги одредувале и целите и задачите на мисиите на пратениците но и имале право да вршат контрола и увид во нивното работење како и крајниот резултат од работата на пратениците. „ Пратениците доаѓале во контакт со претставниците на градот во кој биле испраќани преку проксенот, на кого му предавале некој вид писмо – симбол, со кое биле препорачувани. Упатствата за работа биле содржани во

посебен документ кој се викал диплома “.⁹ Со овој цитат повторно се потврдува тезата за тоа како настанал зборот дипломатија. Карактеристично за грчката дипломатија е тоа што, многу често биле употребувани актери односно глумци во улога на пратениците, затоа што не секогаш биле избрани личности со голема ораторска вештина, а баш и тоа била поентата, односно пратеникот кога има настап пред народното собрание во земјата во која бил пратен, морал да ги убеди и со говор но и со гестикулации на телото за да народот од другата држава ја разбере пораката, односно симболот што бил испратен од државата која го избрала пратеникот како нејзин претставник. Пратениците, покрај тоа што морале да имаат ораторска и манипулаторска вештина, морале и да го знаат јазикот на земјата во кој бил испратен на одредената мисија.

Во класичниот период во Грција, тие бројот на тие мисии имал се поголем прогрес и основни задачи на античката грчка дипломатија биле: развојот на економските и политичките врски, ¹⁰формирањето на воените сојузи како и тенденцијата односно борбата да се придобијат или преземат членови од другите држави и да ги придобијат или пак поткупат, да работат за сопствената држава. „ Освен во активностите на територијата на старата Елада, грчката дипломатија била насочена и кон развојот на односите со другите народи, меѓу нив со Персијците и со античките Македонци, а во подоцнежниот период и со Римјаните “. Па така, неопходно е да се напомене и дека античките

⁹ Исто, стр. 20.

¹⁰ Исто, стр. 21.

Македонци како соседи на античка Грција, поседувале многу вешта дипломатија, која имала тенденција да ја пороби античка Грција, и која после одреден период успеала во тоа.

Па така, од погоренаведеново може да се дојде до неколку заклучоци за карактеристиките на употребата на пратениците, односно како што тогаш биле нарекувани пратеници: постојани мисии не постоеле, туку се формирале само мисии во периоди кога државата имала одреден интерес, пратеникот имал функција да пренесе одредена порака во државата во која бил пратен, како и задолжително било да се извести господарот за завршената мисија, тогашните дипломати имале само за задача да ја пренесат конкретно и точно пораката која им била наредена од народното собрание, во другата држава, но и како да ја пренеле тие не смееле да бидат санкционирани, малтретирани и убивани, но тоа често и не се практикувало.

Кога пак се говори за развојот на римската дипломатија, може да се направи една компарација со грчката дипломатија, а резултатот е дека, таа демократија била робовладетелска дипломатија. Во римската дипломатија освен Сенатот, голема улога во изборот на пратениците имала и црквата, па така започнало и испраќањето на претставниците во другите држави. После краток период, организацијата на службата за дипломатија паѓа под надлежност на царските канцеларии, а додека пак Сенатот ја губи целата надлежност над организацијата на дипломатијата, па така, на овој начин, римската дипломатија добива централистичко – бирократски карактер. Дипломатијата имала тенденција кон освојување на планови како и деструкција

на непријателските сојузи. Во периодот на залезот на римската моќ, улогата на дипломатијата има превентивен односно одбрамбен карактер со тоа што таа настојува да ги одврати Варварите кои постојано го напаѓале Рим, но исто така се обидува да стане сојуз со Варварите .

Кога се говори за средниот век, слободно може да се каже дека тој се карактеризира со феудалната расцепканост, која всушност ја одредувала улогата на дипломатијата. Исто така, во Средниот век, но подоцна, византиската и папската дипломатија придонесува многу за развојот на дипломатијата воопшто. Во тој период византиското царство било разнишано, па така, византиските цареви ставиле акцент на креирање на успешна дипломатија со тенденција успешно да биде спроведена византиската надворешна политика. Византија била изложена на чести напади од страна на Варварите, немала моќна војска која би можела тогаш успешно и соодветно да одговори на таа закана и тоа претставувало најголем проблем со кој се соочувала Византија во тој период. Па така, Византија креирала и употребивала најразлични методи со цел да ги неутрализираат нападите од Варварите. Методите биле специфични сложени и карактеристични и се состоеле од правење на проблеми и несогласувања помеѓу варварските племиња, преку византиски пратеници.

Главната цел на Византија била да создаде вооружени судири помеѓу варварските племиња, преориентирање на варварските племиња на страна на Византија а во некои случаи и склучување на сојузи. Одредени активности од страна на

Византија резултирале со успех, а тоа имало значајна улога во забавување на процесот на пропаѓање на Византија. Дипломатските методите кои ги спроведувале Византијците, претставувале репер за варварските владетели, кои постепено се зацврстувале и се издигнувале над сите останати племиња. Поентата била да се санираат „ пукнатините “ во Византија и да се издигне гламурозноста и способноста во дипломатијата, со цел да се прикрие пропаѓањето на Византија. „ Така на пример,, М. Бартош, го издвојува церемонијалот за дочек на варварските пратеници, кој се организирал уште на самата граница на државата. Улогата на почесната придружба била да го спроведе пратеникот по престолнината по најдолгите и најнедостапните предели, со што тој би стекнал впечаток дека престолнината е многу далеку и дека е многу тешко да се пријде до неа. Со иста цел биле и воените паради, раскошните забави и големите приеми во царските палати , придружени со прикажување на разновидни технички изуми за тој период “. ¹¹ Неопходно е да се напомене дека тој период се карактеризира со белег на дипломатијата на папата, кој бил авторитет на црквата како и нејзин поглавар и водич.

Светата власт се наоѓала во рацете на Папата во Италија, но и на одредени свештеници и монаси, па така, црквата, односно папската дипломатија интегрирала голема улога во државите во Европа. Атентати, нарачани убиства, измами и други тешки кривични дела ја претставувале папската дипломатија со цел, потчинување на световните поглавари, односно, непосредно

¹¹ Исто, стр. 22.

проширување на светата власт, надвор од националните граници на државата.

Постепеното формирање на модерната дипломатија е карактеристика на Преодниот период, со што започнало воспоставувањето на постојани дипломатски мисии а не само мисии. Со овој факт се согледува дека, од овде се корените на модерната дипломатија. Друг факт за модерната дипломатија е креирањето на меѓународни институции кои имале постојани дипломатски претставници. Преодниот период се смета дека започнал XV век и исто така се карактеризирал со почетокот на трговскиот развој во градовите во Италија, но интегрирање на трговијата во другите земји. Па така, настанала неопходноста од константно и постојано праќање на претставници во земјите во Европа. Дипломатите на Византија и Фиренца вградиле длабок белег во помимот на модерната дипломатија. „ Таа исто така изградила своја служба на известување, која функционирала по пат на телеграми и повремени извештаи – *dispacii*. Посебно треба да се истакне и завршниот извештај – *relacioni*, кој пратениците по своето враќање го поднесувале пред Сенатот “. ¹² *Relacioni* односно завршниот извештај од спроведената работа, означувал специјален документ кој бил обемен и содржел многу информации за работата на пратеникот но и за земјата во која бил испратен на мисија. Ова може да се погледне од два аспекти : зачеток на современото комуницирање помеѓу државите и нивните претставништва и разузнавачката активност.

¹² Исто, стр. 22.

Етаблирањето на институтот постојани дипломатски претставништва продолжува и во подоцнежниот период на создавање на апсолутистичките држави. И покрај одредените отпори на владетелите кон странските претставници, процесот на трансформирање на дипломатијата во општоприфатена меѓународна институција продолжил¹³. Тогаш се појавила и неопходноста на апсолутната монархија за креирање на сопствена надворешна политика на сопствената династија, и резултирала со креирање на институции на дипломатијата, преку кои се спроведувала моќта на династијата. Тогаш интензитетот за проширување на територијата се засислил, а како тактика на постигнување на тоа била употребата на сила, односно војната, а несвесно, тоа имало многу негативен белег во тогашната дипломатија.

Дипломатите кои биле новосоздадени се карактеризирале со тоа што патриотизмот не бил присутен кај истите, но исто така не бил присутен ни моралот, но за жал бил присутен и актуелизиран поткупот, односно, митото. Честите промени на владетелите, издавањето на државните тајни, подмитувањето од непријателската држава како и примањето мито од истата, како и ставањето на двајца или повеќе владетели во тогашната служба, била карактеристика на дипломатите на тој период. Почетокот на XVII век го заокружил процесот на прифаќање на постојан дипломатски претставник како институт, како и го означувал крајот на овој период, но со претходно создадени неопходни услови за понатамошен развој на дипломатијата.

¹³ Исто, стр. 23.

После овој период во развитокот на дипломатијата следи периодот на модерната дипломатија. Овој период е од непроценливо значење на историскиот развој на дипломатијата. Карактеристики на периодот на модерната дипломатија биле: свеста за неопходноста од постојано претставништво, свеста за правилниот начин на претставување на сопствената држава, свеста за формирањето на специјални државни органи кои се занимавале со надворешната политика, свеста за организацијата на професионалната дипломатска служба, кодификацијата на дипломатските рангови и на процедурите на дипломатските конференции, свеста за издигнување на дипломатијата до тој степен кој ќе ги задоволи потребите во спроведувањето на надворешната политика и тн.

Современото решавање на дипломатските односи помеѓу државите започнува со процесот на формирање на национални граници на државите но и соработката помеѓу нив. Соработката се однесувала на брзата експанзија на трговијата помеѓу државите кои имале голема моќ како и техничко – технолошкиот развој. Неопходно е да се напомене дека тогаш, за таа цел започнува кодификацијата на дипломатското право.

Во Римската империја не може да се говори за дипломати, пратеници или пак дипломатски претставници во правилна смисла на поимот. Таму може да се говори за личности со различни професии кои привремено биле испраќани на мисии во други држави. Организацијата на Ахенскиот и Виенскиот конгрес придонела да се усвојат правилата за класите и ранговите на дипломатските претставници, но не со обичајните норми како што

до тогаш било тоа регулирано, туку со законските норми. Државите почнале да креираат институции, односно да создаваат безбедносен систем со институции односно министерства, чија основна задача била спроведувањето на надворешната политика. Во тие институции односно министерства, се едуирал кадарот и се одликувал со висок професионализам како и високо стручно ниво за работа, како и во споствената земја така и во надворешните претставништва. Тука почнала да се води малку поразлична дипломатија, односно, со одредени тактики техники и методи, биле потчинувани малите и немоќни држави од страна на големите и моќни држави, преместување на границите, организирање на вооружени судири но и одржување меѓусебни односи помеѓу големите тогашни сили. Но во истиот тој период, се буди свеста кај малите заробени држави односно поробени народи за создавање на сопствени и независни држави. Со формирањето на сопствени држави, дипломатијата добива прогресија во нејзиниот развој затоа што тие се бореле за рамноправност во меѓународната политичка сцена.

XX век е обележје на современиот развој на дипломатијата, односно тој го означува почетокот на современиот развој на дипломатијата. Основен белег на овој век е соработката, односно потребата на народите за заедничко решавање на проблемите кои биле интерес на целокупната меѓународна заедница. Лигата на народите била прва формирана меѓународна заедница а потоа била креирана и Организацијата на обединете нации. Па така овие две меѓународни организации станале интерес и на малите и на големите држави, и со самото тоа се согледува развојот на современата дипломатија. Гледано од друг аспект, покрај

современиот развој на дипломатијата може да се согледа и овозможувањето на пристапот кон глобално решавање на одредени проблематики, односно освен политичките, овде спаѓаат и еколошките, социјалните како и економските проблеми, кои биле интерес на меѓународен а не само на национален план.

Во овој период, односно, во периодот на современиот развој се напушта принципот на класичната дипломатија. Дипломатијата станува иницијатор на многу значајни прашања од секојдневното човеково живеење со тоа што почна да се отвараат државни органи, односно, министерство за надворешни работи, преку кој се вршело соработка со експерти од други држави од различни области. Со почетокот на формирање на нови независни држави, како и динамичниот техничко – технолошки развој, се повеќе се појавува потребата од меѓузависност на ново создадените држави. Основен принцип бил отварањето на постојани претставништва – амбасади, но и се почесто се применувал и принципот на креирање односно отварање на специални ad hoc мисии кои функционираше како допонување на активностите на веќепостоечките мисии. „ Привременото седиште на Организацијата на обединетите нации во Њујорк, по основачката Конференција на Организацијата одржана во Сан Франциско 1945, имало 51 мисија, што приближно одговара на тогашниот број на суверени земји. Кон овој број не се додадени земјите од фашистичката алианса. Во 1962 година овој број се зголемува за нови 60 членки, а веќе во 1982 година овој број изнесува 170 независни држави, од кои 159 стануваат членки, односно отвараат свои постојани мисии во ООН. Според „ Светскиот водич за дипломатски претставништва “ од 1986/87, во светот постојат

18.400 дипломатско – конзуларни претставништва и мисии со над 100.000 дипломатски конзуларни агенти во 170 држави “. ¹⁴ Новите вредности на современата дипломатија биле принципите на независност и еднаквост како и почитување на териториалниот интегритет на државите, а тоа произлегло од неопходноста за водење на активна надворешна политика на земјите од меѓународната заедница, без оглед на големината на државите или пак на степенот на развој на економијата.

1.2 Елементи на современата дипломатија

Мирните контакти меѓу независните групи отсекогаш, од почетокот на човечкото време, се остваруваа преку одреден вид на репрезентативна активност, која низ времето станала позната како „дипломатија“, фраза која потекнува од грчкиот збор диплома (*δίπλωμα*), што во времето на хеленската култура значело двојно свиткан акт-официјален државен документ во вид на препорака или уверение кое му давало овластувања на поединецот да ја преставува државата во други држави. Дипломатија исто така се поврзува со формалното посредување во меѓусебното комуницирање помеѓу државите, со одредби и правила што се однесуваат на официјалните органи коишто ги вршат тие работи, како и со вештина во јавното и тајното водење преговори меѓу одделни влади. Оттука „основната функција на дипломатијата е

¹⁴ ИСТО, стр. 25

да им овозможи на државите да ги остварат своите основни цели, без употреба на сила, пропаганда или примена на правото“¹⁵

Повеќето од теоретичарите од меѓународните односи ја карактеризирале дипломатијата како "клучна институција", поточно "иницијална каписла на меѓународните односи". Но, дипломатијата предизвика релативно малку внимание кај политичките научници, особено теоријата за меѓународните односи. Ситуацијата е малку изменета кога станува збор за теоретичари на законот, особено оние што се занимаваат со меѓународното јавно право. Оттука, евидентно е дека теоретската дефиниција на феноменот на дипломатијата во меѓународните односи е нецелосна, што Дерицин сликовито го презентира фактот како дека "дипломатијата е отпорна на теорија"¹⁶. Но во науката има изобилство од дефиниции за дипломатијата и секоја дефиниција на дипломатијата, се додека таа е условена и релативизирана од внатрешните политички определби и состојбата во меѓународните односи, ја има својата теоретска и практична вредност. Имено, токму бројот на дефиниции најдобро ја одразува комплексноста на поимот дипломатија и на многуте фактори и пристапи кои се сметаат за клучни во дефинирањето на истата.

Првична тешкотија произлегува од тоа што термините „дипломатија“ и „надворешна политика“ нејасно се користат за одредување на начинот на кој актерите (главно државите)

¹⁵ Berridge G.R. *Diplomacy, „Theory and Practice“* London-New York-Munich, 1995, стр. 25

¹⁶ Derian J. Der: „*Mediating Estrangement: A Theory for Diplomacy,*” *Review of International Studies*, 13 (1987) 91, наведено во: Jönsson Christer and Hill Martin: *Essence of Diplomacy*; Palgrave Macmillan, United Kingdom, 2005, стр. 1.

дејствуваат, реагираат или комуницираат на меѓународната сцена, односно во друга околина, дури и во онаа во која тие треба да ја вршат својата суверена власт. Некои тврдат дека дипломатијата е асимилирана во надворешната политика, но други имаат мислење дека дипломатијата е само инструмент на надворешната политика, но во време на глобализација односите помеѓу државите не секогаш одат преку официјални претставници бидејќи државите не се единствените чинители на „надворешната политика“

Диференцијацијата помеѓу дипломатијата и надворешната политика се поврзува со онаа меѓу инструментите како и на извршувањето така и на формулирањето и содржината на политиката. Дипломатијата, како метод, се занимава со артикулирање на надворешната политика. Имено, станува збор за начините, а не за целите на надворешната политика. Според тоа, дипломатијата служи како инструмент за имплементирање на надворешната политика. Меѓународните односи, од друга страна, претставуваат општествена наука за анализирање на надворешната политика. Меѓународните односи ги обработуваат односите помеѓу државите, додека транснационалните односи се однесуваат на преку граничните интеракции во кои е вклучен барем еден општествен актер.¹⁷

Надворешната политика се остварува преку билатералната и мултилатералната дипломатска дејност што ја спроведуваат дипломатите со своите функции и ги извршуваат во интерес на

¹⁷ Вилфрид Болевски, *Дипломатијата и меѓународното право во глобализираните односи*, Скопје, Просветно дело, 2009, стр. 21

земјата на испраќање или меѓународната организација чијшто интерес го застапуваат. Сепак, дипломатијата има повеќе значења како што се:

а) водење на државните работи на подрачјето на надворешната политика преку службени односи со други држави и меѓународни организации;

б) облик и содржина на односи помеѓу државите коишто се формираат и се одржуваат со службени контакти, а преку кои се настојува да се усогласат интересите на односните држави постигнувајќи одредени договори;

в) способност, умеење, знаење за водење преговори со други држави; г) надворешно претставување на државите;

д) кариера, професија на претставување и застапување на државите во односите со други држави, припадност на лица коишто ја вршат таа професија.¹⁸

Традиционалната дипломатија е практикувана како уметност и вештина за комуницирање и размена, односно конверзација помеѓу државите кои дејствуваат преку нивните претставници (дипломати) за остварување на националните интереси, било тоа да се политички, економски, научни, воени, општествени и други. Во својата модерна форма, изминатите 5 века го задржа својот вообичаен константен карактер и прерасна во дипломатска професија. Како и сите професии, таа создаде сопствена терминологија со категории, во склоп на нејзината активност кога во минатото која се однесувала на односите меѓу горди и љубоморни суверенитети а подоцна заменети со помалку горди и

¹⁸ Тања Достинова Запрова, Љупчо Сотирски, *Дипломатска организација, дејност и професија*, Штип : Универзитет “Гоце Делчев”, 2014, стр. 13

љубоморни суверени држави, создаде така наречен дипломатскиот јазик кој е префинет, професионализиран и носи многу прецизни значења, да не кажеме доведен на ниво на уметност во говорење.¹⁹

Но не само дипломатскиот речник е во функција на дипломатијата. Дипломатијата користи одреден комплет вештини, алатки, процедури, методи, норми и правила како општествена практика со цел да го оркестрира и контролира дијалогот помеѓу државите и, на тој начин, да ја оптимизира содржината и квалитетот на меѓународните односи, вклучувајќи го и менаџирањето на промена.²⁰

Во меѓународното право признаените правни рамки во практиката се Виенската конвенција за дипломатски односи (1961), Виенската конвенција за конзуларни односи (1963) и обичајното меѓународното право, кои се однесуваат на протоколот како упатство уредно официјално или репрезентативно однесување на дипломатите. При што инструменти за дипломатска меѓусебна размена се или усмени или во пишана форма. Вербалната нота (Note Verbale) преставува наједноставна и најпрактикувана форма на писмено комуницирање со која во дипломатијата се известува за некој факт или став или се иницира одредено дејство. Таа е секогаш во стандарден формат и редоследот на изразување започнува и завршува со куртоазија и

¹⁹ G. R. Berridge and Alan James, *A Dictionary of Diplomacy*, Second edition, Palgrave Macmillan, New York, 2003 стр. ix

²⁰ Вилфрид Болевски, *Дипломатијата и меѓународното право во глобализираните односи*, Скопје, Просветно дело, 2009, стр. 21

секогаш е учтива, умерена, неемоционална и полна со почитување, во смисла да остави простор на тој за кого е наменета, да не се почувствува дека е ставен пред „свршен чин“, туку да остави простор да одговори на сличен начин, истовремено штитејќи го гласникот од одговорност во однос на нејзиното влијание.

Изминатиот век се карактеризира со конференциска дипломатија и со се поголем број на учесници од регионална до глобална, а таа се карактеризира со изјави на двосмисленост и прецизност. Послабите секогаш имаат интерес да вметнуваат двосмислени одредби, а посилните инсистираат на прецизност. Но двосмисленоста често намерно се остава во прецизното формулирање со цел да се задржи флексибилноста и способноста за откажување бидејќи двосмисленоста секогаш води кон различно толкување на работите. Оттаму во дипломатијата употребата на двосмисленост е централна и конструктивна практика.

Имено, вербалната комуникација во дипломатските контакти е еден од најбитните елементи на дипломатијата. Таа треба да има форма на почит кон институцијата на државата која е призната како и меѓународните организации, како и почит кон суверенитетот и еднаквоста на државите биле тие големи или мали и почит на нивните претставници. Вербалната интеракција помеѓу луѓето, а исто и помеѓу дипломатите се темели врз веродостојност, кредибилитет, интегритет на соговорниците. А тоа е важен аспект за градење на дипломатска кариера при што треба да се има на ум дека дипломатите се застапници на нивните држави и тие не дејствуваат како приватни граѓани. Императив на

еден дипломат е при несогласување на личните ставови со официјалните политики на неговата влада да застане со сиот свој интегритет и кредибилитет да застане во одбрана на ставот на неговата влада или да даде оставка од неговата мисија.

Во последните децении од минатот век и почетокот на 21 век започна процесот на промени во меѓународните односи особено со демократизацијата, модернизацијата и сè понагласената меѓу зависност на државите при што се воведоа нови форми и методи во меѓусебните дипломатски односи на државите и останатите меѓународни субјекти. Дипломатијата треба во движење да се адаптира на ново настанатото време со помош на:²¹

- Мултилатералната дипломатија, која покрај класичната билатерална дипломатија, започна да зазема сè позначајна улога во меѓународните дипломатски односи;

- Процесот на создавање мултиполарен свет;

- Меѓузависноста на државите, станува сè поголема, со оглед на неможноста на големите сили сами да се спротивстават на новите предизвици, како глобалните пандемии, асиметричните закани (тероризмот, меѓународниот организиран криминал, сајбер криминалот, миграциите), природните катастрофи и нуклеарните несреќи;

- Појавата на регионални организации, коишто, меѓу другото, го промовираа и принципот на спроведување заедничка надворешна и безбедносна политика на државите членки по

²¹ Данчо Марковски, Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија Скопје : Фондација “Фридрих Еберт”, Канцеларија во Македонија, 2017, стр. 9

одредени прашања. Во оваа насока, Европската унија како една од најзначајните меѓународни регионални организации, отиде чекор понапред со претставувањето на концептот „контролирано своеволно губење на дел од суверенитетот на нејзините земји-членки“;

– Создавањето на јавно мислење, на коешто му припадна улогата на важен коректив за голем број проблеми со кои што е соочен современиот свет. Формираните над 15.000 невладини организации (НВО), асоцијации и здруженија станаа значаен фактор во меѓународните односи;

– Посебна улога во меѓународните односи има и ширењето на интернетот, односно социјалните веб-мрежи на глобално поврзување. Политичките елити во државите се соочени со особено моќно средство на масовна комуникација меѓу граѓаните, што им овозможува брзо информирање, нивно организирање и достапност до бараните информации. Случувањата во т.н. „Арапска пролет“ во Египет и дел од земјите во Магреб, несомнено ја покажаа моќта на ова средство.

Во последно време во научната дебата и теорија се почесто се говори за трите основни постулати во модерната дипломатија врз чии темели се заснова дипломатијата а тоа е отворена или јавна дипломатија, појава на нови актери во лицето на парадипломатијата во кореспонденција со мас медиумите и социјалните интернет мрежи и мултилатералната дипломатија.

1.3 Јавна дипломатија

Јавната дипломатија е еден нов метод во дејствувањето и работењето на современата дипломатија. Ако во времето на студената војна преставуваше „привилегија“ на протагонистите на блоковската поделеност на светот, во изминатите две децении примената на јавната дипломатија стана неодминлив елемент во стратегијата за спроведување на надворешната политика, на значителен број современи држави.²² Но се уште се водат полемики околу тоа, дали јавната дипломатија е нова научна дисциплина, бидејќи има голем број на теоретичари кој ја сметаат, односно ја изедначуваат со пропагандата. Но брзиот развој на технологијата и глобализацијата а особено појавата на социјалните медиуми на интернет платформата придонесоа да стане значајно орудие во меѓународната дипломска комуникација.

Постојат многу дефиниции за јавна дипломатија. Како најпроста дефиниција може слободно да се дефинира како термин кој „ги опишува напорите на владата за спроведување на надворешната политика и промовирање на националните интереси преку директен контакт и комуникација со населението на странска држава“²³, односно интеракција и влијание кон странските публики, наспроти традиционалната меѓу владина комуникација, преговарање и застапеност. Јавната дипломатија рефлектира одредена преокупација со „имиџот“ на државата зад

²² Данчо Марковски, Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија Скопје : Фондација “Фридрих Еберт”, Канцеларија во Македонија, 2017, стр. 16

²³ Kennon H. Nakamura and Matthew C. Weed, “U.S. Public Diplomacy: Background and Current Issues,” Congressional Research Service, (Dec-2009), <https://fas.org/sgp/crs/row/R40989.pdf> пристапено на 04.25.2019 год.

сопствените граници, користејќи го технолошкиот напредок во комуникациските технологии и влијанието на 24-часовните глобални медиуми како што се социјалните медиуми.

Јавната дипломатија може слободно да се дефинира и разбере како алатка која ја надополнува традиционалната дипломатија во остварувањето на целите на надворешната политика при што вклучува многу различни аспекти во себе, од слушање и собирање информации, застапување на информации односно радио-телевизиско емитување, меѓународна размена, културна дипломатија, психолошка војна и дигитална дипломатија. Јавната дипломатија допира директно до глобалната јавност, без влијание на нивните влади. Се труди директно или индиректно да влијае на јавните мислења и позиции кои директно влијаат на одлуките на другата власт. И некооперативните режими можат да бидат принудени да ги ублажат своите позиции под општ притисок.

Во суштина, јавната дипломатија се користи за градење на односи, имено, разбирање на потребите на другите земји, култури и народи, пренесување на сопственото гледиште на работите, исправување односно објаснување на погрешни претпоставки и потрага по области каде што може да се најде заедничка кауза. Разликата меѓу јавната и традиционалната дипломатија е дека јавната дипломатија вклучува многу групи на

луѓе од двете страни и поширок сет на интереси кои одат подалеку од оние на владата.²⁴

Во традиционалната дипломатија, особено се истакнуваат и доминираат официјални интеракции кои се спроведуваат меѓу професионалните дипломати. Дипломатијата во традиционалистичко гледиште е претставена како игра каде што јасно се обележани улогите и одговорностите на актерите во меѓународните односи. Традиционалната дипломатија подразбира силна демонстрација на константна надворешната политика, анализа и известување за активностите, ставовите и трендовите на една странска влада што можат да влијаат на националните интереси на државата. Но местото и улогата на јавната дипломатија во дипломатијата го зазела со почетокот на демократските промени во светот предизвикани од падот на Берлинскиот ѕид во 1989 година и распаѓањето на Варшавскиот сојуз и Советскиот сојуз, а брзото ширење односно се поголема употреба од страна на современите држави, е поради брзиот технолошки развој на комуникациската технологија. Со доаѓањето на новото време, време кога најголемите светски сили соработуваат на многу полиња, односно од дотогашната политика на сила, „трката“ за наоружување карактеристика за блоковската поделеност на светот, се замени со така наречена мека сила. Но, сепак треба да се стави акцент дека јавната дипломатија се појавила поодамна но во различна форма во Американското општество.

²⁴ Leonard, Mark, *Public diplomacy* The Foreign Policy Centre, 2002, стр.8

За време на Првата светска војна, претседателот Вудро Вилсон го формирал Комитетот за информации од јавен карактер, кој ги претставувал првите големи напори на САД за ширење информации за домашната и за надворешната публика. Комитетот бил формиран за да се спротивстави на германската пропаганда, но почнал да ги шири сопствените гледишта на вистината и својата пропаганда за двете страни. На крајот од Првата светска војна, комисијата била распуштена.²⁵

За време на Втората светска војна, претседателот Френклин Рузвелт ја формирал информацијата за Канцеларијата на војни за да им обезбеди на американската и странската публика вести за војната, американската воена политика и активностите и целите на владата на САД. Гласот на Америка, кој е најстариот од американските радиодифузини сервиси како составен дел од програмите на OWI стана официјална прекугранична емитувана рака на САД.²⁶

Во 1953 година, по препораките на неколку комисии, претседателот Двајт Ајзенхауер ја создал независната информативна агенција на САД (United States Information Agency-USIA) која служела за организирање и спроведување на меѓународните информации и програми за размена на американската влада за поддршка на надворешната политика на

²⁵ Kennon H. Nakamura Matthew C. Weed, *U.S. Public Diplomacy: Background and Current Issues* CRS Report for Congress, *Prepared for Members and Committees of Congress*, 2009 p.9

²⁶ Исто

САД²⁷ и се ставила во функција на јавната дипломатија на САД , со следниве задачи:²⁸

- објаснување и застапување на политиките на САД во услови кои се веродостојни и значајни во странските култури;

- обезбедување информации за официјалните политики на САД, како и за луѓето, вредностите и институциите кои влијаат на овие политики;

- придобивање на придобивките од меѓународниот ангажман на американските граѓани и институции, помагајќи им да изградат силни долгорочни односи со нивните колеги во странство; и

- советување на креаторите на политиката на претседателот и на владата на САД за начините на кои странските ставови ќе имаат директно влијание врз ефективноста на политиките на САД.

Аргументите кои се однесуваат на ограничувањата во употребата на тврдата (hard) или воена моќ и предности кои можат да произлезат од употребата на „атрактивната“ лесна моќ, која произлегува од факторите како што се културата, идеалите и вредностите, фактори кои ги охрабрува другите да го сакаат она што го сакате и вие, се основните претпоставки зголемена улога на јавната дипломатија. По 1945 година, САД ја изгради својата „леплива“ моќ на столбовите на слободната трговија и институциите на Бретон Вудс, заедно со реалноста дека

²⁷ Исто

²⁸ William M. Chodkowski, *United States Information Agency, Fact Sheet*, American Security Project Washington, D.C., 2012, p. 2. <https://www.americansecurityproject.org/>

економската благосостојба на другите земји е поврзана со онаа на САД.²⁹

Со технолошкиот развој по радиото, телевизијата предизвика забрзување на процесите во глобален размер во делот на мас-медиумите. Со формирањето на глобалните телевизии, како CNN, NBC, BBC, Euro News, способни да ја „покријат“ секоја точка од Земјината топка и непосредно „во живо“ да пренесуваат значајни настани во одредена држава или територија, конечно беше создадена интеракцијата помеѓу мас-медиумите и дипломатијата. Пренесувањата на настани во живо, како што се демонстрации, масовни кршења на човековите права, демонстрации, терористички активности или воени дејствија, помогнаа во демократизација на многу општества оневозможувајќи им на недемократските режими да ги прикријат своите активности истовремено сплотувајќи ја меѓународната јавност во осуда и притисок. Карактеристика на овие канали се: емитуваат 24 часа на ден, пренесуваат во реално време, емитуваат од секое место во светот на секое место, насловот секогаш доминира, ориентирани се на настани во живо.

Телевизијата ја започна глобализацијата во доменот на пренесување на информациите, правејќи го светот мал. Но интернетот и неговиот развој изминатата декада особено по појавата на социјалните медиуми (Facebook, twitter, Instagram, YouTube и др.) каде веста со преголема брзина се шири и ги прави и обичните луѓе новинари (односно, секој од нас може да пласира вест и видео сигнал) да презентираат случувања,

²⁹ Jan Melissen, *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*, PALGRAVE MACMILLAN, New York, 2005

ставови, мислења и т.н. и се поголемиот тренд за ширење на лажни вести, при тоа создаде ново поле за борба и дејствување на јавната дипломатија.

Освен радиото и телевизијата во лепезата на средства за дејствување на јавната дипломатија важна улога имаат и научно–образовната размена, студиските патувања и престои, културата, филмската уметност, спорот, како и специјализираните претставништва во форма на културно информативни центри.³⁰

За владините субјекти кои го користат јавна дипломатија како стратешки елемент, од витално значење е да се има фундаментално разбирање за целта и за нејзините граници. Иако понекогаш целта при конкретни проекти или програми може да биде нејасна, тие во крајна линија се наменети да постигнат ефект во однос на спроведувањето на надворешната политика.

Дипломатските институции треба да се движат подалеку од стариот модел. Наместо тоа, она што е потребно е фундаментално ребалансирање на дипломатската понуда и поголема инвестиција во неа. Службите во странство мора да се трансформираат од новинари и лобисти за реактивните прашања во учесници во јавни дебати низ целиот свет. Деференцијанцијата помеѓу јавната и традиционалната дипломатија, како што погоре напознавме, е во тоа што јавната дипломатија вклучува поширока група луѓе на двете страни и пошироки групи на интереси, кои ги надминуваат актуелните интереси на Владата. Влијанието што

³⁰ Данчо Марковски, Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија Скопје : Фондација “Фридрих Еберт”, Канцеларија во Македонија, 2017, стр. 23

може да го постигне јавната дипломатија е дадено по следниот редослед³¹:

– Да се зголеми информираноста на луѓето за некоја земја (да ги поттикне да размислуваат за неа, да ги обноват сликите, да ги променат негативните мислења).

– Да го зголеми почитувањето на некоја земја (да создаде позитивни перцепции, да постигне и другите од иста перспектива да ги согледаат прашањата што се од глобална важност).

– Да ги заинтересира луѓето на некоја земја (да ги зајакне врските—од образовни реформи до научна соработка, да ги охрабри луѓето да ја гледаат земјата како атрактивна дестинација за туризам, за студирање, учење преку интернет, да ги поттикне да ги купуваат нејзините производи; да ги поттикне да ги разберат и да ги прифатат нејзините вредности).

– Да влијае на луѓето (да ги поттикне компаниите да инвестираат, јавноста или политичарите да ги поддржат нивните позиции, за да се свртат кон нив како кон партнер).

– Со цел јавната дипломатија да ги постигне овие цели, на владите треба да им биде јасно дека тоа не може да биде едно димензионален процес на пренесување на пораките.

– Еден од начините на концептуализирање на јавната дипломатија е и да се претстави таа како: Реактивна, што подразбира реакција на актуелни настани во моменти кога се случуваат, на начин кој е во согласност со стратегиски цели; Проактивна, создавање на агенда на актуелности преку активности и настани, кои се така осмислени за да ги засилат

³¹ Leonard, Mark, *Public diplomacy* The Foreign Policy Centre, 2002, стр. 9-11.

суштинските пораки и да влијаат на перцепциите; и Градење на долготрајни односи со прекуокеанските популации за да се стекне признание за нашите вредности и традиции, а и за да учиме од нивните“.

Што се однесува до носителите на јавната дипломатија, тие формално може да бидат поделени на две групи:³²

– **Државни претставници** во чија надлежност е надворешната политика на државата, во кои спаѓаат претседателите на државите, премиери, министри за надворешни работи, амбасадори – дипломатско конзуларни претставници, останати официјални лица, кои со своите изјави и надворешно политички активности во меѓународната заедница ги промовираат националните интереси, безбедноста на земјата, го градат профилот на својата држава и придонесуваат за создавање на меѓусебна доверба; и,

– **Претставници од цивилниот сектор**, каде ги среќаваме НВО, граѓански асоцијации и здруженија, истакнати поединци од областа на науката, бизнисот, културата, уметностите, спортот и други, кои со својот статус на нови актери во меѓународните односи, преку нивните активности го свртуваат вниманието на светската јавност или јавноста на одредена земја за актуелни прашања од социјалната, животната средина, човековите права, хуманата и други сфери.

Нивната заедничка цел се активностите кој треба да се преземат за да овозможи спроведување на таканаречената „soft

³² Данчо Марковски, Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија Скопје : Фондација “Фридрих Еберт”, Канцеларија во Македонија, 2017, стр. 26

power“ на земјата, односно градењето на угледот „image“ и преставување на вредностите на земјата при тоа да се обезбеди соодветна позиција во меѓународната заедница. Затоа во државната стратегија за јавната дипломатија потребно е да се земе нивната поврзаност односно меѓу зависност. Оваа алатка на дипломатијата, јавната дипломатија не треба да ја користат само големите и економски моќни држави, туку и малите и средни држави при тоа водејќи сметка за ограничените финансиски и човечки ресурси за активностите на јавна дипломатија насочувајќи се на специјализација и на сите достапни ресурси само на една или неколку теми. Се разбира, до остварувањето на посакуваниот углед – имиџ на земјата потребно е, прво внимателно одредување на целите кои треба да се преточат во општо прифатена стратегија која понатаму со низа на подготвителни активности на носителите од повеќето сектори од администрацијата и приватниот сектор да се изгради нормативна сила преку која ќе се реализира своето влијание во меѓународните односи, се разбира во зависност од контекстот и можностите на државата.

Од особено значење за спроведување на јавната дипломатија е примената на принципот на партнерство во соработката помеѓу државата и приватниот сектор кој ги опфаќа невладините организации, асоцијации и поединци. Вклучувањето на останатите субјекти подразбира децентрализирање на активностите на државата во јавната дипломатија, а воедно ја инкорпорира јавноста во креирањето и спроведувањето на стратегија та во надворешната политика. Отсуството на овие

пара-дипломатски учесници генерално го отежнува успешното спроведување на самиот процес.³³

Битно е да истакнеме во изминатата декада, со брзиот развој на интернетот односно на комуникациската мрежа преку него, а особено по појавата на социјалните мрежи, доведе до рапидно менување на интернационалната средина. Создаде виртуелна средина каде поединците од целиот свет можат виртуелно да се состануваат при тоа пријателски да дискутираат и да ги идентификуваат социјалните проблеми кој ги поврзуваат и при таа дискусија да предизвикаат политичка акција за нивно добро. Овие дискусии најчесто се за природната околина, човековите права, социјалната правда на интернационално ниво. Оваа промена на интернационалната средина ја промени и борбата за моќ помеѓу државите. Поради големиот наплив на информации повеќе не е битно кој ја пласира информацијата (бидејќи може да биде било кој) туку „моќ“ е чија приказна ќе победи. Ова придонесува да јавната дипломатија мора да се трансформира во „нова“ јавна дипломатија која за разлика од „традиционалната“ јавна дипломатија се разликува во приодот на начинот на комуникацијата со публиката. Традиционалната беше насочена кон комуникација со масите и повеќе беше еднонасочна, додека новата е насочена кон одредени групи со различен приод. Но и на двете целта е иста да влијание врз странската надворешна политика. Секако оваа дипломатија зависи од повеќе фактори а

³³ Данчо Марковски, Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија Скопје : Фондација “Фридрих Еберт”, Канцеларија во Македонија, 2017, стр. 28

еден од нив е од природата на имплементација на новите технологии односно од развитокот на интернет мрежата.

Драматичното намалување на цената на комуникациските технологии, понекогаш означена со "трета индустриска револуција", доведува до дифузија на владите, појава на недржавни актери, и појава на премногу информации, но и од ден на ден зголемување на публиката а со тоа и недржавните актерите во креирање на јавното мислење. Секако тоа има и други импликации како што се овозможување транснационализација на производството, глобализацијата на финансискиот сектор, појавата на транснационални интернет групи на граѓанското општество, подемот на постмодернистичките менталитети и транзиција кон концептот на интра-планетарна безбедност.

Тука битно е да го истакнеме и развитокот и појавата на социјалните медиуми донесоа една нова клучна карактеристика, да наместо да се таргетира изворот, а со тоа и целната публика, публиката сега се состои од повеќе или помалку еднакви партнери кои придонесуваат за производство на порака, која моментално се шири кон целата публика. На медиумската сцена сите актери, нови и стари, играат улога во креирањето на јавното мислење, а со тоа и се зголемува влијанието врз политичарите и при тоа и во креирањето на политиките. Ова има две предности. Прво, со влијанието врз овие структури стануваме ко-создавачи на јавно мислење и создаваме јавно мислење во своја полза што е всушност целта за измена на политиката. И втората предност е тоа што инкорпорираме разновидност со ниски трошоци, а поттикнуваме размена на информации и иновации. Дијалогот

преку „интернетот“ генерира нови идеи или социјално однесување, а го олеснува прифаќањето веќе присутни идеи и може да постави пречки за некои (нови и стари).

Оттука, социјалните медиуми го сменија начинот на кој луѓето комуницираат. Социјалните медиуми обезбедуваат форум каде широк спектар на политички актери може да изрази алтернативни ставови и да се обезбеди политички избор за луѓето. Моќта на ефектот на социјалните медиуми врз општеството се заснова на нејзините социјални аспекти кои значат интеракција и учество. Социјалните медиуми станаа суштинска, влијателна и рамноправна политичка алатка која може ефективно да се искористи за спроведување на јавната дипломатија и пропагандни кампањи.

Покрај напредокот во комуникацијата, намалените трошоци за превоз ја поттикнуваат популацијата на постојани патувања и појава на т.н. мобилни „мигранти“ при тоа добивајќи искуство во културниот, политичкиот и општествениот живот во земјата домаќин и своите впечатоци ги споделуваат директно со своите развиени т.н. мрежи "дома". Овој аспект, односно влијанието на овие актери во креирањето на имиџот на општествата во кој се наоѓаат, некои држави од поодамна во стратегијата на јавната дипломатија го вклучуваат со финансирање на школување и разновидни обуки.

Лесно е да се види како овие напредоци во дистрибуцијата на информации имаат директно влијание врз дипломатијата преку овозможување на подемот на други недржавни актери со кои сега

дипломатите треба да преговараат и координираат за да се справат со транснационалните прашања.

Секако како што истакнавме една од целите на јавната дипломатија е подобрување односно создавање на добра репутација односно „имиџ“ на државата. Нормално за една држава добрата репутација е многу важна, бидејќи таа создава последователни ефекти, кои имаат последици од трговија и туризам до инвестиции и влијание. Добриот углед, ги подобрува шансите за привлекување на туристи, би требало да влијае на подобрување пристапот домашните компании на странски пазар, се олеснува прифаќањето на политичките ставови и се презентира култура на една држава.

1.4 Поим и дефиниција на мултилатералната дипломатија

Од традиционален аспект, „акцентот на дипломатијата е врз билатералната интеракција на државите. Со појавата на меѓународните организации, меѓународните конференции и одржувањето самити, дипломатијата го сврте својот фокус врз мултилатерализмот“.³⁴

Па така, самата природа на проблемите кои на меѓународната сцена се јавуваат и поради тоа дека овие проблеми стануваат заеднички проблеми на сите чинители на таа

³⁴ Вилфрид Болевски, *Дипломатијата и меѓународното право во глобализираните односи*, Скопје, Просветно дело, 2009, стр. 41

сцена, проблеми кои се поврзани со меѓународниот мир и безбедност, заштита на светското културно богатство, глобалното загадување, искористување на глобалните ресурси и справувањето со климатските промени и нивното влијание, се поставува како неопходно државите проблемите да ги решаваат заеднички и во континуитет. Скоро сите чинители, денес, не само што покажуваат интерес за решавање на овие заеднички проблеми туку и преземаат иницијатива и активно учество за нивното решавање, настојувајќи решението да биде најпрво во склад на сопствените национални интереси. Но не секогаш проблемите ги поврзуваат сите, затоа заедничко дејствување може да биде во група (мала или поголема) на држави кои своите исти или слични интереси ги поврзуваат во сојузништво за изнаоѓање на решение. Се повеќе се зголемува трендот на невладини организации да се здружуваат на меѓународен план за иницирање влијание врз изнаоѓање на решенија на глобалните проблеми. Сите овие активности се составен дел на дипломатија на секоја држава и поврзани со мултилатералната дипломатија.

Оттука и процесот на создавање на меѓународни организации и дефинирањето на правните рамки за нивното работење е нераскинливо поврзано со мултилатералната дипломатија. Се повеќе сме сведоци на трендот на постојан пораст на бројот на меѓународни, владини и невладини организации.

Можеме да извршиме генерализација дека мултилатералната дипломатија се занимава со решавање на спорни прашања од интерес за голем број субјекти за меѓународни

односи, но би ја дефинирале дека мултилатералната дипломатија претставува збир на начини и средства со кои државите, како субјекти во повеќестран однос, се служат за да ги ускладат своите меѓународно–политички програми со заедничките интереси на меѓународната заедница, со цел да остварат општо прифатливи решенија согласно начелата и одредбите на меѓународното право.³⁵

Но за да може да се разбере за што зборуваме најнапред ќе се обидеме да го дефинирам терминот „мултилатералност“. Во теоријата се сретнуваат многу различни дефиниции и теории за мултилатерализмот. Прво да започнеме со пристапот кон терминот преку јазично потекло, понатака ќе продолжиме со пошироки и академски дефиниции во врска со различни академици и автори.

Терминот "мултилатерализам" (multilateralism) сугерира на некои јазични размислувања. Именката е од форма на "изам" (ism), што укажува на тоа дека самиот поим претставува верување или дури и идеологија а не директна состојба. И се разликува преку три дефинирачки својства: првенствено неделивост, генерализирани принципи на однесување и дифузен реципроцитет. Сите три својства се меѓусебно поврзани и треба да се оценуваат како целина, а не поединечно.³⁶

³⁵ Владимир Ортаковски, „Дипломатско и конзуларно право,“ -Скрипта Правен Факултет–Скопје 2008 година.

³⁶ James A. Caporaso, Journal article, *International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations International Organization* Vol. 46, No. 3 (Summer, 1992), pp. 599-632.

Мултилатерализмот е дефиниран и како „меѓународно владеење“ или глобално владеење на „мноштвото“, а нејзиниот централен принцип е спротивставување на билатералните дискриминаторски договори за кои се верува дека ја подобруваат моќта на моќните над слабите и преку нив го зголемуваат меѓународниот конфликт”³⁷

Мултилатерализмот е практика и принцип на три или повеќе држави кои се залагаат за колективно дејствување, во согласност со воспоставените правила, за решавање на заедничките проблеми и можности.³⁸

Мултилатералната дипломатија претставува збир на начини и средства со кои државите, како субјекти во повеќестран однос, се служат за да ги ускладат своите меѓународно – политички програми со заедничките интереси на меѓународната заедница, со цел да остварат општо прифатливи решенија согласно начелата и одредбите на меѓународното право³⁹.

Некои автори го изразуваат својот аргумент со тоа што наметнуваат разлика помеѓу двата термина во рамките на мултилатерализмот, "Мултилатерални институции" и "институција на мултилатерализмот". Мултилатералните институции се опишани како формални организациски елементи на меѓународната сцена, кои се карактеризираат со седиште,

³⁷ Kahler, Miles, "Multilateralism with Small and Large Numbers." *International Organization*, 46, 3 (Summer 1992),681

³⁸ Newman E A, *Crisis of Global Institutions? Multilateralism and international security*. New York: Routledge. (2007)

³⁹ Скрипта Правен Факултет – Скопје „Дипломатско и конзуларно право,“ - д-р Владимир Ортаковски-2008 година.

претставници и секретаријати. Тоа е дипломатијата која се води во рамките на органите на меѓународните организации, по пат на меѓународни конференции под закрила на организациите или по пат на собири на ниво на шефови на држави или влади на државите членки на организациите и се одвива внатре, во самиот систем на таа организацијата. А институцијата на мултилатерализмот апелира до помалку формални навики и практики на меѓународната заедница и ја означува мултилатералната дипломатија на државите, земени поединечно. Овој вид на мултилатерална дипломатија би го дефинирале како збир на средства и начини, со кои државата, по пат на овластени органи, се користи во остварувањето на односи со повеќе други држави, меѓународни организации и меѓународната заедница во целина.

Терминот „мултилатерален“ (multilateral) како термин се повеќе се однесува на организациски принцип на организација или едноставно на активност, а се смета за мултилатерално кога вклучува соработка на повеќе земји. Додека „Мултилатерализмот“ (Multilateralism), за разлика од „мултилатерален“ (multilateral), е верувањето дека активностите треба да се организираат на универзална или барем на многустрана основа за „релевантна“ група, како што е групата на демократски држави. Тоа може да биде верување и во егзистенцијалната смисла на тврдење за тоа како функционира светот и во нормативна смисла како работите треба да се направат на практичен начин. Како таква, мултилатерализмот е идеологија „дизајнирана“ за промовирање мултилатерална

активност. Ги комбинира нормативните принципи со застапување и егзистенцијални верувања⁴⁰

Гледано аналитички, терминот „мултилатерален“ не претпоставува никаков артикуларен број на земји на начин кој термините унилатерален, билатерален, трилатерален и универзален преставуваат. Овие термини сега ги опишуваат специфичните точки на основниот континуум од секој што оди сам за сите што учествуваат. Мултилатералните сугерираат „многу“ актери, но не е специфично за тоа кој број претставува многу. „Многу“ може да се однесува на нешто од најмалку три до максимум од сите. Мултилатерално се однесува на и регион.

Од друга гледна точка, дефиницијата за терминот „мултилатерален“ претпоставува соработка. Не секоја соработка е мултилатерална, но сите мултилатерални активности вклучуваат соработка. Во Хоббесовската војна на секој против сите, ние не кажуваме дека државите се однесуваат на мултилатерален начин, иако тие се во интеракција на многу независни начини. Можеме да кажеме дека и некои држави спроведуваат мултилатерални активности против други, како што е под покровителство на воен сојуз.

⁴⁰James A. Caporaso, Journal article, *International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations International Organization* Vol. 46, No. 3 (Summer, 1992), pp. 599-632.

1.5 Историски осврт кон мултилатералната дипломатија

Многумина мултилатералната дипломатија ја сметаат за феномен на 20 век но нејзините корени се од древните Индија и Грција каде комуницирањето помеѓу сојузниците е користена за време на војна. Но мултилатералната односно повеќе страната дипломатија во модерен облик се појавува во почетокот на 19 век, кога европските државници се здружуваат против Наполеон за да му се спротистават односно да му пружат отпор.

По доживеаниот пораз на Наполеон на Виенскиот конгрес во 1815 година направен е обид за да се среди Европа во контекст да се обезбеди траен мир. Тоа во суштина не било конгрес, туку само неформален состанок на најмоќните држави односно суперсилите за да се преговара по мирен пат за иднината на континентот, односно да се изнајде компромис. Главна цел на тие преговори било градење а потоа зачувување на мирот, а тоа требало да се постигне преку решавањето на клучните прашања што се појавиле од последиците од Француската револуција и Наполеоновите војни. Во суштина, истото било обид да се задржи ситуацијата таква каква што е, односно, да не дојде до нова револуција. Целта не била да се санкционира Франција поради нејзината постојана агресија, но сепак и покрај победата големите сили ја сепак ја вклучиле Франција согледувајќи ја нејзината неопходност за задржување на мирот во Европа. Сите се здружиле против ново настанатиот заеднички непријател,

револуцијата, но несогласувања и конфликтните интереси довеле до пат во дипломатијата кој не „оди“ никаде.

Донесениот договорот не донел траен мир, затоа што континентот бил зафатен од нова војна во истиот век, но сепак го отворил патот на идните организации и договори. Ова се смета за прв обид на моќните држави да се соединат и дружат а прв пат за да преговараат за заеднички прашања кои им биле од голема важност и да се обидат да изнајдат меѓусебен договор и резолуција на континентално ниво. Овој обид, и покрај неговиот неуспех, го отворил патот за идните конгреси и договори под „чадорот“ на мирољубива Европа до избивањето на Големата војна во 1914 година. Во тој период се одржале бројни конференции на европските сили за да разговараат за заеднички прашања.

Првиот конгрес бил конгресот на „Aix La Chapelle“ во 1818 година, а за време на истиот конгрес била вклучена и Франција како еднаква членка. Царот Александар сакал да го претвори овој конгресен систем во уште еден формален сојуз против револуцијата, предложил идеја да се испратат војници во Јужна Америка за да ги неутрализираат и уништат револуциите што биле настанати во шпанските колонии, па дури и предложил формирање на меѓународна армија.⁴¹ Овие идеи се во согласност со многу прашања со кои и денес се соочуваме, и покрај тоа што не се формализирало, самата помисла за таква идеја е пред своето време.

⁴¹ Stuart Miller *Modern European History*, Hampshire, Palgrave, 1997 p.43

Вториот конгресот бил на „Троппау, Silesiаво“ 1820 година. Ова било наречено во пресрет на револуциите што се пробиле во Шпанија, Португалија и во Кралството на Двете Сицилии. И покрај спротивставените ставови, протоколот „Троппау“ бил договорен, а Русија, Австрија и Прусија се согласија да интервенираат во секоја држава со цел да ги уништат сите обиди за револуција. Третиот конгресот бил на „Laibach“ во 1821 година, што било продолжение на „Троппау“. Кралството на Двете Сицилии побарале помош од меѓународната заедница при што се договориле, врз основ на протоколот „Троппау“, Австрија да биде вклучена како интервенција. Последниот Конгрес што се одржал бил Конгресот на „Verona“ во 1822 година. За време на тој конгрес, несогласувањата помеѓу големите сили за интервенција биле многу јасни. Велика Британија го задржала својот изолационистички став и преферирајќи ја својата дотогаш мирољубива политика, нудејќи умерени реформи во земјата, наместо да ги уништи револуциите со воена интервенција. Британците се спротивставиле на интервенцијата на Франција со 100.000 војници за да ги уништат шпанските револуции. Меѓутоа, интервенцијата продолжила и понатаму во 1823 година, која беше одобрена од Конгресот⁴²

Соработката која таканаречените "интернационалисти" ја поставија, како што се канцеларот Меттерних (Metternich) од Австрија и цар Александар од Русија,⁴³ преку овој конгресен систем беше "Четириесетгодишниот мир". На континентот се

⁴² Stuart Miller *Modern European History*, Hampshire, Palgrave, 1997 p.45

⁴³ Исто

забележало значително зголемување на соработката, и европските сили не објавувале војна еден до друг до 1854 година. Големите сили биле исто така под постојана закана на епидемија на револуции и во справувањето со бројните епидемии на револуцијата, сфатиле дека единствениот начин да ги спречат е да работат заедно. Така во 19-ти век војните претежно биле револуционерни и внатрешни, и само неколку биле спроведени од големите сили. Но појавата на соработката го најавувала новото време.

Светот повторно се сретнал на бојното поле за време на Големата војна од 1914 година (Прва светска војна). По големиот технолошки развој кој придонесе за масовно производство на модерно оружје, кое за прв пат се користеше на бојното поле во комбинација со традиционалната армиската тактика на рововско позиционирање, резултатот беше брутален и смртоносен, со милиони мртви луѓе на двете страни. Без сомнение, тоа беше најопасната војна позната во историјата до тогаш. Како причини за избувнување на истата беа идентификувани постоењето на сојузите, тајната дипломатија, натпревар во вооружување како и слободата на државите да влегуваат во војна за свој сопствен бенифит⁴⁴. Големата војна донесе на меѓународната сцена хаос а Европа во состојба на тотален неред. Оттаму одекнал повик за нов меѓународен поредок, односно раѓањето на Лигата на народите.

Лигата беше обид на меѓународната заедница да се справи со "меѓународна анархија" од предвоените денови, што

⁴⁴ Дејан Маролов, *Скрипта по предметот Меѓународно јавно право*, Штип, 2012 стр.45

придонесоа за избувнувањето на светската војна на почетокот на 20 век. Тоа беше првиот обид за постигнување на колективна безбедност во историјата и теоретски дозволи санкции како воени така и економски, за сите агресори кои ја загрозуваа глобалната безбедност. Светот го виде своето прво трајно физичко присуство на меѓународни организации во градот Женева како постојано собрание. Заедно со Меѓународниот суд на правдата формиран во Хаг, двете институции се сметаа за главни столбови за мир и негово зачувување.⁴⁵

Факт е дека Лигата била успешна во справувањето со мали спорови. Но во Лигата недостасувале многу специјализирани оддели и затоа можеме слободно да кажеме дека се должи нејзиниот неуспех за зачувување на светскиот мир но би издвоил две големи причини. Првата е немање на независна воена сила - Лигата во голема мера зависела од поддршка од страна нејзините земјите-членки и немала сопствени сили. Санкциите и воените интервенции биле само делегирани од страна на Лигата а дејствувале нејзините земји-членки. Ова довело да големите држави целосно ги игнорираат налозите или желбите на Лигата, ако тие не им одговарале. Втората е нецелосно членство. Лигата се сметала за алатка на победниците од Првата светска војна, бидејќи иницијално Русија и Германија биле исклучени од проектот и можеби најважно, а Лигата како проект бил отфрлен од САД.

⁴⁵ Stuart Miller *Modern European History*, Hampshire, Palgrave, 1997 p.311

Сепак, и покрај неговите недостатоци, Лигата на нациите има и успешни приказни како Женевскиот протокол, со кој се забранува употребата на гас и хемиско оружје во војна и договорите од Локарно (Locarno), кои помогнале да се намалат тензиите меѓу Германија, Франција и Белгија и кои беа надгледувани од Велика Британија, Италија, Франција, Германија и Белгија.

Но сепак, Лигата на народите може да се смета дека е голем напредок. Таа не успеа да спречи големи конфликти но успешно делуваше во помалите кои беа решени или целосно избегнати и најголема корист имаа малите држави. Најголем неуспех на Лигата на народите е неуспехот да ја спречи Втората светска војна која го втурна целиот свет во војна, но научените лекции од слабостите на лигата беа инкорпирани во Обединетите нации со воведувањето на Советот за безбедност на ОН.

По историското навраќање слободно можеме да заклучиме дека почнувајќи од втората половина на 19-от век, а посебно на преминот во 20-век, врските меѓу државите се зајакнуваат и се разгрануваат во дотогаш непознати правци, па, во зависност од развојот на науката и технологијата расте и улогата на мултилатералната дипломатија, а пропорционално се зголемува и бројот на меѓународните конференции, кои во периодот по Првата светска војна ќе станат дел од меѓународното секојдневие,

а по 1945 година бројот на меѓународни собири изнесувал околу 1000 годишно, што покажува пораст со геометриска прогресија.⁴⁶

1.6 Конференциска дипломатија

Конференциската дипломатија е институција за менаџирање на односите помеѓу влади или помеѓу влади и меѓународни организации.

Конференциската дипломатија е развиена поради следниве причини :

- Зголемувањето на бројот на дипломатски иницијативи од страна на се поголем број земји;
- Рапидното размножување меѓународни организации изискува мултилатерална рамка;
- Напредокот во технологијата го олеснува организирањето на големи конференции;
- Прифатливоста од страна на медиумите и општата јавност поради нејзината релативна отвореност;
- Идеалната меѓународна арена за политичарите.

Кога заедничките интереси ќе се поврзат во создавање на иницијатива за решавање на некое прашање, стартува

⁴⁶ Зоран Јовановски, Билјана Каровска Андоновска, *Мултилатерална дипломатија и нејзината поставеност спрема меѓународното и дипломатското право*, ЗБОРНИК НА НАУЧНИ ТРУДОВИ, УГД- Штип, 2018

аргументирањето и убедувањето во преговарачкиот процес, кој може да започне од серија на билатерални средби која некоја земја ќе ги одржи со други земји, преговарајќи за исто прашање и кога решението ќе се најде, на крајот потребно е да се седне на заедничка маса, да се продискутира за прашањето и усвои решение кое ќе е прифатливо ако е тоа можно за сите.

И на крајот воопшто не е важно дали тој состанок е неформален собир на претставници од заинтересираните страни, кој трае од неколку часови или процес на состаноци во формални организации каде учествуваат сите земји кој би траеле од неколку месеци или години при што одлуките ќе се напишат на илјадници страни, заедничко и за двете е дека на крајот решението треба да се донесе на собир односно меѓународна конференција.

Оттука можеме да заклучиме дека меѓународната конференција е типичен облик на мултилатерална дипломатија и средство со кое заинтересираните страни неизбежно мораат да се послужат, за да го остварат ефективното регулирање на прашањата од заеднички интерес. И како средство за постигнување на целите на мултилатералната дипломатија, денес во потполна смисла е константа во процесот на меѓународното договарање, а самиот феномен се одвива по определена општоприфатена и идентична техника.

Меѓународните конференции се свикуваат односно организираат под покровителство на меѓународните организации или свикани од страна на една или повеќе држави т.н. класична. Денеска вообичаено е меѓународните конференции да ги свикуваат меѓународните установи, бидејќи општа тенденција е

институционализација и организација на меѓународното општество.

Самит дипломатија претставува конференциска дипломатија на највисоко можно ниво, помеѓу шефови на влади/држави или политички лидери/највисоки претставници на меѓународни организации.

Политичките водачи ја сакаат надворешната политика. Претседателите и премиерите сè повеќе вршат дипломатски улоги на меѓународната сцена. Денес е незамисливо еден премиер во која било западна земја да ги препушти надворешните односи на својата земја исклучиво на министерот за надворешни работи. Како резултат на тоа, политичките водачи кои стигнале до највисоката функција, без разлика дали имаат претходно искуство во меѓународните односи, знаат дека нивната агенда ќе биде пополнета со билатерални и мултилатерални состаноци со нивните колеги.

Оттаму со текот на времето Конференциската (Самит) дипломатија или дипломатија на врвот, прерасна во „институција“ за менаџирање на односите помеѓу владите и меѓународни организации и денеска игра најзначајна улога во дипломатските односи. Таа претставува олицетворение на значајни настани во меѓународните односи кои оставиле длабоки последици на целата светска популација.

Како нов правец во секојдневието на меѓународните односи поставен е од Винстон Черчил (Winston Churchill) кој често свикувал состаноци на кои учествување лидерите на големите сили. Оттогаш во многуте мемоари напишани од страна големите

светски лидери е запишано дека личниот контакт со странските лидери од исто ниво е од огромно значење. Таа осаменост која лидерот ја има кога ќе дојде на врвот, преку личниот контакт, се разбира, може да се сподели со личности од иста позиција и таа атмосфера на блискост и лично пријателство има значителен корисен ефект врз работите кои се однесуваат на надворешната политика. Многумина дипломати од професија го подржуваат гледиштето дека поволната лична хемија која се создава помеѓу лидерите може да биде одлучувачка во сложени и тешки преговори.

Корисноста и одржливиот успех на меѓународните конференции (вклучувајќи ги и на ОН) или самити, секогаш ќе останат предмет на значајно дебатирање и оспорување. Се покажа дека е тешко квалитетот на одржување самитски конференции да држи чекор со нивниот квантитет. Тие, многу често, се критикувани поради тоа што им недостасува ефективност, што создава потреба за нивно оправдување.

Мултилатералната (конференциска) дипломатија се карактеризира со силен ритуализам базиран врз симболична и повторлива природа на постапките. Ритуалот е сфатен дека претставува симболично однесување кое е општествено стандардизирано и кое е повторливо.

Во дипломатската практика, симболичната политика во контекст на меѓународни конференции служи за следниве цели:

- Таа претставува една реалност во политичкиот свет со тоа што претставува, потврдува или легитимира одредена состојба на

работите (на пример, суверенитет и еднаквост на учесници или диспаритет на нивното политичко значење, претставување на можен организиран свет).

- Таа ги интегрира сите учесници на едно когнитивно, комуникативно, емоционално и општествено ниво и, преку повторувања на овие настани, им дава впечаток на континуитет на светскиот поредок. Таа дури ги привлекува и обврзува претставниците на граѓанското општество.
- Главната цел на дипломатските преговори е да се најдат и обезбедат одржливи решенија преку консензус или компромис. Символичните ритуали на конференциите (на пример, ракување) може да сугерираат единство и солидарност, без оглед на вистинскиот консензус. Ова може да води до привидна перцепција дека постои разбирање, додека во реалноста може да постои само двосмисленост на еден договорен јазик во официјален текст.
- Нерешените конфликти може да се држат отворени преку симболичната конференциска политика. Тие може да бидат справени на едно виртуелно ниво, без интервенирање во вистинските односи на сила. Преку ритуалите на комуницирање и на преговарање, може да се одржува перцепцијата за интеракција помеѓу страните на конфликтот, а дијалогот, евентуално, може да биде продолжен.
- Една кризна состојба може да биде разводнета или нејзиниот интензитет да биде намален на конференции преку општи политички апели во јавноста како сурогати за дејства или резултати од преговори кога недостасува политичката волја за решавање на суштинските проблеми.

Средствата на симболичната конференциска политика се визуализацијата и, во врска со истата, симплификација на комплексните политички проблеми, како и можни решенија и нивните последици преку ритуали. Тие генерираат прифаќање, кредибилитет, легитимност и јавна поддршка. Симболичните слики на виртуелната дипломатија креираат политички пораки како потврда за политичката моќ.

Во конференциската дипломатија постојат контрастни улоги на двосмисленост и прецизност: послабите сграни може да имаат интерес да вметнуваат двосмислени одредби, додека посилните партнери ќе наметнуваат прецизност. Прецизноста на формулирањето може (понекогаш намерно) биде замаглена со одредена двосмисленост за да се задржи флексибилност и способност за откажување. Ова, тогаш, може да води кон различни интерпратации. Двосмисленоста им овозможува на учесниците да емитираат сигнали од кои тие може подоцна да се откажат и им дава поголема слобода да истражат можна политика без да ги променат сликите што другите ги имаат за самите себе на нивна штета.

1.7 Меѓународните организации како институционализација на мултилитералната дипломатија

Во текот на дваесеттиот век значително се развија меѓународните тела и институции и се повеќе го заземаат своето

место во меѓународните односи и станаа институционализирана мултилатералната дипломатија. Како први би ги споменале :

- Меѓународните комисии за Рајна во 1815 година и Дунав во 1859 година.
- Меѓународната телеграфска унија основана во 1856 година,
- Веднаш по неа е основана Светската поштенска унија во 1874 година.

Владите на државите веднаш ја воочиле предноста на делегирање на општествените и административните работи на меѓународните организации, го препознале успехот кој тие го постигнале во тоа што за прашањата за кои организациите биле создадени повеќе не барале постојана дипломатска интервенција на соодветните меѓународни тела. Тоа било поттикот за да се појават многу меѓународни организации без строго одредени политички цели кои биле креирани строго на емпириски темел и со цел да решаваат одредени проблеми. Овие организации се раѓаат и згаснуваат од нивната употреблива вредност односно се додека проблемот е актуелен и се изнаоѓа решение, но со текот на времето почнаа да покажуваат и способност за да се адаптираат кон развојот и промените на околностите.

Меѓународните организации се, со договор основани, повеќестрани и трајни облици на институционализирана комуникација меѓу три или повеќе држави со посебен статус и постојани органи, во рамките на кои, на начин предвиден со статутот и другите основни документи на организацијата, се одвиваат процеси на мултилатерално преговарање и заедничко

одлучување на државите-членки во дадена област од меѓународната соработка.

За да настане и да дејствува една меѓународна организација се потребни државите, со чија одлука и зачленување настанува организацијата. Меѓународните организации се создавале согласно со принципот на суверена еднаквост, а тоа е случај и денес, па формално земено тие почиваат на тој принцип. Нивните членови се рамноправни во правата и должностите и тие ја придвижуваат организацијата, односно ја насочуваат нивната работа кон создавање на одлуки кои се резултат на нивната меѓусебна согласност. Меѓутоа, јасно е тоа дека меѓу државите постојат големи разлики почнувајќи од големината и бројот на жители, преку степенот на достигнатиот економски развој, нивната моќ и влијание во светот, до општествено - економското и политичкото уредување. Сите овие фактори ја определуваат политиката која што определена држава ќе ја води, а пак, политиката спрема светот го определува и дејствувањето на државата во определена организација. Ваквата фактичка нееднаквост меѓу државите има свое влијание врз нивното дејствување во меѓународните организации. Во секоја од нив постои постојана борба меѓу членките за обезбедување на што поголемо влијание врз работата на организацијата, а таа борба односно помирување на таквите различни интереси е во извесна смисла суштината на мултилатералната дипломатија која се одвива во рамките на меѓународните организации, и со чија помош, единствено, може да се дојде до какво такво усогласување на горенаведените различни интереси. Различните меѓународни организации имаат различни функции и цели, но без оглед со што

се занимава организацијата и кој вид на проблеми настојува да го реши, нејзиното дејствување е насочено во правец на остварување на две општи цели. Едната е да се осигури заштита и унапредување на индивидуалниот интерес на државите кои ја основале организацијата, а другата е да се осигури остварување на некој општ интерес или група на интереси. На прв поглед може да се добие впечаток дека овие две цели се спротивставени, а судирот меѓу нив нерешлив. Имено, ако секоја држава има свој интерес, спротивен на интересите на другите членки, тогаш како да се задоволи тој различен збир на интереси, а истовремено да се обезбеди и заедничкиот односно општиот интерес? Сепак, ако едно прашање поблиску се разработи, проблемите од ваков вид не се непремостливи. Напротив, секоја меѓународна организација се основа токму со целта, некако, да се усогласат различните интереси. Кога не би постоел некој заеднички интерес на сите држави кои се одлучиле да се здружат во некаква организација, логично е дека тие не би ни пристапиле кон нејзино основање, бидејќи тоа би бил бесмислен потфат.

Основното поле за дејствување на мултилатералната дипломатија во меѓународните организации е токму ускладувањето на сопствениот интерес со интересите на другите, од една страна, а од друга, дејствувањето во правец на остварувањето на заедничкиот, општиот интерес.

Потребно е да истакнеме дека во владините меѓународни организации се одвива мултилатералната дипломатија но не треба да ја заборавиме и мултилатералност на невладините

меѓународни организации и нивното дејствување во најразлични сфери и се поголемото влијание на глобалната сцена.

ГЛАВА II

2. ВОЕНА ДИПЛОМАТИЈА

Појавата и настанувањето на воената дипломатија, во минатото не настанала и не се создала како посебна дипломатска гранка и активност на истата, напротив таа се креирала во кругот на општата дипломатија, но нејзиниот воен фактор имал релевантна и доминантна улога па дури доминирал и над општата дипломатија и дипломатскиот кадар бил регрутиран првенствено од воените кругови. Истиот имал многу повеќе привилегии од кадарот и персоналот од другите структури, односно: државникултурни научни, јавни институции и тн. Воената проблематика, како и воените работи во меѓународните односи, барале неопходност за добро познавање на воената дипломатија, односно добро познавање на проблематиката на воената дипломатија од дипломатскиот персонал односно од дипломатскиот кадар, а тогаш, најсоодветен кадар кој најдобро ја познавал таа специфична проблематика, биле професионалните војници. Обединетоста и соработката на дипломатските односи кога станувало збор за сродни и едноставни задачи и било какви задачи, најголем предност давале на воената дипломатија, односно, се воделе по планот направен од воените дипломати, затоа што тогаш биле актуелни војните, па така предност и се

давало на воената дипломатија, со цел да заврши војната помеѓу завојуваните страни.

Иако воената дипломатија била гранка односно составна компонента на општата дипломатија, сепак со развитокот на општеството се појавува потреба таа делумно да се одвои од општата дипломатија, како посебна гранка, помалку или повеќе, поврзана со амбасадорите. Како основач на воената дипломатија, многу автори го сметаат капетанот на Наполеон, односно, капетан Де Лагранжа, кој по зададените активности и претходно поминатите обуки од воена природа, бил упатен и означен како втор секретр во Виена од страна на Франција, во 1806 година.

Во Франција се практикувало, лицата кои биле избрани како амбасадори, да бидат од редовите на познати и ценети генерали. Но во 1789 година, се родила идејата, амбасадорите кои биле праќани во други држави на мисија, да не бидат униформирани лица, туку напротив, тоа да бидат цивилни лица, наречени офицери. Офицерите во нивните мисии имале двојна улога и функција: во улога и функција на воени надгледувачи и во функција на обезбедување на амбасадорите (аѓутанти).

Честите војни кои биле водени во времето на Француската револуција, имале допринос, привремените ad hoc мисии да се заменат со постојани воени дипломатски мисии, преку градење на воено дипломатски институции. „ Генералите на Франција не ги ценеле цивилите особено кога биле испраќани на мисии како дипломати. Тие барале, со нив да биде пуштена офицерска

делегација“.⁴⁷ Па така, кога францускиот дипломат Бернадот, кога бил именуван за амбасадор во Виена во 1798 година, бил придружуван од бригадниот генерал Мирер како и од подофицерот Саразен, „ Но и покрај сите нејасности и сложености на предлогот и решенијата, на 3 ти март, 1806 година, Наполеон донел указ со кој се поставува Лагранж на должност за втор секретар на мисија во Виена, со задача, точно да ја следи ситуацијата на австриската воена моќ како и нивните активности “.⁴⁸ Лагранж, исто како и другите секретари имал за задача да ги прибира и да ги доставува сите информации од воен карактер, од Виена во Франција. За да може да ги врши тие активности, исто како и другите секретари, уживал дипломатски имунитет. Непосредно после прќањето на Лагранж (кој почнал како војник а завршил како генерал). Карактеристично за целата оваа ситуација, е тоа што Наполеон лично испратил писмо до Маршалот Бертје кој бил роднина на Наполеон.

Слични идеи како на Наполеон, во врска со праќање на офицери во дипломатски мисии од воена природа, се појавиле и кај прускиот генерал Массебача, кој бил шеф на безбедносниот штаб во Јени. Массебача, во 1759 година, обратил во Министерството за одбрана и испратил предлог за да се испраќаат акредитирани офицери во мисии од воен карактер. Неговиот предлог бил одбиен, но тој повторно го обновува и го испраќа до Министерството за одбрана во 1800 година со

⁴⁷ Kap. Beauvaais >> Vojni pomorski vazduhoplovni asashe <<, Pariz, Pedone 1937. God., str. 214.

⁴⁸ Kap. Beauvaais >> Vojni pomorski vazduhoplovni asashe <<, Pariz, Pedone 1937. God., str. 214.

образложение дека е неопходно да се пратат офицери во воена мисија во Париз, Лондон, Петроград и Виена, односно во генералштабовите во тие држави. Тој факт го образложил дека е неопходно да се приберат одредени информации преку воени аташеа за заштита на сопствената држава, односно за политиката на државата и нејзината армија. Но сепак ни тогаш не било прифатено барањето на Массебача од прускиот генералштаб, со претпоставка дека, ако се испратат дипломати во други држави, стравувале дека најверојатно и другите држави ќе испратат свои дипломати во Берлин, па така, генералите одлучиле, односно се одлучиле на солунјата да немаат воена дипломатија, за да се забрани влезот на дипломати од странски земји, со кои веќе биле во конфликт.

Оваа проблематика долго ја истражувал Јурген⁴⁹, и со големи критики за таа ситуација се спротивставува на германскиот генералштаб, затоа што сметал дека генералите сакале да го сопрат развитокот на воената дипломатија во Европа, како и дипломатските акции, кои сметал дека се неопходни за заштита на државата, и сметал дека тогашните генерали не можеле да ја сфатат потребата од праќање на воени претставници – аташеа во други држави, во времето во кои тие живееле, со цел да ги заштитат и вооружените сили на Германија.

Реалната потреба од акредитирање на воени дипломатски претставници претставувала неопходност за надоврешно политичките односи, првенствено, пред се заради соодветно

⁴⁹ Jürgen Chrobog – Јурген бил воен дипломат во Германија

одговарање на сите ризици и закани кои доаѓале надвор од националните граници на Германија. Ризикот од воведување на таа пракса, односно испраќање на воени дипломати надвор во другите држави како и внатре во националните граници на Германија, не можела да биде согледана реално, односно не можела да се процени штетата доколку постојат воени претставници во Германија од други држави. Па така се створила една дилема – дали Германија да се одлучи на акредитирање на постојани воени дипломатски претставници заради собирање на потребни информации, а со тоа да прима воено дипломатски претставници од други земји, но да бидат под постојана опсервација од назначени експерти, па на целата таа ситуација, се гледало како на нож со две острици:

1. Да пратат дипломатско воени претставници во другите држави кои биле завојувани со Германнија, и
2. Да се создаде голема штета внатре во армијата на Германија, односно, да бидат извлечени одредени информации кои биле од витално значење на германија, од страна на странските воено дипломатски претставници.

Овде се појавила голема контрадикторност и парадоксалност, затоа што во тој случај „битката “ ја добива онаа страна која била повеќе вешта, образована и професионална, односно онаа страна која повеќе ги оспособила кадрите да собираат информации од витална важност за државата, но и да ги заштитат нивните информации од сопствената држава кои биле од витално значење на истата. Односно, со прости зборови, ова може да се објасни како способност за воено разузнавање и контраразузнавање.

Луѓето едноставно се повикани да го спознаат светот како и законите на општеството како и меѓународните односи, но тоа не значи дека треба таа ситуација да биде статична, туку напротив, динамична, со тоа што ќе ги менуваат законите заради подобри услови за живеење. Оваа теорија ја потврдил и Маркс, односно дека светот не треба само да се осознава и набљудува, туку треба и да се менува, затоа што тоа е должност на човековата работа, и цел, односно таргет кој треба да се постигне.

Сознанијата се релевантни и зависат од поединецот, на тоа како го гледа светот и општеството, но исто така и способноста за донесување на одредени промени во законите, не само на национален план, туку и на меѓународен. Но не секој бил и е роден за преземање на таков чекор, односно, лидерство и да раководи со сопствената држава па дури и со светот. Тоа што не му успеало на Массебача поради не доволно храброст, моќ и сила, му успеало на Наполеон. Но од овде може да произлезе и уште еден факт, а тој е дека, не само поединецот може да ја постигне целта, конкретно во воената дипломатија, туку способноста на поединецот да раководи и на некој начин манипулира со општеството. Па затоа на Наполеон му успеала идејата која не му успеала на Массебача, и затоа Наполеон до ден денес се смета за еден од најголемите војсководители и воени дипломати, затоа што имал способност да биде светски лидер. Податоците и анализата како главна алатка на секој воен дипломат (разузнавач) била и е сеуште неопходна, па така може да се констатира дека Наполеон со чекорот кој го презел бил комплетен визионер, војник, политичар и лидер а пред се добар разузнавач, а тоа е поткрепено во историјата, факт е дека тој ретко ги губел војните. Во

конкретната ситуација со Де Лангранж и Наполеон, неопходно е да се напомене дека компонентите на воените активности биле конспиративни, затоа што биле во голема мера идентични со воено дипломатските односи денес. Де Ланграж не бил вистински воен дипломатски претставник, и тој бил инкогнито упатен како војник во амбасадата на Виена. Непосредно после праќањето на Де Ланграж во Виена, и многу други европски држави (Германија, Англија, Австрија, и Русија) официјално акредитирале сопствени воени дипломатски претставници во европските метрополи.

Задачите кои му биле зададени на Де Ланграж ид страна на Наполеон по својата сродност и дејност, можат да се поделат на неколку групи:

- Точно и прецизно познавање на вооружените сили на државата во која бил испратен, типот на оружјето, неговите модели како и модификациите на оружјето, квалитетот на воените трупи, моралот, борбената обука, локацијата на единицата на воената адреса, логорувањето како и вежбите и подготовките за борбените активности и самите воени активности. Снабдувањето на храна на војниците во државата во која бил испратен, нивната регрутација, администрацијата, информации за нивното раководење, офицерскиот кадар и командите, целта, карактерот како и интелектуалните способности на истите заради проценка на евентуалното водење војна со таа држава.
- Индикациите и мерките кои укажуваат на војна во близок временски период како и подалечен, посебните индикации кои укажуваат на воени припреми од другата страна, исто така биле предмет на интерес на воениот претставник во другата држава. За

да биде во тек со овие информации, пратеното дипломатско лице морало постојано, констатно и континуирано да ги следи весниците, тогашните медиуми, како и јавните документи кои биле стационарни и се формирале во органите кои овозможувале зајакнување на војничкиот арсенал како и нивната концентрираност во воените припреми, односно сите подготовки кои би ги продлабочиле оценките за односите помеѓу двете земји.

Офицерот со искуство би можел да се снајде и да биде иницијатор на воени и други контакти, усмерувајќи го својот интерес и набљудување на фактот да не биде деконспириран.

Добриот и искусниот познавач и набљудувач односно искусниот оперативец, секогаш ќе биде во круг со внимателно одбрани личности и тоа со две тенденции: да дознае информации во државата која е пратен за да ја заштити безбедноста на сопствената држава, и воедно да не биде конспириран дека работи на таа проблематика. Додека пак, неискусниот оперативец, односно, дипломатско воен пратеник, тоа нема да може да го реализира и постои голема опасност да биде деконспириран и прогласен за шпионска дејност. Реално гледано на овој факт, тие воено – дипломатски пратеници биле шпиони и сите вршеле шпионска дејност, но само искусните не биле деконспирирани, затоа што таа активност ја правеле тајно и вешто.

- Точно и прецизно познавање на движењето на единиците, особено на оние кои имале таен, односно конспиративен карактер. Главна цел била опсервацијата како и точниот преглед на развојот на одредена воена операција со трета земја.

Да би се постигнало тоа, воено дипломатскиот пратеник е неопходно да има соработници односно личности на високи позиции кои би биле во можност да го известуваат за движењето и плановите на воените трупи или пак воените операции. Најефикасен начин но и најопасен начин, би бил, амбасадорот да излезе на терен каде што веќе се војува, за да може точно и прецизно да ги набљудува воените активности на државата а во некои случаи и да биде инфилтриран во нив. Со овој факт, може да се дојде до констатација дека тогаш и започнуваат никулците на увидот, но сепак не бил класифициран како казнено процесно дејствие, но сепак ги исполнувал сите услови кои ги исполнува увидот во денешно време. Излегувањето на терен и набљудувањето ја означува статичната фаза на увидот, додека пак излегувањето на терен и прибирањето на информации, ја претставува динамичната фаза на ова казнено – процесно дејствие (кое денес се презема пред кривичната постапка, и е единствено казнено процесно дејствие кое се врши пред да започне кривичната постапка).

За сето ова морало да се води дневник, како и за сите други важни случувања во државата, кои би биле од корист за заштита на националната безбедност на државата на воено – дипломатскиот претставник. Дневникот се користел како прилог на воената историја на таа држава, и на крај бил испраќан и анализиран како и му се правела компарација во генералштабот на матичната држава на претставникот.

- Описот на земјата каде што бил испратен воено дипломатскиот претставник, односно демографскиот опис, исто така бил од големо значење.

Потребните податоци за оваа проблематика, требало (и треба) да се прибираат полека, без брзање и без пристисок за да не настане некоја грешка, која што целата операција би можела да ја пренасочи во погрешна насока, а тоа се вршело со тајни односно конспиративни патувања на воено дипломатскиот претставник низ регионите на таа држава, кои подоцна самиот ги склопувал во една целина.

- Воено дипломатскиот претставник имал за задача да известува за сите воени, политички, научни како и берзовни институции во земјата во која е пратен на мисија.

Се она што сметал дека е вредно и неопходно како информација, која би ја заштитила безбедноста на својата држава, го забележувал и го праќал во матичната држава.

Наполеон со оваа стратегија придонел многу за развојот на воената дипломатија, затоа што работел точно и прецизно, односно, тој давај точни и прецизни инструкции на воено дипломатскиот претставник, а тој пак морал да се води и придржува кон истите, односно создавал методологија на работата на воено дипломатскиот претставник. Па затоа повторно може да се истакне фактот и да се стави акцент дека Наполеон не само што дал придонес за развојот на воената дипломатија, туку по тој принцип се работи и до ден денес, само што истите методи што ги користел Наполеон се усовршени и сеуште се усовршуваат

поради една проста причина, односно моделот на заштита на една држава во никој сличај не смее да биде статичен, тој мора да биде динамичен и флексибилен, да биде подложен на промени, за да може соодветно да се одговори на заканите кои доаѓаат надвор од државата.

Во некои држави се практикувало во соседните земји да се испраќаат претставници на сопствената држава но не како воени аташеа или пак воено – дипломатски претставници, туку како набљудувачи или пак советници. Нивната функција имала привремен карактер, и се воспоставувала само тогаш кога две држави имале заеднички интереси за трета држава, односно кога двете држави војувале со третата држава, најчесто за време на подготовките за преземање на воени дејствија за напад на истата.

Во развојот на воената дипломатија, најбитен фактор бил воениот на чело со генералски кадар, па така некои држави, поставувале генерали за воено – дипломатски претставници. „ Австрискиот цар Фрањо I, во 1830 година, го пратилсоствениот генерал, Карло фон Шварцеберг во Париз како воено – дипломатски претставник “. ⁵⁰ Па од ова може да се заклучи дека, тенденцијата на австрискиот цар Фрањо I, дека само со еден човек, кој бил искусен генерал можело да се соберат потребните информации за заштита на сопствената држава преку прибирање на одредени и конкретни информации во државата во кој бил пратен генералот, односно Франција.

Почетокот на XX век, односно триесетите години од дваесетиот век, кај повеќето европски земји се карактеризирал со

⁵⁰ Vojna diplomatija, Milan Zechevich, str. 39.

несекојдневна практика, односно, да во дипломатските претставништва се акредитираа гаранција. Функцијата на таа воена гаранција, во почетокот била претежно многу ограничена и првенствено се сведувала на пренесување на одредени пораки и желби на владетелот или пак на Министерот за одбрана. Таа гаранција била во форма на молба, честитка, благодарница, желба како и други облици на дипломатски општења помеѓу државите. Пример за оваа практика е соработката помеѓу Германија и Русија. Таквите дипломатски врски, преку специјални советници се задржани и до ден денес но се усовршени. Ова се оправдува со фактот на позитивната соработка помеѓу две земји во однос на дипломатијата. Но исто така неопходно е да се напомене дека оваа практика е резервна опција, била и останала, а првата е праќањето на воено – дипломатските претставници, односно воените аташеа.

Во периодот од 1810 година до 1852 година, бил период кој се карактеризирал со појавата на легалните и постојаните воено дипломатски претставни. Европските држави почнале да креираат и да отвараат воено – дипломатски институции, односно амбасади во сопствените држави каде што ќе престојуваат воено – дипломатски претставници од други држави, и да отвараат сопствени амбасади во другите држави каде што ќе престојуваат нивните воено – дипломатски претставници. Интересно е да напомене фактот дека Германија во 1817 година испратила во 6 различни држави 6 воено – дипломатски претставни, односно не привремени, туку напротив, постојани офицери. Тие воени претставници добро ја оправдале нивната работа, па од тогаш до

ден денес се практикува оваа дејност, а за тоа бил заслужен примерот со Германија и Франција.

Во средината на XIX век во европските метрополи се формирала нова дипломатија, која имала за цел и основна задача да ги претставува воените компоненти во меѓународните односи преку посредно општење помеѓу државите. Тоа било на ниво на министерот за одбрана, началникот на генералштабот и нивните помошници и заменици. Пред нив стоеле бројни и комплицирани задачи, поточно, се барало од воено – дипломатските претставници активно да учествуваат во меѓународните односи, особено на оние подрачја каде се разговарало за воените односи и содржини. Во почетокот, односно во развојот на овој вид на „ нова “ воена дипломатија, овие активности можеле да ги вршат офицерите кои биле акредитирани како воени аташеа. Како односите се усовршувале, тие биле во постојани а не во привремени мисии. Првите воени аташеа биле офицерите на копнената армија. Но тие само делумно биле оспособени и обучени да ги вршат воено – дипломатските активности како воени аташеа и ја покривале само копнената територија. Копнено воените дипломатски претставници, не биле оспособени за војна на морска површина, па непосредно после овој заклучок, биле акредитирани поморски офицери во својство на поморски воени аташеа.

Поморските воени аташеа биле избрани од страна на офицери од генералштабот. Тие биле третираны како најкомплетни офицери кои многу добро ја познаваат воената доктрина, стратегија како и тактиката на своите вооружени сили, како и тактиката на

вооружените сили од другите држави. Поседувале одлични ораторски вештини, односно имале непрекорна комуникација во водењето на преговорите, а тоа укажува на фактот дека стручно и лесно ги прибирале потребните информации кои биле од витално значење за нивните земји.

Делокругот на работа на воените аташеа, се сведува на неколку клучни задачи:

- Претставување и презентирање на сопственото воено раководство во земјите каде што биле акредитирани;
- Учество на свечености во земјите кои биле акредитирани,
- Одредени приеми,
- Паради, и
- Други активности кои биле приредени од страна на земјата – домаќин или воено – дипломатскиот кор.

Неговата активност се појавува и во кругот на активности на воено – дипломатскиот кор како и поштењето со претставниците и раководителите на вооружените сили и држави, со основна задача – претставување на своите вооружени сили и претставување на сопствената држава. Но сепак воените аташеа во ни еден момент не смееле да забораваат на својата разузнавачка активност, односно на мисијата на која биле испратени.

Па така, од овие причини се појавува нова воено – дипломатска клиентела од видот на воената морнарица, односно, нова воено – дипломатска клиентела од аташеата на воената морнарица, кои ја претставувале воената морнарица но во форма на воени аташеа.

Ако би се направила кратка ретроспектива, од се ова погоре напишаното, ќе се дојде до констатација дека воено – дипломатските претставници од европските земји, во седумдесетите години од дваесетиот век, воената дипломатија веќе имала во тој период „цврсти темели“, односно била добро развиена, а тоа било продукт на мирниот развој на меѓународните односи гледајќи низ призмата на меѓународната соработка.

Практичарите и теоретичарите кои се занимавале со оваа проблематика во тоа време, можеле да предвидат нова дипломатска институција, односно, воено – дипломатско претставништво, пред кое стоела сигурна и цврста перспектива во меѓународните односи, односно во надворешната политика.

Во деветнаесетиот век, почнало да се креираат големите државни системи, а големите државни системи се секогаш сложени и на нив треба да се гледа мултидисциплинарно. Тие биле создадени од микро и макро системи, кои биле каузално поврзани и не можеле да функционираат без добра организација и без лидери кои ќе стојат во „ првите ешалони “ на тие системи. Но ако се навратиме наназад, исто така може да се дојде до уште една многу интересна констатација, односно, и порано воена дипломатија не можела подеднакво да се развива насекаде, односно, особено во оние држави држави кои биле под робство од други држави. Нивниот суверенитет не постоел, затоа што биле во склоп на големите и силни држави, па така пред воената соработка се појавуваат нови предизвици во доменот на меѓународните односи. Тие задачи комплетно ги поставувале односите помеѓу вооружените сили и воените раководства,

особено пријателските земји, со засилен интензитет во времето кога имало заострени меѓународни односи, кризни ситуации, како и непосредни воени и опасности во текот на водење на војна.

Во овие услови, се формирале воено – дипломатски претставништва кои биле конгломерат на поморски аташеа и поморски воени аташеа, и помошници на воените аташеа.

Во 60тите години на минатиот век, бројот на воено – дипломатските претставништва значително се зголемува, а непосредно пред крајот на XIX век се креираат воено – дипломатски претставништва помеѓу САД и некои европски држави.

На крајот на XIX век и почетокот на XX век, воената наука развива уште една гранка, односно нов облик на вооружените сили – военото воздухопловство. Со креирањето на военото воздухопловство како нов вид на вооружена сила, во почетокот на дваесетиот век има влијание на воената дипломатија со тоа што се создава нова компонента, а тоа е, воено – воздухопловно аташе.

Се подразбира дека овој нов вид на вооружена сила бил непознат, но почнал брзо да се развива и се развива и до ден денес. Денешните можности на военото воздухопловство, не го достигнале нивото на совршенство во својот развој, тие и ден денес се во пораст и развој и целат кон рамката на совршенството. Па така, овој нов вид на вооружени сили, требало да го бара своето место и во воената дипломатија.

Непосредно пред Првата светска војна, во воените – дипломатски претставништва, се појавуваат и воздухопловни офицери. Овој нов дипломатски претставник имал најразлична терминологија за неговиот назив и третман. Во некои воено – дипломатски претставништва, тој бил помошник на воените аташеа за воено воздухопловство, и неговата задача била најчесто како аналоген воен офицер во воената морнарица, затоа што, според неговата стручност, тој ја застапувал новата форма на вооружените сили, која само што се појавила и во која многу офицери немале ни право на пристап на познавање на оваа нова проблематика.

Ако се направи еден хронолошки преглед за развојот на воено – дипломатските претставништва, може да се види и воочи дека Првата светска војна формира хомогени институции во кои се застапени сите три вида на вооружените сили, првенствено затоа што воената организација почивала на принципите на хиерархијата на воените старешини, што тоа директно се рефлектирало и на воено – дипломатските претставништва. Неопходноста да одреден старешина раководи со активностите и работите на овие институции, воената дипломатија ја кренала на највисоко ниво, односно како главен и најодговорен институт. Воено – дипломатските претставници уште тогаш имале извесна независност во однос на другите дипломати, па и амбасадори.

Амбасадорот имал општа надлежност и неговата јурисдикција се протегала и над военото аташе, но не во сите домени и сфери во неговото работење и раководење. Военото аташе, непосредно било врзано за Министерството за одбрана, но не и за

Министерството за надворешни работи, па така, тој момент влијаел на независноста од другите дипломатски претставници.

Военото аташе ги претставувало вооружените сили, па така, автоматски бил поврзан со министерот за одбрана, а преку него бил поврзан и со шефот на државата, а тоа значи дека амбасадорот имал извесна јурисдикција во однос на военото аташе и другите вработени офицери и цивили во воено – дипломатските претставништва.

Брзиот развој на воената дипломатија, на самиот почеток на дваесетиот век, предизвикал во светот околу 215 воени дипломатски претставници, со преку 300 вработени воени, поморски и воздухопловни аташеа.

Бројот на вработени лица во тие институции бил многу зголемен и ја поминувал бројката од 450 лица ⁵¹

Рамномерноста на воено – дипломатските институции била прилично нерамномерно распоредена по земјите низ светот, но најмногу биле концентрирани во Европа, односно: Франција, Германија, Англија и тн, со тенденција, полека да се инфилтрираат во Соединетите Американски држави, но овде не се оспорува фактот дека некои помали европски држави, во нивните главни градови имале изградено воено – дипломатски институции. Тоа го потврдува примерот со Србија, Црна Гора и Швајцарија.

⁵¹ A. Vagts The Military affanche, New Jersey, 1967, str. 137.

Почетокот, текот и крајот на Првата светска војна, го забрзал процесот за креирање на воено – дипломатски институции, како и развојот на обуката на лицата вработени во нив. Потребата од разузнавачки информации од воена и политичка природа, барала од воено – дипломатските претставништва континуирано и перманентно да собираат разузнавачки информации од државите во кои била акредитирана нивната политика, вооружените сили, подготвеноста за водење на војни, евентуалното воздржување од започнување на војна и тн. Почетокот на Првата светска војна, вијаел негативно на многу воено – дипломатски претставништва кои биле окупирани, па така тие морале да згаснат, односно да престанат со нивните активности и функции. Со прекинувањето на работата на тие воено – дипломатски претставништва се прекинале и многу воено – дипломатски односи. Во текот на Првата светска војна, интересно е да се напомене фактот и примерот за Швајцарија која била неутрална земја, но сепак, на многу земји им дозволила да отворат и дипломатски претставништва како и воено – дипломатски претставништва. Карактеристичното за овој факт е тоа што во Швајцарија за време на војната се водела вистинска дипломатска „ војна “ за прибирање на разузнавачки информации помеѓу завојуваните држави кои и покрај тоа што воделе војна, тие пласирале и дезинформации преку своите и странските дипломати и агенти. „ Дипломатската разузнавачка војна “ влијаела на тоа што многу држави, своите дипломатски и воени претставништва во Швајцарија, се зајакнале материјално и технички. Раководствата на завојуваните држави процениле дека

воениот исход на фронтот се решава со дипломатски и разузнавачки активности за победи во Швајцарија.

Во дипломатските претставништва се повеќе имало воени разузнавачи односно офицери – разузнавачи кои првенствено се бавеле со шпионажа и се зангажирале за собирање на податоци кои биле важни за водење на војна како и исходот од истата.

По завршувањето на Првата светска војна, воената дипломатија добива нова улога во меѓународните односи. На мировните преговори кои се одржувале во Париз, воената дипломатија зезема значајно место. Старото правило е дека, војната ја започнуваат политичарите а ја завршуваат војниците, па така, по тој пример, воената дипломатија се залага за водење на преговори, особено во оној дел каде што се одредувала судбината на поразените држави од војната. Поразените држави во војната, не можеле да отвараат свои дипломатско – воени претставништва како и им било забрането да развиваат меѓународна соработка и да имаат регуларна и редовна војска.

Парискиот мировен договор, предвидел дека, им било дозволено на поразените војни да отвараат одредени конзуларни и дипломатски односи, но им било забрането да воспоставуваат воено – дипломатски односи.

Дипломатијата во времето кога владеел Хитлер, се служела со сите свои средства кои и биле на располагање и кои биле во негова моќ. Познатиот советски дипломат, Иван Мајски, тврдел дека Хилер изградил дипломатија која се повеќе наликувала на разузнавачка служба отколку на дипломатија, затоа што дипломатијата на Хитлер се повеќе се бавела и преземала

разузнавачки активности а не дипломатски, а тоа било „ надвор “ од дипломатскиот кодекс.

Констатацијата на дипломатот Иван Мајски се потпира и се темели на познатите случаи и случувања кои се поврзани со германската дипломатија, па така, Мајски тргнува од разузнавачката активност на Германија, наместо дипломатијата, за изготвување односно организирање на атентати, тероризам, диверзии, саботажи, киднапирања и тн. Воената политика на Германија, не можела ни да има друга дипломатија, освен воена, затоа што таму дипломатијата се сведувала на вршење атентати, терористички акти и тн од страна на офицери и професионални војници по претходно прибрани разузнавачки информации и субверзивни активности. Констатацијата на дипломатот Мајски, можела да се сведе и на тоа дека дипломатијата во Германија е пример за воената дипломатија воопшто. Таа ги водела и доминирала во сите разузнавачки и дипломатски „ игри “ под непосредното раководство на воените разузнавачки служби, со чело на Канарис. „ Подобри сме од комунистите во секој поглед, воен, политички, технички, економски.... на бојното поле славиме победа, но тие се подобри во агентирата “⁵² Ова Хитлер често им го зборувал на своите соработници. Германија како и многуте други држави во Швајцарија имале цврста дипломатија и цврста разузнавачка служба. Воените компоненти давале функција и место на актерите кои преку нив можеле да ја добијат војната на разузнавачки план со помош на шпионажи, и тоа баш пред завршувањето на војната на бојното поле. Познати се контактите

⁵² Vojna diplomatija, Milan Zechevich, str. 49 – 50..

помеѓу германските и америчките дипломатски контакти преку нивните претставници, кои барале можност за преговори и заклучоци, барем за одделните договори за мирот помеѓу западните приврзаници и Германија. Оваа карактеристика била присутна кај германската и западната дипломатија.

Соединетите американски држави, како лидерска сила на Западната хемисфера, настојувале да нејзините сфери влијаат на Средоземското подрачје. Особено била актуелна стратегијата на подрачјата на кои се водела скриена војна, односно САД и СССР. На тие простори се водела скриена дипломатска и разузнавачка војна, што покасно прераснала во голем проблем, односно во Студена војна. „ Средоземското подрачје, првенствено оние региони каде состојбата била флуидна, постоела голема можност да го променат истекот од еден во друг правец, да се формираат социјалистички или капиталистички општествено – политички системи, што првенствено зависело од надворешните влијанија “⁵³ . Водечките сојузнички држави односно САД и СССР, симболизирале две различни антагонистички системи и имале заедничка опасност од фашизмот но имале и претходни недоразбирања кои ги разделувале овие две сили. Тие недоразбирања, на крајот на војната ги довеле до раздвојување помеѓу сојузниците.

Воената дипломатија подоцна добива нова функција и место во мечународните односи ,особено во меѓународната соработка, па така се изградила и потреба воено – дипломатските претставништва да се инфилтрираат во сите димензии, поточно,

⁵³ Voјna diplomatija, Milan Zechevich, str. 52.

не само способноста за водење воено – дипломатски односи туку и за креирање на почитички и воени активности помеѓу државите.

2.1 Класификација на воената дипломатија (билатерална воена дипломатија , мултилатерална дипломатија)

Според повеќето автори основната поделба на дипломатијата се базира на бројот на потписници на одредени аранжмани, па во таа смисла, ние правиме два основни видови на дипломатија: билатерална и мултилатерална. Меѓутоа, според домашните автори по примерот на општата дипломатија разликуваме повеќе видови на воена дипломатија и тоа:

- Воена дипломатија на врвот;
- Редовна воена дипломатија;
- Воено-дипломатски претставништва;
- Воено-економски претставништва;
- Воени мисии и комисии.⁵⁴

Во однос на критериумот за крајната цел, класификацијата на воената дипломатија може да биде : дипломатија на принуда, превентивна дипломатија, алиби дипломатија, разузнавачка дипломатија и така натаму.

⁵⁴ Гоцевски Т., Основи на системот на национална одбрана, Куманово 1998, стр.430 видено во

Зоран Јовановски, *Воена дипломатија*, Скопје 2018, стр.48

Воената дипломатија нуди поповолна опција отколку воена сила или тешката моќ во остварување на политичките цели. Политичките цели би можеле да бидат стабилност, безбедност, влијание, статус и низа други можности. Постојат најмалку девет цели зад процесите за воена соработка, без разлика дали е соработката помеѓу вооружените сили или меѓу вооружените сили и цивилните агенции:⁵⁵

- Намалување на непријателство или тензии;
- Сигнализирање на подготвеност за работа и доверба на соговорниците;
- Покомпетентна вооружена сила со посветеност на механизмите за отчетност;
- Транспарентност во однос на капацитетот и намерите;
- Развој и зајакнување на добри односи со партнерите;
- Менување перцепции на едни со други;
- Градење доверба;
- Поттикнување преку мотивација и признание;
- Градење на домашен имиџ за вооружените сили.

2.1.1 Билатерална воена дипломатија

⁵⁵ Vinod Bhatia, Vijai S Chaudhari, Ranjit Singh, *Defence diplomacy and international military cooperation*, Centre for Joint Warfare Studies, New Delhi 2016, p. 33.

Како најстар најчин за практикување на дипломатијата е билатералната дипломатија, со оглед на тоа што претставува облик на односи меѓу две држави и дека се манифестира преку постоење и активност на постојани дипломатски претставништва, нејзините почетоци се поврзани токму со нивното појавување. Од почетокот на билатералната дипломатија, па се до денес, таа се карактеризира со два периода, периодот на т.н. „Француска дипломатија“, која е карактеристична за нејзините почетоци и периодот на „модерна дипломатија“, како што е карактеристика и денес.

Со зголемувањето на бројот на суверени држави во меѓународните односи влијае на зголемените билатерални интеракции помеѓу државите поединечно. И овој модел на билатерални односи станува пресложен односно спор и неадекватен во ново настанатите услови. Брзината на комуникација на државата со своите постојани претставници во билатералните односи не ја задоволува итноста на решавањето на ново настанати проблеми во се посложениот систем на меѓународната сцена.

Високото ниво на воената соработка во билатералните односи вообичаено е индикатор за висок степен на развиени меѓудржавни односи. Соработката на министерствата за одбрана, единиците на армиите, воената индустрија, соработката на воените школи, се подразбира, се бара и се поттикнува не само политички односи на високо ниво, придонесуваат да државите развијат економски врски, соработка и на други полиња како што се образованието, културата, медицината и многу други

параметри на општествениот развој. И во принцип државите со воспоставување на дипломатски односи воспоставуваат и воено дипломатски односи.

Со појавата на мултилатералната дипломатија се појавува се повеќе почнала да се истиснува билатералната воена дипломатија. Кај некои земји ова е изразено па дури и ја укинуваат. Но низ годините се докажало дека да постојаното присуство на воените претставници на некоја држава во друга држава ги извршува и унапредува воено дипломатските односи, дури и некои функции не може ни да се замислат без воените претставници. Треба да се истакне дека билатералната воената дипломатија е првиот ешалон надворешно политичкото дејствување во областа на одбраната и безбедноста и само преку делување на билатерален план ќе се овозможи успешна соработка на мултилатерален или на друг облика на дипломатија.

Билатералната воена соработка се планира и спроведува во рамките на воспоставените воено-дипломатски односи меѓу земјите. Воспоставена пракса во државите денес е, да планирањето и спроведувањето на активностите за билатералната воена соработка да се врши во рамките на соодветните тела на нивните соодветни министерства за одбрана или генералштабот на вооружените сили. Планирањето на билатералната воена соработка, во принцип, се спроведува однапред за следната календарска година и вклучува специфични планови и програми за соработка.

Главната улога на воено дипломатските претставници во подготовката на плановите за билатералната воена соработка е

да подготви предлози за корисни области на воена соработка, техничка помош за време на усогласување или потпишување на релевантни договори за билатерална воена соработка и да следи и учествува во нивната имплементација. Предлозите од воено дипломатските претставници особено се очекуваат за време на фазата на подготвување на предлозите за содржина на меѓународната воена соработка, бидејќи тие се најкомпетентни да ги проценат областите на меѓународна воена соработка во интерес на двете земји. А во фазата на усогласување на содржината на меѓународната воена соработка, тие се активни учесници како членови на преговарачки делегации или службеници за врски преку кои се прават измени и корекции. Понекогаш, личната репутација и влијанието на членовите на воено дипломатската мисија е доволна гаранција за странската земја да го прифати предлогот за планот меѓународната воена соработка или можеби да го дополни со дополнителни барања.

2.1.2 Мултилитерална воена дипломатија

Појавата и развојот на мултилитералната воена дипломатија некои автори ја поврзуваат со создавање на воено-политичките блокови, иако воено дипломатскиот мултилитерализам постоел и многу порано. Во историјата создавањето на воено политички сојузи е една од најчестите појави. Тоа најчесто било соработка во крајна нужда или за олеснување на целосно постигнување на комплементарните стратешки интереси на две или повеќе држави, кои не вклучуваат

значајно вмешување во структурата на вооружените сили и принципот на користење на одделни единици.

Појавувањето на мултилатералната воена дипломатија е со појавувањето на мултилатералната дипломатија која резултирала со постепено преземање на функциите на билатералната дипломатија и билатералните меѓународни договори, како и промена на суштинската улога на националната политика и законодавството на државите како субјекти на меѓународните односи. Таквиот ефект на мултилатералната дипломатија го одразува трендот на глобализацијата на меѓународните односи, како и тенденцијата на големите сили за доминација во нив. Мултилатералните конференции станаа идеални места за различни формални и неформални состаноци. Моќните медијатори често ги организираа само за да организираат билатерални преговори под покровителство на истите. Конференциите од овој тип се блиски и во исто време далеку од очите на јавноста, а нивните одлуки се производ на јавната и тајната дипломатија на земјите-учеснички.

Силната динамика во меѓународните односи, растечката биполаризација на блоковите и поларизираната констелација на меѓународните субјекти во средината на 20 век, го насочи развојот на меѓународните односи на потребата на мултилатералност. Пренесувањето на дел од националниот суверенитет на соодветни меѓународни организации (особено во сферата на одбраната, која започна да се организира врз принципите на постојана коалициона доктрина) ги направија билатералните посложени. Ваквиот развој на меѓународните односи бараше прилагодување на инструментите за меѓудржавен израз, пред сè

на дипломатијата и воената сила, што значеше дека тие треба да направат реструктурирање.

Причина поради која повеќето од вработените во повисоките оперативни составни делови ја имаат изгубено мононационаланта компонентата е тоа што со создавањето на условите за развој на мултилатералната воена дипломатија и со формирање на воено-политичките блокови, како оригинални одлуки беа да се решава исклучително за воени и политички прашања меѓу земјите сојузнички во рамките на секој блок и усогласување и координирање на заедничката операција на мултинационалната воена структура. Интероперабилноста на војниците и мултинационалните вооружени сили, команди и разни административни структури на поединечни блокови барат голема флукуација на персоналот и потребата од поставување нови стандарди и методологии.

Стандардизацијата на мерките и оперативните процедури, вклучувајќи ја и стандардизацијата на вооружувањето, воената опрема и системите за контрола и команда, стана приоритет на мултилатералната воена дипломатија преку целиот систем на постојано усогласување на ставовите и континуиран трансфер на информации.

Во тој контекст, со многу поголеми предизвици се соочи мултилатералната воена дипломатија на НАТО, бидејќи нејзините вооружени сили првенствено беа организирани како збир на национални сили на земјите-членки.

2.2 Функција и задачи на воената дипломатија

2.2.1 Функции

Функциите на воената дипломатија низ годините биле изложени на постојани промени и нивниот развој бил во склад со развојот на општата дипломатија и самата воено дипломатска организација и пракса. За одредување на функцијата на воената дипломатија може да ги сретнеме следните карактеристики :

- претставување на државата која акредитира кај државата која се акредитира;
- заштита во државата во која се акредитирана на интересите на државата која акредитира и на нејзините државјани, во границите кои ги дозволува меѓународното право;
- преговарање со владата на државата во која се акредитира;
- известување со сите дозволени средства за условите и развој на состојбите во државата во која се акредитира и поднесување на извештај за тоа на владата на државата која акредитира;
- унапредување на пријателските односи и развивање на стопанските, културните и научните односи помеѓу државата која акредитира и државата во која се акредитира.⁵⁶

Како основната функција на воената дипломатија е презентирање на вооружените сили на една држава, заштита на интересите на истите, претставување на матичната држава,

⁵⁶ Виенска конвенција за дипломатски односи од 1961, член 3 Функции на дипломатската мисија, (http://www.mfa.gov.mk/images/stories/prijava_za_vработuvanje/Vienska_konvencija_za_diplomatski_odnosi_-1961.pdf пристапено на 25.07.2019 година)

заштита на интересите на државата, заштита на интересите на сите припадници на вооружените сили, како и сите граѓани.⁵⁷

Првиот проблем што се среќава во дипломатската практика е спроведувањето на функциите како што се општа и воена дипломатија, што се рефлектира во нивната непрецизна формулација, поточно во непрецизното определување како и со кои средства може да се извршуваат дипломатските функции. Фактот што не постојат точно утврдени начини и средства за нивно спроведување, како резултат на тоа, постои различно правно толкување и разбирање на содржината на дипломатските функции. Затоа, неопходно е дипломатската мисија добро да го познава правото на земјата-примател, но и правото на меѓународното право за да може успешно да ги извршува своите задачи и функции. На почетокот на нивните активни активности во дипломатската пракса, офицерите се појавија на две позиции: на позицијата на воен чувар и на позицијата на амбасадор на безбедноста. Ваквиот ангажман на офицери во дипломатските претставништва беше сосема логичен вид на употреба на професионални војници за потребите на дипломатската служба.

- **Презентација на вооружените сили во странска држава** оваа функција е најстара и во општата дипломатија кога дипломатот на еден владетел го преставувал во дворецот на друг владетел. Оттука воено дипломатскиот персонал се претставници на сопствените вооружени сили во државата каде се акредитирани. Се мисли дека протоколарните активност се најбитната споредна работа во дипломатијата и

⁵⁷ Зоран Јовановски, *Воена дипломатија*, Скопје 2018, стр.50

за персоналот од воено дипломатскиот кор можеби и одлучувачка за неговиот успех во извршување на задачите. На ум треба да се има дека воениот дипломата во секој момент и ситуација дури и во приватни активности ја преставува својата држава и вооружените сили, притоа треба во секое време да е запознаен со протоколарните норми и бонтонот, културата и обичаите на земјата домаќин и да е претставителен, комуникативен и репрезентативен.

- **Заштита на интересите на националните вооружени сили и на своите членови** е една од главните причини за воспоставување на дипломатски односи односно воено дипломатски односи. Дипломатските мисии се воспоставуваат да овие интереси во секоја прилика се штитат, и доколку на кој било начин се загрозени, благовремено се посредува со надлежните органи на државата примател. Во однос на воено дипломатскиот персонал оваа задача ја извршуваат штитејќи не само интересите на сопствената држава туку и интересите на вооружените и безбедносните сили и нивниот персонал. А интересите на оружените сили можат да бидат загрозени на разни начини, од напад на идеологијата, политиката, стратегијата или воената доктрина, политичките или воените службеници преку загрозување на личните права и материјалните добра на територијата на странската држава.
- **Преговарање со претставници на вооружените сили на земјата домаќин** е функција која воено дипломатскиот персонал ја остварува во насока на значителното проширување на меѓудржавните односи (билатерални и

мултилатерални). Ова во денешно време најповеќе се реализира преку преку формирање на специјални експертски делегации, одржување состаноци на шефови на држави, претседатели на влади или министерства и други состаноци на високо ниво, како и меѓународни конференции. Оттука од дипломатските мисии, се очекува, во текот на преговорите, прво да обезбедат помош во формулирањето на соодветни предлози или сугестии за текстот на меѓународните договори што треба да се заклучат и најчесто во директна инволвираност во преговорите меѓу двете држави.

Преговарањето за прашањата од областа на одбраната припаѓаат на воено дипломатскиот персонал и неговата улога во преговарачката функција е различна, но секогаш е формално и суштински присутна. Основната улога на воено дипломатскиот персонал во преговорите е да иницира прашања, во областите и темите за преговори, на сопствената страна да го предочи расположението или нерасположението за одредени прашања кои ќе бидат на агендата за преговори.

Воениот дипломат за време на преговорите е во улога на медијатор, учесник и советник. Тоа може да се заклучи оттаму што од него се очекува да ги знае условите под кои ќе се преговараат преговорите, какви проблеми можат да се сретнат и како најлесно ќе се надминат, добро ги познава приликите во неговата земја и во земјата каде што е акредитиран, е единствениот кој може да направи објективни и потенцијални предвидувања за развој на преговорите.

- **Известување на вооружените сили на земјата домаќин** и навремено доставување на извештаи е основната функцијата на воената дипломатија. Како основна функција на дипломатијата е непоколебливата желба на државата да има што е можно повеќе информации за другата држава. Затоа дипломатскиот персонал како и воено дипломатските претставници собираат, класифицираат, анализираат и испраќаат податоци до матичната држава.

Под разузнавачка активност, во потесна смисла на зборот, се подразбира организирана активност на разузнавачките служби за откривање на тајните на противникот, а со цел да се реализираат виталните интереси на сопствената држава, заштитат виталните органи и институции, спречување на дејствувањето на противничките (странските) разузнавачки служби на територијата на својата земја и друго.⁵⁸

Додека дипломатското известување значи собирање на податоци за условите и развојот на државата домаќин исклучиво со законски дозволените средства, односно на начин со кој не се забранува со прописи од државата домаќин.

Разурнувањето низ историјата била функција на воената дипломатија и затоа офицерите во дипломатската служба го добиле прекарот „шпиони“. Ова низ историјата е потврдено но во денешно време само делувањето на поедини воени дипломати

⁵⁸ Јовановски, З. , *Развој на безбедносните служби во Република Македонија (1945-2010)* стр.19 (видено во: Зоран Јовановски, *Воена дипломатија*, Скопје 2018, стр.145)

даваат повод за такво етизирање затоа што праксата во современите воено дипломатски односи е транспарентност на сите демократски контролирани вооружени сили. Вооружените сили во денешно време редовно ги известуваат претставниците на воениот дипломски кор во својата земја за активностите на вооружените сили преку меродавните тела во Министерството за одбрана или Генералштабот на вооружените сили со организирање на присуство на воени вежби, посета на единиците и институциите од системот за одбрана, брифинзи водени од припадници на вооружените сили и слични активности.

- **Подобрување на пријателските односи, како и развој на воената соработка со други држави** е функција на воената дипломатија која произлегува од функцијата на дипломатијата која по студената војна зазема најголемо место во дипломатијата воопшто и зависи од ефективното извршување на сите претходно споменати функции на дипломатијата. Во таа насока функцијата на воената дипломатија во унапредување на пријателските односи и развој на воена соработка денес е носечка функција на воената дипломатија бидејќи во потполна согласност со либералната идеологија која бара соработка на полето на безбедноста во справување со ново настанатите безбедносни ризици не само од воен карактер.

Воената дипломатија учествува во припрема и потпишување на спогодбите (билатерални и мултилатерални) со други држави и организации во полето на воена соработка, нејзина незаменлива улога е во операционализација на тие спогодби и

посебно во креирање и реализирање на годишни и среднорочни планови за воена соработка. Една од задачите на воената дипломатија е да ги прати вооружените сили и ситуацијата во државата домаќин и во таа насока воените дипломати најдобро можат да проценат и предложат интересни полиња за воена соработка од заеднички интерес.

2.2.2 Задачи на воената дипломатија

Како задачи на воената дипломатија разликуваме голем број задачи во доменот на одбраната и безбедноста, чија содржина се дефинира од страна на највисокото воено-политичко раководство на државата и врз основа на нивните инструкции се насочува работата на целата воена дипломатска организација. Во литературата најчесто се делат на задачи од:

- Протоколарна природа

- Задачи од стручно-функционална природа кои се преставени пред воено-дипломатската клиентела според одредбите од Виенската конвенција, и

- Собирање на информации и известување односно „тајни задачи од разузнавачка природа, кои пред воено-дипломатската претставници ги поставува воено-разузнавачката служба и нејзините институции“⁵⁹

○ Задачи од протоколарна природа

⁵⁹ Гоцевски Т., *Основи на системот на национална одбрана*, Куманово, 1998 стр.435 (видено во Зоран Јовановски, *Воена дипломатија*, Скопје 2018, стр.54)

Задачи од протоколарна природа односно активностите од претставничко-протоколниот карактер се задачите кои потекнуваат од основната функција на воената дипломатија, презентација на вооружените сили во странска држава, а и од особена важност во работа на персоналот во воената дипломатија. Репрезентативно-протоколните активности се одвиваат секојдневно, со одреден континуитет, во согласност со важечкиот и воспоставен протокол на државата домаќин.

Извршувањето на активностите од репрезентативен карактер зазема многу време во професионалниот и приватниот живот на воено дипломатскиот персонал, а понекогаш и бара од нив неизмерливи одрекувања. Тука неопходно е да се нагласи и многу важната улога на брачните другари во реализацијата на овие активности. Брачните другари не се само пасивни придружни членови на воено дипломатскиот претставник при реализацијата на репрезентативните протоколарни активности, туку активни учесници во овие активности. Некои воени организации за сопругниците организираат и специјална обука и подеднакво ги подготвуваат за воената служба, главно за вршење репрезентативни-протокол активности. Основата за успешна реализација на репрезентативните протоколарни активности е одличното знаење и примена на правилата за дипломатско однесување.

○ **Задачи од стручно-функционална природа**

Задачи од стручно-функционална природа кои се преставени пред воено-дипломатската клиентела според одредбите од Виенската конвенција се задачите каде воено

дипломатскиот претставник се ангажира во за подигање на меѓународна воена соработка на повисоко ниво и во организациско-административни задачи, покрај собирањето разузнавачки информации.

Развојот на меѓународна воена соработка се смета за едно од поделкатните прашања на севкупните билатерални односи меѓу државите и обично се постигнува со оние земји со кои е воспоставена соработка во други области или со земји од блиски политички интереси и цели. Активностите на воената дипломатија се насочени кон развој на билатерална воена соработка, забрзување на реализацијата на нејзината содржина, проширување на истата, развој и барање модалитети за надминување на можните пречки во комуникацијата.

За успешно извршување на овие задачи во предвид мора да се земе и да се спомене воспоставување на службената комуникација со официјалните органи на земјата домаќин. Оваа комуникација се остварува преку канцеларијата за врска во странските воени претставници во министерството за одбрана по пат на официјални начини на комуникација а тоа е со размена на дипломатски ноти или непосредно преговарање. Во современата дипломатија се повеќе се користат ново создадените начини на комуникација а тоа е употребата на факсот и електронската пошта што придонесе да официјалната комуникација се забрза и унапреди. Но како последица на употреба на современата технологија во официјалната комуникација се добива дистанцирање од соговорникот (воено дипломатскиот претставник и министерството за одбрана на земјата домаќин). Затоа повеќето воено дипломатски претставници настојуваат да

го избегнат модерниот начин на комуникација и со непосредни преговори да иницираат одредени прашања, подрачја или теми кои ги интересираат и со тоа настојуваат да ги решат потенцијалните проблеми кои можат да се јават.

○ **Собирање на информации и известување**

Собирање на информации и известување се задачи кои произлегуваат од фактот дека низ историјата кој ги поседувал вистинските информации и ги употребил благовремено се стекнувал со огромна предност пред непријателите. Општа улога на воената дипломатија во државата е заштита и остварување на националните интереси на надворешен план. Оттука произлегува нејзината посебна улога за обезбедување на информација и искуства за развој на системот за безбедност, но и негово афирмирање на меѓународен план, како систем кој е способен да обезбеди сигурност и економски просперитет на своите граѓани.

Извршувањето на овие функции и задачи на воената дипломатија бара таа да располага со вистинска и право времена информација во врска со сите значајни прашања за безбедноста на сопствената држава. Државното и военото раководство во секој момент мораат да бидат подржани со потребните информации, анализи и процени поради носење на правилни одлуки во водењето на државната политика. Затоа можеме слободно да кажеме дека продуктивноста на секој воено дипломатски претставник се мери во бројот на квалитетните информации кој ги поднесува. Оваа задача на собирање, обработка, обликување во содржаен извештај го зазема најголемиот дел од работното време

и енергија на воено дипломските претставници, и оттука можеме да заклучиме дека поголемиот број од активности на воено дипломатските претставници се од разузнавачки карактер.

Прибирањето на податоци, како и настаните и случките во земјата домаќин земјата домаќин е неопходна, но и многу деликатна и сензитивна задача. Виенската конвенција строго става акцент и нагласува дека смеат да се користат само дозволени, односно легални средства за прибирање на податоци и информации, но сепак Виенската конвенција не ги набројува конкретно кои се легални средства, техники и тактики, како и методи на прибирање на податоци и информации. Како легални, се сметаат сите оние кои ги дозволува земјата домаќин односно за сите оние кои не би следела санкција.⁶⁰

Многу држави, под легитимни начини за собирање информации, ги подразбираат и оние активности на членови на воено дипломатскиот персонал, кои се дозволени со меѓународно и домашно право, и обично се следниве:

1. следење и анализа на средствата за јавно информирање и стручните публицисти;
2. присуство на организирани активности за воениот дипломатски кор;
3. поединечни посети на воените единици и институции;
4. официјални и неформални разговори со претставници на вооружените сили и други државни органи на земјата домаќин, и контакти со други членови на дипломатскиот кор.

⁶⁰ Зоран Јовановски, *Воена дипломатија*, Скопје 2018, стр.54 и 55

2.3 Аспекти на воената дипломатија

Во насока на постигнување на функциите и задачите, Воената дипломатија мора да ја добие својата соодветна важност при спроведување на националната политика поврзана со дипломатијата. Токму креаторите на политиките треба да ги користат овие воени алатки за извршување на дипломатијата. Неколку од средствата за користење на овие алатки ќе ги разработиме понатака а тоа се:

- **Одбранбени дијалози**

Дијалозите за политичките, безбедносните и стратешките прашања се одвиваат на највисоко ниво на земјата. Овие дијалози ќе послужи за да се овозможи разбирање на загриженоста на учесниците и да се воспостават области од заеднички и заеднички интерес. Овие дијалози можат да бидат на политичко ниво или на национално ниво на раководство- шеф на држава, влада, министерство и граѓанско и воено стручно специјалистичко ниво во рамките на владата и вооружените сили.

- **Договори за соработка во областа на одбраната, меморандуми за разбирање/спогодби**

Договорите за соработка во областа на одбраната, меморандумите за разбирање, редовно се потпишуваат овозможувајќи им на вооружените сили, нормални активности за време на мир. Овие договори може да се движат во рамките на

взаемна помош до соработка при тоа обезбедуваа соодветните позиции се идентификуваат и евидентираат за да се зајакне довербата и да се спречи недоразбирање во подоцнежна фаза.

***Транспарентна на националната одбранбена политика**

Одреден степен на транспарентност може да се обезбеди во националната одбранбена/воената политика преку разни медиуми и достапни извори на информации како веб страници, списанија, новинари и итн., и тоа помага во креирање на реални проценки и соодветни одговори. Ваквата транспарентност може да рефлектира разбирање и соработка, но може да не влијае или да ги промени одбранбените капацитети. Како и да е, оваа транспарентност може да овозможи подобри стратегиски и одбранбени перцепции што резултираат во дифузијата на тензиите и проектирање на големината на воените сили при тоа и на поврзаните буџети и трошења.

2.4 Развивање на лични контакти

Контактите од сите нивоа на воените лица ќе послужат за да се создаде подобро разбирање на соодветните позиции. Овие развиени пријателства придонесуваат во намалување на непријателството и се овозможуваат поповолен пристап кон решавање на проблемите како и интероперабилност. Ова се постигнува преку стимулирање на контакти помеѓу воениот персонал во формални, неформални и социјални средини. Алумни

на воените установи за обука, особено долги курсеви или школи како што се Националните одбранбени школи или Командно штабните школи може да бидат главно средство за постигнување на тоа.

2.5 Воена размена

Постојат различни видови на размена помеѓу воените организации од различни земји во светот кои се одвиваат како редовни активности. И формалните и неформалните иницијативи можат да се користат за размена на мислења со цел да се воспостави заедништво, да се пронајде взаемна корист и во области на раздор. Учеството во воени размени, посети, семинари, конференции, симпозиуми и слично, а со презентирање на трудови на овие настани се едуцираат учесниците но и на носителите на одлуки се презентираат потребните информации за соодветно одлучување.

2.6 Учество во мировни операции за хуманитарна помош

Учеството во НАТО/ООН предводени мировни операции како и во другите регионални организации за соработка е еден од најсоодветните пристапи за воената дипломатија. Покрај тоа, операциите за хуманитарната помош и здружените/комбинирани операции се исто така средства за спроведување на воената дипломатија, бидејќи тие се индикативни и сметани во меѓународните односи.

2.7 Придобивки од воена дипломатија

Како придобивки од воената дипломатија авторите од литературата најчесто ги истакнуваат следните :

○ **Зајакнување на односите во одбраната**

Искрен и здрав однос во одбранбената/воената дипломатија може да го обезбеди посакуваното влијание врз донесувачите на одлуки од земјата од интерес. Ова вообичаено се постигнува преку: трансфер на опрема преку продажба, помош или подароци; развој на одбранбената и воената инфраструктура како што се оперативните и административни објекти и објектите за обука; и развој на човечките ресурси со помош на советодавни тимови за помош односно обука во земјата, итн. Создавање зависност преку извоз на опрема како и интелектуална размена на персоналот секако може да послужи во промовирање на сопственото влијание и зголемен пристап во земјата односно пристап до одбранбените и воените установи но и влијание во инструментите за донесување на одлуки на целната земја, особено во одбраната.

○ **Зајакнување на сопствената одбранбена способност во областите на воената опрема**

Постојаниот напор за зајакнување на воената способност останува и денес, во така наречената технолошка ера, еден од најголемите напори за една суверена земја. Надградувањето на нејзината опрема секако преставува средство за подобрување на способноста. Воените дипломатски напори можат да направат

многу во овој аспект како на пример снабдување и развој на воена опрема, истражување, развој и создавање на сопствена воена индустрија како и значајни набавки во одбраната.

- **Помош на пријателските странски држави за развој на нивната воена способност**

Преставувањето на сопствените системи како и помошта во развојот на одбранбените капацитети во области на опремување, градење концепти, материјални и човечки ресурси и сл. може да им помогне на другите земји во развивањето на сопствената способност. Овие соработки секогаш се исполнети со потребата да се заштитат од загрозување на сопствената безбедност. Како такви, овие напори би можеле да бидат поврзани со заштита на сопствената безбедност преку договори, усогласеност со друг развој, економска помош и воена помош и сл.

- **Зајакнување на сопствената воена способност**

Технолошките достигнувања секогаш ја обликуваат уметноста на војувањето и науката за управување со одбраната и секако тие секогаш се во континуиран развој на овие полиња. Треба да се задржи чекор со овие случувања, со цел да се проценат идните закани и да се развијат сопствени способности. Ова може да се направи преку контакти со персоналот во форма на професионални воени размени, развој на одбраната и воените човечки ресурси во основните и напредните воени вештини, вештини за воени борби на тактичко и стратешко ниво и во концептуални и доктрински способности, како и специјализации за управување со одбраната во ресурси, техники и обука.

- **Назначување на одбранбени/воени аташеа во странски држави:**

Назначувањето одбранбени/воени аташеа во странски земји е стара практика. САД и Кина се со најголем број воени аташеа во странство и виртуелно ги опфаќаат сите нации во светот. Ваквите назначувања во земјите од заемен интерес ги отвораат можностите да се прошири и да се добие проактивна воена дипломатија.

- **Снабдување и развој на воена опрема.**

Со цел да се оствари одржливо одвркање (баланс на воената сила) и со тоа да се обезбеди национална безбедност, воената сила на нацијата треба да биде соодветно опремена. Воената дипломатија со своето делување може да овозможи соработка во изготвување на спецификациите за опремата, овозможи заедничко истражување и развој како и трансфери на технологија, аквизиција и производство

- **Истражување, развој и создавање на сопствена воена индустрија.**

Земјите со релативно голема воена сила имаат потреба од голем обем на воена опрема, особено кога станува збор за резервните делови, економски им е најисплатливо да се снабдат од домашното производство. Домашното производство дава и дополнителна предност за време на конфликтни ситуации, со цел да не постои зависност од увозот, истовремено се намалува ранливоста од санкции, од екстремно високи цени или последиците од економски штетни договори. Воената дипломатија

може да помогне преку промовирање на сопствениот извоз на воена опрема, трансфери на технологија, заедничко истражување и развој и заедничко производство.

- **Промовирање на воена интероперабилност**

Еден од веројатните исходи на одбраната и воената соработка може да бидат комбинирани операции, или во билатерални или во мултилатерални аранжмани. Ваквите аранжмани обезбедуваат опсег на воспоставување на заеднички стандарди за да се обезбеди целосна и ефективна интероперабилност. Ова е многу важно за земјите кои се или имаат стратегиска определба за пристапување во колективни безбедносни системи како што е НАТО, но и во здружени операции под покровителство на ОН.

- **Специфични активности за одбранбената/воената дипломатија**

Може да има некои специфични настани или активности кои не се редовни по природа, каде воените активности на воената дипломатија би можеле да ги поттикнат или затегнат дипломатските односи. А тоа може да биде од постконфликтни активности за реконструкција до учество во меѓународни паради. Повеќето од овие активности можат да бидат поврзани со, па дури и да претставуваат дел од претходно дискутираните категории.

ГЛАВА III

3. ДИПЛОМАТИЈАТА И МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО

3.1 Историски развој на меѓународното право

Темелите на меѓународното право (или законот на нациите) како што се разбрани денес, лежат цврсто во развојот на западната култура и политика организација. Растот на европските идеи за суверени и независни држави побарува прифатлив метод според кој меѓународните врски би биле спроведувани во согласност со заедничко прифатливи стандарди на однесување, а меѓународното право го потполнува тој процес. Но, иако законот на нациите пушти корени и цутеше со префинетост во ренесансна Европа, семето на ова хибридно растение е од многу постаро потекло. Тоа потекнува од далечната историја.⁶¹

Ако се вратиме назад во историјата како пример за кој има материјални докази во науката е познат е договорот потпишан на камена плочка помеѓу владетелите Лагаш и Ума во околу 2100 година пред нашата ера во областа позната за историчарите како Месопотамија. Свечениот договор ги регулирал меѓусебните граници кои требало да се почитуваат од двете страни под закана

⁶¹ Малколм Н. Шо, *Меѓународно право* (превод од англиски јазик Благоица Петреска Лепоска) Скопје, Просветно дело, 2009

на отуѓување на неколку сумериски богови. Околу 1000 години подоцна, можеме да забележиме уште еден пример на меѓународен договор, за подигање на вечен мир и братство, потпишан помеѓу владетелот на Египет Рамзес II и кралот на Хитите. Со овој договор страните се обврзале на почитување на меѓусебниот територијален интегритет, прекинување на состојбата на агресија и поставување некаков вид на одбранбена алијанса помеѓу нив.

Битно е да ја спомне и улогата на древниот Израел кој во своето однесување и етичко гледиште влијаел кон правилата што се однесуваат на војување, барањето за правда и чесен правен систем основан со прецизни морални норми. Пророкот Исаија декларираше дека договори под заклетва, дури и ако се склучени со непријател, мора да бидат исполнети. Учењето на древниот Израел се водело од мирот и општествената правда како клучни елементи на човечкото постоење, а не моќта.

После многу запоставување, сега постои многу размислување за културите и стандардите што се развиле, пред раѓањето на Христос, во Далечниот Исток, во индиската и кинеската цивилизација. Многу од хиндуските правила прикажаа еден раст на смислата за моралот и великодушноста, а Кинеската Империја посвети многу размислување за хармоничните врски помеѓу составните елементи. Беа воведени одредби кои го контролираат насилството и однесувањето на различни фракции во однос на невини цивили и беа влезени етнички вредности во образованието на владејачките класи. За време на кинеската доминација, функционираше еден систем на регионално поточни-

држави кои прилично се разделувале за време на некои слабости, но ова останало во свеста на културата за уште многу векови.

Но сепак, поради географската и културната ограниченост на еден помал простор, во древната цивилизација не постоела претстава за меѓународна заедница од држави што ќе коегзистираат во определена рамка. Доменот од меѓународното право е ограничен само на помал географски простор но во сите тие цивилизации може да се забележат иста или слична идеја, односно почитувањето на спогодбите како неприкосновени која се продолжува и до ден денешен како значаен елемент на современите општества.

За европската идеја на меѓународното правото од најголема вредност е епохата на класичната Грција од VI век пр. н.е. па натаму неколку стотици години. Вредноста на Грција за изучувањето на меѓународното право делумно лежи во филозофските, научните и политичките анализи, оставени во наследство на човештвото во делумно во фасцинантната состојба на заемна поврзаност изградена во рамките на еленистичкиот свет. Бројни договори ги поврзувале државите-градови во една заедничка мрежа за трговска и политичка соработка. Беа признаени правата на жителите од државите во меѓусебните територии и беа развиени правилата што се однесуваа на неприкосновеноста и заштитата на дипломатските пратеници.⁶²

Се поставиле одредени правила пред објавување на војна и за време на војна особено кон верските обичаи кои се однесување на светилиштата. Но и во грчката идеологија не

⁶² исто 87 Lesaffer, Randall, *Roman law and the intellectual history of international law*, The Oxford Handbook of the Theory of International Law, Oxford: Oxford University Press, 2016

можеме да забележиме замисла за светска заедница и покрај растот и ширењето на културата преку колонизација на Медитеранската област. Сепак свеста на грчката цивилизација за правото е во границите на конкретните градови-држави и колонии за оние со поинакво потекло се сметале за варвари и недостојни за соработка.

Римјаните имале развиена голема свест за владеењето на правото и неговата организација. Правото вршело кохезија на нивната империја и од особена важност било и спроведувањето и во најзафрлените области. Првобитното римско право (*jus civile*) на почетокот се однесувал само за римските државјани и се однесувало на почетокот за малото римско општество и не можело да се пренесе во ново настанатата ситуација на огромната империја која постојано се ширела односно не обезбедувало услови за проширување развивање на нација.

Меѓутоа, главниот придонес на римското право во интелектуалната историја на меѓународното право е веројатно преку воведувањето на терминот „*jus gentium*“ и неговото повеќекратно значење. Првично, „*jus gentium*“ (право на народот или нацијата) и не се однесувал на односите помеѓу политиките. Тоа бил законот што римските судии го применување на странци. Во тој поглед, било еден вид „универзално“ приватно право, иако за римски одлуки. Бил збир од формули, пишани документи со што се овозможувало да се покрене случај на суд, за преземање на мерки од страна на судијата кој има јуридикција над странци во Рим, „*the praetor peregrinus*“ (од 242 пр. н.е.).⁸⁷

Со текот на времето, римските оратори и правници направиле три семантички потези со „*jus gentium*“. Прво, била

направена блиска поврзаност помеѓу „jus gentium“ и „jus naturale“. Римјаните го прифатиле поимот на „човештвото“ како универзална заедница и природниот закон како универзален закон вроден во (човечката) природа, филозофија што ја преземале од грчката Стоичка филозофија. Второ, познатиот за тоа време правник Улпиан (Ulpian 223/224) го дефинирал природниот закон како важечки за сите животни, додека „jus gentium“ е важечки за сите луѓе. Улпиан не мислел дека „jus gentium“ е природниот закон на човештвото, но многумина сфатиле дека тоа е така. И трето, во Римското право (*Digest*) дефиницијата на „jus gentium“ може ги опфаќа и двете значења и тоа на оригиналното значење на универзалното приватно право како и на правото за надворешни односи.

Карактеристика за Средниот век е во авторитетот на организираната црква и сеопфатната структура на власт што ја имаше под контрола. Европа припаѓаше на една религија и црковниот закон беше применлив за сите. За време на оваа епоха авторитетот на Светата Римска Империја и наднационалниот карактер на канонското право. Но без разлика на тоа трговските и поморските закони еволуираа и се подобрија. За таков пример е „*Law Merchant*“ (правен трговец)- кодекс на закони кои се однесуваат на странските трговци и кој бил прогласен за универзална примена.⁶³

По распаѓањето на римската империја, за Европа настапил подолг период на уназадување и стагнација познат како Среден

⁶³ W. S. Holdsworth, *A history of English law*, volume V, London, 1924, <https://archive.org/details/HOLDSWORTHANISTORYOFENGLISHLAWVOLUMEV/page/n47>

век. За тоа време, постоеле различни бариери за унапредувањето на меѓународното право како форма на алтернативен систем на правила. Првин, постоело империјално право, според кое светиот римски император бил врховна и универзална власт. Бидејќи постоело империјалното право немало потреба од развој на правен систем кој ќе врши медијација помеѓу принцовите на Европа. Биле создадени некои правила кои се однесувале на односите со оние надвор од империјата и истите главно се однесувале на мировни договори и арбитража. Како второ феудалното право се појавило како резултат на потребата за организирање на хиерархијата на моќ на локално ниво. Како трето црковното право дало сеопфатен систем на правила кои дефинирале покорност на целиот христијански свет. Иако ова право главно се однесувало на духовни и морални работи, тоа навлегло и во државните работи. На пример доктрината на праведна војна била значително дефинирана и развиена од Свети Августин и Свети Тома Аквински со тоа влијаејќи врз подоцнежниот развој на меѓународното право за војна и мир. Важни системи на правила почнале да се појавуваат во приватната сфера кои подоцна ќе бидат признати за дел од меѓународното право, или барем така пошироко дефинирани. Така широк спектар на обичаи кои се однесуваат на третманот на бродови и морнари кои тргувале низ океанските води се преточи во првото поморско право.

Исто така, трговското право (или *lex mercatoria*) се појавило пред 9 века, кога Европа се соочи со трговска ренесанса поврзана делумно со отворањето на трговијата со пазарите во Азија. Ова право-суштински автономен правен поредок, се оформил од

праксата на трговците низ Европа и условувал специјална класа на луѓе (трговци) на специјални места (панаѓури, пазари и пристаништа). Трговскиот закон бил навистина транснационален по природа базиран на амалгам од обичаи ширум Европа и дури администриран од брзи неформални и ориентирани кон еднаквоста трговски судови, одколку од страна на регуларни судии. Со развојот на корисни стандардизирани договорни термини, бродски термини и кредитни термини, ова трговко право и денеска претставува жива материја и динамичен преку трговските организации.

Крајот на средниот век бил сведок на колапсот на феудализмот и империјалната моќ. Контролата на католичката црква во Европа се намалила со Реформацијата, што за возврат ја предизвикала контрареформацијата. Ваквиот развој на настаните довел до зловна религиска војна помеѓу католиците и протестантите во Европа и создавањето на национални држави како средство за создавање стабилност.

Суштината на новиот приод кон меѓународното право може да биде сведена до шпанските филозофи од времето на златната ера на Шпанија. Водечка улога на ова училиште ја имал Франциско Викторија, професор по теологија на универзитетот во Саламанка (1480-1546).⁶⁴ Неговите предавања се постхумно објавени од неговите студенти. Во кои тој се залага за тоа дека (сосема спротивно на тогашното распространето мислење за шпанските освојувања на јужна Америка) и индијанските народи треба да се

⁶⁴ Малколм Н. Шо, *Меѓународно право* (превод од англиски јазик Благоица Петреска Лепоска) Скопје, Просветно дело, 2009

почитуваат како нации со сопствени легитимни интереси. Исто така неговите предавања се сметаат за основа на секуларното учење во меѓународното право со кое ја минимизирал дотогашната значајна теолошка теза.

Сепак, како татко на Меѓународното право се смета Хуго Гротуус. Негов најзначаен труд е „De jure belli ac pacis“ односно „За правото на војна и мир“ која ја пишувал околу 1623 година. Во ова дело зборува за правдата, проектира еден цел замислен меѓународно правен систем, ја исфрла теологијата од Меѓународното право и се залага за прогласување на принципот на слобода на морето.⁶⁵ Тој го сочувал теолошкото разликување помеѓу правната и неправна војна, поим кој набрзо исчезна од студиите на меѓународно право, но и на некој начин ги поткрепува модерните приоди за агресија, самоодбрана и ослободување.⁶⁶

Бидејќи тој твореше во почетната фаза од формирањето на меѓународното право, Гротис ја препознал но не бил фиксиран кон позитивната пракса на националните држави, затоа што немало што многу да се пронајде освен одредени обичајни практики. Поточно кажано, теоријата на Гротис за меѓународното право вообичаено се вбројува во традицијата на природното право. Многу од интелектуалците кои го следеа на почетокот останаа приврзани кон таа теорија, како германецот Самуел Пафендорф (1632-1694) (Samuel Pufendorf). Автор на три дела за меѓународното право, вклучувајќи *За природното право и државите* (1672), Пафендорф се залагаше за природна еднаквост

⁶⁵ Дејан Маролов, *Скрипта по предметот Меѓународно јавно право*, Штип, 2012

⁶⁶ Малколм Н. Шо, *Меѓународно право* (превод од англиски јазик Благоица Петреска Лепоска) Скопје, Просветно дело, 2009

на државите, идеја брзо откриена од Томас Хобс (Thomas Hobbes). Кај англичанецот Ричард Зух (1590-1661) (Richard Zouche) и швајцарскиот дипломат Емерих де Вател (1714-1767) (Emmerich de Vattel), пак, може да се забележи јасно оттргнување од природното право, размислувајќи повеќе позитивистички за реалната државна пракса, вклучувајќи ја и нивната договорна пракса. Помеѓу другото, одличното дело на Вател *За правото на државите* (1758) го подели позитивното право на три дела: (1) доброволно право кое произлегува од претпоставената државна согласност; (2) конвенционално право кое произлегува од изразената државна согласност; и (3) обичајно право кое произлегува од тактичната државна согласност.

Како што созреваше меѓународното право, државите и интелектуалците почнаа сè помалку да се повикуваат на изворите на природното право како средства за дефинирање на содржината на меѓународното право, а се насочија повеќе кон позитивните постапки на државите преку договорите или обичаите. Со овој развој, по 1700 год. се стави значителен акцент на суверената државна согласност кон една норма пред да бидат обврзани од таа норма. Договорите беа првото важно место каде се бараше таа согласност, бидејќи склучувањето на еден договор беше јасен доказ за постоењето на обврзувачка норма и најчесто истиот јасно ја дава содржината на таа норма. Па сепак, во отсуство на применлив договор, обичајната пракса на државите со тек на времето, доколку е доволно универзална и конзистентна, може да воспостави обичајна норма, барем ако праксата покажала дека државите го прифатиле придржувањето кон нормата како законска обврска. Во практиката, обичајното меѓународно право

имаше критичка улога во првите векови на меѓународното право, кога договорната пракса била ретка или несигурна. До дваесетиот век, кога договорите веќе станаа вообичаени и опфаќаа голем опсег на прашања од полето на меѓународното право, обичаите станаа помалку доминантни, но сè уште служеа како важно средство за пополнување на празнини.

Во текот на деветнаесеттиот и раните години од дваесеттиот век, меѓународното право се соочи и со проширување и со продлабочување. Тоа се прошири од Европа и Северна Америка во Јужна Америка и Далечниот Исток, со појавата на оние региони на кои се создадоа национални држави, и отворањето на Кина и Јапонија кон Запад. А се продлабочи со тоа што беа склучени голем број на договори кои опфаќаа многу повеќе од традиционалните прашања, како што се воена трговија, конзуларни работи, екстрадиција, монетарни прашања, поштенски, телеграфски, железнички, риболов, авторски права, патенти, и многу други области. Се проценува дека во периодот од конгресот за Виенскиот финален акт во 1815 до Првата светска војна, биле склучени околу шест илјади договори.

Во исто време, војната придонесе за создавање на меѓународни, невладини и транснационални организации како важни актери во меѓународното право. Индустриските револуции во Европа и Северна Америка поттикнаа прашања од различни групи во различни држави (пр. трудови групи), додека во исто време се создаваа транспортни и комуникациски врски за организацијата на тие групи на транснационална основа. Со тоа, од 1815 до Втората светска војна, проценето е дека повеќе од четиристотини невладини и транснационални организации се

појавија, од областа на трговијата, трудовите права, хуманитарното право и други прашања. Истовремено, се појавија околу четириесет меѓународни (или меѓувладини) организации, делумно како владина реакција кон организацијата на невладините и транснационалните организации.

По последиците од Втората светска војна, меѓународното право навистина прцвета. Зголемената прекугранична интеракција на државите и недржавните актери предизвикана од економскиот пораст и технолошкиот напредок го принуди развојот на значително комплексни и софистицирани договорни режими.

Освен тоа, меѓународното право стана навистина глобално со тоа што отпочна да излегува во пресрет на погледите и интересите на државите во развој; додека во 1945 постоеа само 45 држави, денеска-по деколонизацијата и фрагментацијата на држави како што е случајот со Советскиот сојуз-постојат 191 држава, голем дел од кои се земји во развој или економии во транзиција. Овие настани почнаа да имаат големо влијание врз агендата за развојот на меѓународното право и меѓународните организации, преку многу мултилатерални преговори кои се однесуваа на борбата помеѓу интересите на развиените и земјите во развој.

Меѓународните организации продолжија да се множат и, во случајот на Европската унија, да стануваат супра-национални по природа. Исто така, невладините организации продолжија да се поставуваат како важни актери и во создавањето и во мониторирањето на меѓународното право.

3.2 Поимно определување на меѓународното право

Поимот „меѓународно право“ потекнува од латинскиот збор „*ius gentium*“. Во римското право овој термин означувал внатрешно приварно право во една држава.

„Прашањето кое се поставува во врска со овој поим е дали ќе се употребува како меѓународно право во поопшто значење или како меѓународно јавно право. Еден дел од авторите во меѓународното право, овие два теримина ги сметаат за синоними, имено еднакви во целост“⁶⁷

„Втора група автори разликуваат поширока и потесна смисла на поимот меѓународно право: под поширока смисла тој опфаќа меѓународно јавно и меѓународно приватно право; додека во потесно значење тој поим се сведува на меѓунароно јавно право“.⁶⁸

Сепак како општа дефиниција под поимот „меѓународно право“ или „меѓународно јавно право“ се подразбира конгломерат односно збир на правни норми или правила кои се правно обврзувачки за субјектите на меѓународното право како и во нивните заемни односи.

⁶⁷M. Wolff, *private international law*, Oxford 1962; Ian Brownlie, *Principes of Public International Law*, Oxford, 1990; N.Q Dinh *Droit International Public*, Paris, 1980.

⁶⁸A. Lowentfield, *Public Law in international Arena*, Recueil des Cours, 1979.

Ако се направи една анализа за погоредадената дефиниција може да се забележи дека најпрво се користи поимот „правни правила или норми“, наместо само норми, а тоа е зошто во практиката на односите помеѓу субјектите на меѓународното право се појавуваат голем број на пофлексибилни правни начела од веќе запишаните норми во регулирањето на нивните односи, а како второ може да се издвои карактеристиката на веќе споменатите норми односно, дека тие се правно обврзувачки. А како трето се користи „субјекти на меѓународното право“ а не само „држави“, затоа што како субјекти на меѓународното право може да се појават и меѓународните организации а во некои случаи и самиот поединец.

Корените на меѓународното право се врзани за европското тло, а особено за ренесансниот период. Сепак некои основни концепти на меѓународното право можат да бидат лоцирани во одредени политички интеракции и многу порано. Така на пример, познат е договорот потпишан на камена плочка помеѓу владетелите Лагаш и Ума околу 2100 година пред нашата ера. Станува збор за можеби првиот меѓународен договор со кој се регулирале меѓусебните граници.

Околу 1000 години подоцна бележиме уште еден пример на меѓународен договор потпишан овој пат помеѓу владетелот на Египет и кралот на Хитите. Со овој договор страните се обврзале на почитување на меѓусебниот територијален интегритет и воспоставување на еден вид одбранбена алијанса помеѓу нив. Во целиот стар век не постоела претстава за меѓународната заедница од држави кои коегзистираат во определена рамка.

Заради ова доменот на тогашното меѓународно право бил мошне ограничен. Таков е и примерот со античка Грција, каде што постоеле бројни склучени заемни трговски и политички договори помеѓу еленистичките градови - држави кои, исто така, развиле одредени правила кои се однесувале и на дипломатските пратеници. Сепак, овој меѓународен поредок бил ограничен само на еленистичкиот свет и неговите колонии, додека оние надвор од него се сметале за варвари кои се недостојни за соработка, а соодветно на тоа недостојни за склучување на меѓународни договори. Од средниот век, како еден од најзначајните мислители кои придонеле за создавање и развој на меѓународното право, го бележиме Франциско Викторија (1480-1546) чии предавања¹ се постхумно објавени од неговиот студент Алберико Џентили. Сепак, за татко на меѓународното право се смета Хуго Гротиус. Негов најзначаен труд е „De jure belli ac pacis“ односно „За правото на војна и мир“, кој го пишуval околу 1623 година. Во ова дело тој зборува за правдата, проектира еден цел замислен меѓународно-правен систем, ја исфрла теологијата од меѓународното право и се залага за прогласување на принципот на слобода на морето.

Делокругот на меѓународното право главно се однесува на законските норми кои влијаат помеѓу народите (често нарекувани „држави“), но, тоа исто така се однесува и на одредени законски норми кои влијаат меѓу една држава и одредени луѓе во рамки на нејзините надлежности, и на одредени законски норми кои ги регулираат прекуграничните односи на луѓето. За разлика од националното законодавство, меѓународното право е во голема мера децентрализирано; не постои единствено законодавно тело, судство, или извршно тело одговорно за создавањето,

толкувањето и спроведувањето на меѓународното право, туку постојат конгломерат од начини преку кои меѓународното право се обидува да ги извршува тие функции. Како такви, потеклото и природата на меѓународното право се и невообичаени и возбудливи; областа му дозволува на еден правник да „размислува надвор од вообичаеното“ за тоа што претставуваат законите и како истите го диктираат однесувањето на луѓето. Во исто време, процесот на севкупно проучување на доменот на меѓународното право може да се одвива со години, бидејќи опфаќа огромен опсег на теми, почнувајќи од најважните норми кои се обидуваат да спречат војни до оние помалку драматичните кои се однесуваат на транс-атлантските телефонски разговори.

3.3 Систем на меѓународното право

Системот на меѓународното право се развивал пополека, односно, тој се развивал како посебна гранка во правото и тоа во последните 3-4 века. Се смета дека негивиот почеток во областа на правната теорија е книгата на Хуго Гроциус а таа е „правото на војната и мирот“ која за прв пат била објавена во 1625 година. Многу долг период меѓународното право се сметало како „европски производ“ па дури и во некои литератури се смета како христијански производ, затоа што повеќе се однесувало на земјите кои биле со чисто христијанско население. Дури од IV век, меѓународното право било ослобедено од ваквите ограничувања

и според Постојаниот суд на правдата: „Принципите на меѓународното право се во сила помеѓу суверените и независни народи и се однесуваат еднакво на сите нив.⁶⁹

Тие принципи на меѓународното право како и нивната обврзувачка моќ во однос на државите и во современите услови, створи и задржа една забелешка, а таа е обврзаност од согласноста на државите да ја прифатат. Од ова како исклучок се единствено така наречените норми од задолжителен карактер или „јус когенс“ норми. Неопходно е да се напомене во каква форма ќе биде изречена согласноста на субјектите да се обврзат со дадените норми односно дали таа е писмена или обичајна.

Меѓународниот систем има уникатни карактеристики. Така, додека правната структура во сите општества е хиерархиска, а власта е вертикална, меѓународниот систем е хоризонтален и се состои од држави кои се формално-правно еднакви. Државите се суверени што исклучува признавање на поголема власт над нив. Во внатрешното право, правото е над поединците, зашто тие не учествуваат директно во неговото донесување (тоа го прават соодветни институции) и едноставно можат само да бираат дали ќе го почитуваат или пак не. Доколку го почитуваат тоа ќе биде однесување согласно со правото, но доколку изберат да не го почитуваат, односно да го прекршуваат, на сцена стапува државниот апарат за присила (полиција која ќе ги приведе сторителите, судови кои ќе им судат итн.).

⁶⁹M.O. Hudson, *Legal Foundation of International Relations*, New Port, 198, R.R. Introduction of international Law, New Port, 1980.

Во меѓународниот систем, пак, меѓународното право се создава од неговите субјекти, најчесто државите кои можат да го почитуваат или не го почитуваат. Доколку државите се однесуваат согласно со меѓународното право тогаш тоа е однесување согласно со меѓународниот правен поредок, но ако државите одлучат да се однесуваат спротивно на прописите на меѓународното право, се поставува прашањето дали постои механизам, односно апарат за присила кој ќе ја натера конкретната држава да се однесува согласно со прописите на меѓународното право. Секако дека е јасно дека не постои полиција како класичен орган кој постои внатре во државите, но сепак постојат одредени други механизми кои можат да ги натераат државите да се однесуваат согласно со прописите на меѓународното право. Таков еден инструмент е принципот на реципроцитет. Така, доколку една држава, заради остварување на одредена краткорочна цел, не дејствува согласно со меѓународното право, тоа мошне лесно може да биде повод за нарушување на мрежата на заемна толеранција со другите држави кои пак можат да ѝ донесат долгорочни неповолности. Неспорно едно вакво однесување на државата ќе влијае лошо врз нејзиниот меѓународен имиџ како стабилен партнер со кој можат да се склучуваат меѓународни правни договори.

Во контекст на претходно кажаното, мора да се наведе и концептот на „самопомош“ на државите. Станува збор за начин за однесување на државите, со цел заштита на своите интереси во контакт со останатите субјекти на меѓународното право. За разлика од националниот систем во кој граѓанинот може да се повикува на надлежни институции кои согласно со националните

закони се должни да му овозможат остварување на неговите права, ситуацијата во меѓународниот систем воопшто не е таква. Имено, во меѓународниот систем не постои некоја светска влада која би им овозможила на државите заштита на нивните права во меѓународниот систем. Значи, терминот „самопомош“ во овој контекст може да се толкува во правец дека државите се оставени сами на себеси во меѓународниот систем.

Сепак, за разлика од минатото, денес сме сведоци на постоење на определен меѓународен систем во кој постои светска организација со свои органи, што овозможува определен ред и поредок во меѓународниот систем. Оттука може да заклучиме дека постоењето на меѓународното јавно право е во интерес, пред сè, на малите држави зашто во спротивно се оставени на целосна милост и немилост на концептот на силата во меѓународните односи.

Разгледувањето на специфичните карактеристики на меѓународниот систем нè води до прашањето за правната природа на меѓународното право. Имено, честопати во литературата се оспорува правната природа на меѓународното право како такво, поточно се оспорува неговиот статус како „право“.

Оттука произлегува дека државите како субјекти на меѓународното право се суверени и независни, а со тоа во старт се исклучува постоење на повисока власт која ќе може суверено да го создава меѓународното право и да го спроведува. Односно се надоврзуваат аргументите дека не постои ниту законодавец, ниту судство, ниту пак орган за присилно извршување на преземените обврски согласно со меѓународното право. Токму

ваквата ситуација се зема како една од најголемите забелешки и аргументи во корист на непостоењето на правен статус на меѓународното право. Меѓутоа, ако ги анализираме денешните современи меѓународни односи кои се одвиваат во еден глобализиран свет ќе мора да заклучиме дека апсолутна сувереност не постои, а воедно и постоечката сувереност на државите доживува ослабнување. Токму во овој правец се движи одговорот на претходните забелешки за непостоење на правна природа на меѓународното право. Непостоењето на класичните органи (како судство, полиција, законодавец и сл. во внатрешното право) на меѓународната сцена не значи и автоматски одземање на статусот на „право“ на меѓународното право. Така, не може да се негира дека согласноста на државите искажана во билатералните и мултилатералните договори значи создавање на право, односно самите држави се еден вид на законодавец.

Од друга страна, непостоењето на организиран судски систем како во националното законодавство не значи и непостоење на меѓународно право од причина што одредени судски инстанции сепак постојат. Таков е примерот со Меѓународниот суд на правдата, Европскиот суд, како и ад хок судовите и трибунали како на пример Меѓународниот суд за воени злосторства сторени во бивша Југославија. Треба да се напомене дека дел од меѓународните правни норми се применуваат директно и од самите национални судски органи на државите. Во однос на забелешката за непостоење на механизам за извршување на преземените обврски мора да се признае дека класичен институт како полицијата во внатрешното право, сепак не постои. Меѓутоа постојат одредени механизми за принуда за

придржување кон преземените обврски. Доколку не станува збор за доброволно придржување кон преземените обврски може да се пристапи кон реципроцитет, економски, дипломатски и други санкции, па дури и воена интервенција.

Заради сето ова, статусот на право на меѓународното право не треба да се доведува во прашање туку едноставно да се констатира дека станува збор за едно специфично право кое функционира во специфичен правен систем.

Сепак се чини дека постоењето на меѓународното право не е спорно за државите широм светот. Имено, неретко можеле да се слушнат обвинувања од едни кон други држави дека не го почитуваат меѓународното право. Од друга стана пак, дури и државите кои го прекршувале меѓународно право скоро секогаш се труделе да објаснат дека нивните постапки се всушност во согласност со меѓународното право. Оттука станува јасно дека постоењето на меѓународното право е еден неспорен факт кој воопшто не е негиран од државите.

3.4 Правна природа и тенденции во развојот на меѓународното право

Без исклучок, правото ги регулира односите помеѓу субјектите во секоја држава. Се смета дека, особено во демократските системи, граѓаните постапуваат согласно со правила кои самите (односно, преку нивните легитимни претставници) ги утврдиле низ посебна процедура за создавање на правото во рамки на институциите надлежни за тоа. Најопштата

дефиниција на правото е дека претставува збир на правила и норми на однесување пропишани од надлежни органи во соодветна постапка, а зад чие остварување стојат државните инструменти на принуда. Правните правила и односи се односи на моќ, па затоа од суштинско значење е прашањето за нивната праведност/правичност. Односот меѓу правото и правдата се менувал низ историјата, но и во рамки на една иста политичка заедница зависно од промената на околностите, балансот на моќта, степенот на културен и друг развој. Правото и политиката се во причинско-последична врска: политичката волја, и логички и временски, ѝ претходи на правната норма.

Во демократиите, правото е резултанта на интересите и залагањата на заинтересираните субјекти во врска со начинот на регулација на општествените прашања. Тоа се создава низ политичките процеси и е најмоќното и најефикасното средство за остварување на јавните политики на владејачките политички сили. Ефикасноста на правото се должи на задолжителноста на правните норми, чија примена е обезбедена со (закана од) државна принуда. За разлика од правото, кое претпоставува статика и предвидливост на однесувањата, политиката е динамичен процес.

Оттука и нивната заемна противречност. Правото е најефикасниот инструмент за реализирање на политичките цели, но е и најефикасното средство за ограничување на политиката. Овој однос најдобро се изразува низ концептот за политиката во границите на правото, односно владеење на правото – ситуација во која правилата на политичката игра се утврдени со правото, а никој, вклучително и креаторите на правото, не е над правото.

И меѓународното општество се потпира на поредок утврден и уреден со правила и норми. Сè поголем број прашања, и во државите и во меѓународните односи, се уредуваат во согласност со меѓународните норми и стандарди или под нивно влијание. Постои општа согласност околу значењето на меѓународното право, иако несогласувања постојат околу неговата природа, и особено степенот на неговата имплементација/почитување. Долго време едно од најчесто поставуваните прашања гласеше: дали меѓународното право е вистинско право? Дилемата произлегува од фактот што во меѓународната сфера владее меѓународна анархија⁷⁰.

Прво, во меѓународната арена не постои законодавна власт, институција со исклучива надлежност да ги носи правните правила, ниту, пак, постои судска власт која ќе просудува во случај на спор и непочитување на меѓународно-правните норми. За некои теоретичари, од пресудно значење е фактот што меѓународното право нема командна функција преку која би ги принудувала оние на кои се однесува да го почитуваат (Bull, 1995), односно дека тоа претставува позитивистички морал. Меѓународното право ги опфаќа и меѓународните обичајни правила, што не е случај со националното право. Четврто, државите се најзначајните субјекти на меѓународното право, а како носители на суверенитет тие пристапуваат кон меѓународните аранжмани и ги прифаќаат и почитуваат меѓународните правила согласно со сопствената волја (т.е. низ внатрешен политички процес). Исклучок се нормите што имаат општозадолжителен карактер (*ius cogens*), кои се

⁷⁰ Lechner Silviya (2017). "Why anarchy still matters for International Relations: On theories and things". *Journal of International Political Theory*, vol. 13, no. 3

задолжителни за сите, а во кои се вбројуваат забраната за употреба на сила, геноцидот, злосторствата против човечноста, расизмот, трговијата со луѓе и сл. Како контрааргументи се наведуваат неколку: без оглед на слабостите, меѓународното право е стварно/постоечко, бидејќи предизвикува видливи последици во поглед на однесувањето на меѓународните актери, како и на нивното повикување на меѓународното право кога ги оправдуваат своите акции или ги бараат своите права. Прво, во меѓународните односи не владее хаос, туку организирана/зрела анархија, па иако не постои централен авторитет, сепак, меѓународните субјекти имаат насушна потреба да опстојуваат во организирана заедница во која се почитуваат некакви правила на однесување. Иако нема моќ да принудува, меѓународното право поттикнува доброволна согласност, што е елемент кој постои и кај националното право, кое не се почитува само поради заканата од санкција, туку најчесто од убедување и со прифаќање.

Второ, модерното меѓународно општество обезбедува разни форми низ кои државите и другите субјекти (вклучувајќи и меѓународни невладини организации) дебатираат и се договараат околу заедничките права и обврски.

Трето, за различните меѓународно-правни аранжмани постојат и повеќе облици на решавање на спорови на судски или квазисудски начин. Четврто, за извршувањето на обврските преземени од меѓународните договори се грижи државата, но во некои ситуации постојат и други видови политички притисоци и санкции кои можат да влијаат врз однесувањето на меѓународните субјекти.

Меѓународното право претставува збир на правила и норми за кои државите и другите актери чувствуваат обврска да ги почитуваат во нивните заемни односи и обично ги почитуваат⁷¹. Под меѓународно право подразбираме: низа на правила со кои се управува дејствувањето на државните и недржавните актери; меѓународен правен процес на креирање правила, нивно толкување и имплементација предводен од страна на елитите; начин на размислување кој доминантно се фокусира на властите, правилата и правните ризици; соодветен јазик на делиберација, оправдување и обвинување⁷²; елита на правни практичари признати како „компетентни“ во меѓународната правна „практика“,⁷³ кои ги внесуваат правните „доблести“ како што се правната одговорност, непристрасност, интегритет и човечност, развивајќи чувство на правна обврска преку нивните интеракции⁷⁴. Следствено на ова, меѓународното право поседува чувство за морална цел или телеологија⁷⁵, што нужно ги поврзува сите аспекти на меѓународното право со легитимитетот и го прави почитувањето на правото многу значајно (т.е. „се грижиме за перципирање на нашите акции како легални затоа што меѓународното право се смета за добра/позитивна работа“).

⁷¹ Henderson, Conway W. (2010). *Understanding International Law*. Oxford: Wiley-Blackwell.

⁷² Bower, Adam (2015). 'Arguing with law: Strategic legal argumentation, US diplomacy, and debates over the International Criminal Court'. *Review of International Studies*, 41:2

⁷³ Adler, Emanuel and Vincent Pouliot (eds.) (2011). *International Practices*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

⁷⁴ Gaskarth, Jamie (2012). 'The virtues in international society.' *European Journal of International Relations*, 18:3

⁷⁵ Koskenniemi, Martti (2011). 'Law, teleology and international relations: an essay in counterdisciplinarity'. *International Relations*, 26:3.

Хендерсон⁷⁶ смета дека меѓународното право е вградено во поредокот на меѓународните односи. Под поимот поредок тој подразбира траен модел/образец на вредности и однесувања, којшто ги структурира односите на актерите во подолг временски период (децении или векови). На пример, денешниот поредок ги подразбира вредностите на демократијата, човековите права и капитализмот, кои се општоприфатени од водечките држави кои се обидуваат да ги убедат останатите да ги прифатат. Правилата на меѓународното право помагаат во воспоставувањето и одржувањето на светскиот поредок. Уште повеќе, предуслов за признавањето на една држава е нејзината подготвеност и способност да го почитува меѓународното право, односно субјективитетот на државите е во директна корелација со меѓународното право. Мнозина со право укажуваат на влијанието на конфигурацијата на меѓународните односи врз природата и ефектите на меѓународното право. Промената на структурните модели на меѓународните односи доведува до промена на содржината и опфатот на меѓународното право. Во ерата на биполаризмот, меѓународното право беше поделено, и суштински и според територијалното значење (на советско и на западно меѓународно право).

Следуваше период на рedefинирање (според некои дури и бришење) на разликите и бариерите, а со тоа и до промоција на неокантијанската идеја за светскиот морален и правен поредок.⁷⁷ Но, не помина многу време, а меѓународното право западна во

⁷⁶ Henderson, Conway W. (2010). *Understanding International Law*. Oxford: Wiley-Blackwell.

⁷⁷ Bowring, Bill (2008). *The Degradation of the International Legal Order?*. New York, Routledge

длабока криза и доживеа деградација на глобален план, и тоа како резултат на воените интервенции и нивните последици во земјите како што се СР Југославија, Авганистан, Ирак, Сирија итн. Прашањето останува отворено: дали односот на силите на меѓународната сцена имаше пресудно влијание врз слабеењето на степенот на почитување на меѓународното право, или обратно – немоќта на меѓународното право дозволи нееднаква правна положба на меѓународните субјекти. Имајќи ги предвид големите разлики во моќта со која располагаат, сите држави немаат еднаков удел ниту во креирањето на меѓународното право ниту во поглед на неговото (не)почитување.

➤ **Правно филозовска дилема**

„Едно од најстарите и најсложените прашања во науката за меѓународното право е неговата правна природа“⁷⁸

Многу често во литературите се среќаваат спорови и спорења во статусот на самото право заради неговиот однос со „внатрешното право“ како и неговите специфични институции и создавањето. Но во главноследниве забелешки:

- спорна забелешка е правно-филозовската градба односно конструкција на меѓународното право. Има една претпоставка дека меѓународното право може да постои и егзистира само ако над државата постои некоја повисока организација која е на власт и која би можела суверено да го создава и спроведува истото. Затоа што таквиот услов го нема, во суштина не постои, меѓународното право во себе содржи противречност, а таа

⁷⁸Jan Brownlie, Principles of Public International Law, Clarendon Press, Oxford, 1966, Снага и слабост меѓународног права, ЈРМП,3, Београд, 1988.

противречност е дека тоа ги уредува односите меѓу државите кои се суверени , додека пак сувереноста на државите ја исклучува можноста на каква било надреденост однадвор , па и на самата правна норма. Правната норма секогаш вклучува некој вид на ограничување, а тоа значи дека не може да станува збор за некаква апсолутна сувереност. Па така, во тој простор на самото нејзино ограничување се развивало меѓународното право и во модерново време субјективитетот на меѓународните организации. Овој приговор екстремно ја разбира сувереноста на државите.

-Втората група на приговори се однесуваат на непостоење на законодавец, односно, судство и присилно извршување на обврските во меѓународното право. Па така, одговорот на овие приговори неопходно е да тргне од самата аналогија со оние правни норми од така нареченото внатрешно право кај кое не постои законодавец во вид на одредена институција. Но сепак, важно е да се напомене дека не е спорно дека станува збор за правни норми. Соглсноста на самите држави е изразена во договорите и претставува соодветен начин за создавање на меѓународните правни норми. Неопходно е да се напомене дека треба да се поседува сосема доволен „правен авторитет“ во создавањето на меѓународното право можат да имаат меѓународните конференции на кои се склучуваат меѓународни договори, особено ако тие се широко прифатени од голем број на земји членки на ОН.

➤ **Тенденции во развојот на меѓународното право**

Современиот развој на меѓународното право носи со себе карактеристики:

- се поголемото прифаќање на самата индивидуа односно поединецот. За таа карактеристика, поединецот е да биде субјект под одредени околности во меѓународното право. Оваа тенденција почнува да се развива за се поголемо значење на делот на човековите права;

-Поизразената тенденција кон кодификација на меѓународното право, а тоа значи интензивното преточување на напишаното меѓународно право во пишана форма.

Во меѓународното право, правилата и принципите важат подеднакво за сите држави. Сепак, државите во современи услови оваа обврзаност можат да ја прифатат или пак таа за нив да има т.н. диспозитивен карактер.

Во зависност од типот на нормите, разликуваме т.н. норми од задолжителен карактер (*jus cogens*) и норми кои може, но и не мора да се применуваат (*jus dispositivum*). Во услови на интензивните процеси за интегрирање на меѓународната заедница, растат и дилемите за субјектите на меѓународното право.

Најопшто е прифатено гледиштето дека во современи услови постојат два типа на субјекти и тоа државите и меѓународните организации. Државата е еден од субјектите на меѓународното право, истата претставува вид „правна личност“ призната од меѓународното право. Меѓународните организации пак се сметаат исто така за субјекти доколку се составени од претставници на владите на државите членки, истите уште се нарекуваат и меѓународни владини организации, заради својот капацитет да стапуваат во меѓусебни односи, да поставуваат

легитимни барања во рамките на меѓународното право, но и да склучуваат меѓународни договори.

Сепак, наведувајќи ги овие два субјекти, всушност не ја исцрпува илустрацијата на сцената на меѓународните актери. Имено, тука се посебните видови на субјективитет кои се однесуваат на:

- а) несамоуправните територии,
- б) индивидуата - човекот,
- в) бројни агенции и организации кои се регистрирани во државите, а имаат определен меѓународно правен капацитет.

Овие три категории на посебен вид субјективитет на меѓународното право се однесуваат на правната способност на нив.

Несамоуправните територии, како што е општо познато, се ставаат под старателство или протекторат на некоја друга држава и меѓународна организација. П

осебен случај на субјективитет е т.н. „држава во создавање“, а се однесува на несамоуправните територии и во овој случај правниот капацитет настанува пред формално државата да стекне независност, за што е потребна согласност од државите изразен низ процедурата на некоја меѓународна организација или низ билатерален однос кон државата во создавање. Степенот на овој вид субјективитет зависи од реализацијата на правото на самоопределување предвидено во Повелбата на Обединетите нации.

Втората категорија на специјален субјективитет се однесува на индивидуата која може да се појави како правна личност.

Третата категорија се агенции и организации кои се регистрирани во државите, а имаат определен меѓународно

правен капацитет. Овде спаѓаат приватни и јавни корпорации кои можат да бидат субјекти на склучување на договори, имајќи ја на располагање и поддршката на дипломатско-конзуларните претставништва на државата од која доаѓаат.

Гугенхајм смета дека „државата има дефинитивна предност во однос на други меѓународни субјекти бидејќи таа поседува централизација на своите органи – неспоредливо посилна од онаа во другите меѓународни институции и областа која една држава ја покрива, о неа има таа остварува најсилна законодавна и извршна власт споредено со другите меѓународни институции⁷⁹“.

Остварувањето на „државноста или сувереноста“ во суштина претставува ефективно вршење на власта, односно остварувањето на целиот правен капацитет на неа. Сувереноста на државата покрај правно остварување подразбира и физичка контрола над територијата и населението, бидејќи науката познава примери на суверени држави каде поседувањето на правен капацитет е недоволно, заради нивната неможност да се справат со контролата на својата територија и население, па во тој случај зборуваме за држави марионети, кои имаат белези на правна личност, но немаат физичка контрола над населението и територијата.

Концептот, „државна територија“⁸⁰ како еден од фундаменталните во меѓународното право, мора јасно да се дистанцира од далеку поекстензивниот и оттаму посеопфатен концепт „теорија на меѓународното право“, кој глобално може да

⁷⁹ Brownlie Ian, (2008), Principles of Public International Law-seventh edition, Oxford University Press

⁸⁰ Фрчкоски Љ.Д., Тупурковски В., Ортакоски В., (1995), ”Меѓународно јавно право”, Табернакул Скопје, стр.55

се карактеризира во пет категории, секоја од нив подложна на специјален правен режим:

- 1) национални државни територии
- 2) *res nullius* – територии кои не ѝ припаѓаат на ниту една држава, но кои под точно определени услови дефинирани во меѓународното право можат да станат државни територии
- 3) *res communis omnium* - територии над кои не може да се воспостави суверенитет на ниту една држава
- 4) општо добро на човештвото подразбира не само пространства над кои може да се протега нечиј суверенитет, туку и територии кои се подложни на меѓународно организирано користење и експлоатација на богатството на соодветно подрачје во согласност со правила на меѓународното право
- 5) интернационализирани територии.

Правниот аспект на поимот „државна територија“ подразбира простор, јасно разграничен од останатите такви простори, подложен на суверена власт или имперум од соодветната држава. Поимот „простор“ пак, не подразбира само дел од земјената површина, туку тој е тридимензионален и го опфаќа воздушниот столб над површината на Земјата, до точката до која е техничко-технолошки возможно ефикасно практикување на државната власт, но најмногу до крајот на атмосферата, како и на земјишниот слој под површината на Земјата (подземјето) сè до нејзиниот идеален центар, каде државната територија се стеснува во точка која се допира со државните територии на останатите држави. Значи, државната територија описно има сличен облик на неправилно геометриско тело кое наликува на превртен конус. Таа претставува единство на сувоземна, водена и воздушна област.

Следствено, државната територија мора да биде разграничена од другите територии во меѓународното право со делимитирање и демаркирање на државните граници како крајни точки до кои се протега суверенитетот.⁸¹

➤ **Меѓународно универзално и меѓународно регионално право**

Меѓународното универзално право претставува конгломерат на правни правила кои подеднакво важат за целата меѓународна заедница. Неопходно е да се напомене дека меѓународната заедница ги опфаќа сите независни држави па дури и оние кои што не се потполно зависни. Меѓународното регионално право е конгломерат на правни правила кој ги регулира односите помеѓу државите кои се припадници на една одредена област или пак регија. За меѓународните регионални правила е потребно истите да се во согласност со меѓународното универзално право.

Меѓународно универзално право е она кое важи за целокупната меѓународна заедница за разлика од меѓународното регионално право кое важи за државите кои припаѓаат во една конкретна област - регион. *Ius cogens* е „најцврстиот“ дел од меѓународното право и има еден вид на правна сила слична на онаа што ја има Уставот во внатрешното право. Ова право не може да биде менувано со други договори освен по истиот пат по кој настанува. *Ius dispositivum* е „помекиот“ дел од меѓународното

⁸¹ Stojanovska-Stefanova, Aneta and Atanasoski, Drasko (2016) State as a Subject of International Law. *US-China Law Review*, 13 (1). pp. 25-33. ISSN 1548-6605 (Print) ISSN 1930-2061 (online)

право. Имено, само воспоставува одредени стандарди кои државите треба, но не мора да ги почитуваат.

Меѓународното право има хоризонтална и вертикална структура. Хоризонталната структура се состои од сите држави кои се суверени и независни. Ова имплицира дека која било држава, барем формално, не е потчинета на ниту една друга држава па ниту на меѓународна организација, што значи дека одредена држава за да биде изложена на каква било рестрикција мора најпрво доброволно да се согласила на тоа. Меѓутоа, покрај хоризонталната структура исто така постои и вертикална структура на меѓународното право. Така постојат примери каде што државите се соединувале со цел создавање на одредени меѓународни, односно супранационали организации кои имаат способност да создаваат право со обврзувачки ефект врз своите членки. Пример за тоа е Европската Унија. Уште повеќе постојат и меѓународни судови и трибунали на чии пресуди се имаат потчинето голем број држави со однапред дадена согласност за тоа. Еден пример е Европскиот суд за човекови права во Стразбург и државите кои ја потпишале Европската конвенција за човекови права.

3.5 Извори на материјално право

Изворите на меѓународното право се делат на материјални и формални извори.

➤ Материјални и формални извори

Изворите на меѓународното право, во материјална смисла се протегаат во општатата теорија на правото и се однесуваат на вредностите како и материјалните фактори кои претставуваат темел задолжителната сила на меѓународните правни норми. Во современиот свет и современиот развој на науката за меѓународното право недостигаат теоретски расправи за прашањата и се отстапува место на прагматички специјалистички анализи на одделни подрачја

Една од причините за оваа состојба е проблематиката и сложеноста на воопштувањата а социјалните, вредносно-етичките и методолошките посебности на меѓународното право. Како за тој проблем вели Апел:„ во се поспецијализираниот и сегментеризиран свет и наука, расте потребата за универзална етика-макро етика на човештвото, како основа на неговиот развој“⁸²

За меѓународното право овој философско-правен комплекс има особено значење заради дефинирањето на посебноста на оваа научна дисциплина. Во секој случај, постојат повеќе обиди да се дефинираат материјалните извори на меѓународното право, имено, едните се поврзуваат со овие извори со постоењето на меѓународни морални норми, додека во други обиди се идентификуваат цврсти универзални вредности на човештвото во целина како материјални извори на меѓународното право.

Моралните норми се сфаќаат како претправни социјални задолжителни односи кои им претходат на поцврстото правно нормирање на односите во меѓународната заедница и имаат за

⁸² М.Шаховиќ, Снага и слабост меѓународног права ЈРМП,3 1988, Београд.

задача да ги остваруваат односите на меѓународните субјекти во согласност со потребите и вредностите на заедницата. Тие најчесто повикуваат на совеста и самосвеста на нејзините субјекти.

Во вториот случај, акцентот е ставен на поконкретни универзални вредности на човечката заедница, кои настануваат во историскиот процес на еманципација на неколку основни правила, потреби и односи на самиот човек и меѓународните субјекти а денес се присутни како неспорни факти. Тие не можат да се ограничат на некоја потесна заедница туку се поврзуваат со човештвото во целина. Овде како пример може да се наведат вредностите од Повелбата на ОН, кои истовремено се и морални и правни.

➤ **Меѓународните договори како извори на меѓународното право**

На меѓународната сцена, „договорите“ помеѓу две или повеќе држави најчесто се нарекуваат „договори“ или „конвенции“. Како договорите помеѓу луѓе, договорите можат да бидат на различни значајни теми, можат да бидат кратки или долги, можат да бидат со ограничено или неограничено времетраење, и најчесто содржат значајни одредби за извршување, решавање на спорови, и суспензија или прекинување на договорот. Основните правила за договорите, сепак, не можат да се најдат во националното законодавство, туку тие постојат во самото меѓународно право. Тие основни правила се појавиле низ вековите во праксата на државите. Во мај 1969, ОН ја усвоија Виенската конвенција за правото на договорите (ВКПД)124-

понекогаш нарекувана како „договор на договорите“ -како средство за кодификација на основните правила кон кои државите се придржуваат во нивната договорна пракса. Од 2005, 101 држава е потписничка на конвенцијата.

Под поимот меѓународен договор се подразбира правен акт кој е производ на согласноста на волјите на два или повеќе субјекти на меѓународното право, изразено преку надлежни органи се со цел да се создадат апстрактни правни правила, односно, установување на реципрочни права како и обврски во точно определена сфера на заеднички интерес или пак заради разрешување на некое определено спорно прашање.

Меѓународните конвенции односно меѓународните договори се најраспространет метод за создавање на меѓународното право.

Во член 2, Виенската конвенција за правото на договорите го дефинира договорот како

меѓународен договор во писмена форма склучен меѓу држави и раководен од меѓународното право, понекогаш втемелен во единствен инструмент или во два или повеќе сродни инструменти каква и да е неговата специјална намена.

На овој начин, Виенската конвенција за правото на договорите се однесува на *писани* договори склучени *помеѓу држави*. Како и да е, општото меѓународно право прифаќа дека може да постојат обврзувачки усни договори помеѓу држави, иако тие ретко се јавуваат. Меѓународното право исто така прифаќа дека може да постојат обврзувачки договори помеѓу држава и меѓународна организација, или помеѓу две или повеќе меѓународни организации.¹²⁸ Дефиницијата на Виенската конвенција за правото на договорите препознава дека еден договор може да се

состои не само од еден пишан инструмент туку од повеќе инструменти, како на пример размена на дипломатски ноти помеѓу две држави.

Дефиницијата исто така препознава дека еден договор мора да биде раководен од меѓународното право. Доколку две држави склучат пишан инструмент, како на пример договор за воена продажба или наем на земјиште за амбасада, кој бара примена на националното законодавство на една држава за тој инструмент, тогаш тој не е договор. Туку, е договор помеѓу две држави кој ќе биде толкуван и спроведуван во согласност со националното законодавство. Еден договор не мора јасно да кажува дека е раководен од меѓународното право; неговата намера да биде така раководен може да биде одредена од јазикот и контекстот на инструментот. Истовремено, доколку две држави склучат пишан инструмент кој содржи јазик кој не е обврзувачки по природа, тогаш тој нема да биде сфатен како раководен било од меѓународното право или националното. На пример, употребата на зборовите „треба“ или „ќе“ (наместо „мора“) или „ќе биде ефектен“ (наместо „стапи на сила“) сигнализира намера за создавање на законски необврзен инструмент.

На крај, дефиницијата потврдува дека точното означување на инструментот не е важно. Тој може да биде наречен „договор“ или „конвенција“, или „акт“ или „повелба“ или со некое друго име. Одредени ознаки како „меморандум за разбирање“ може да се сфатат како потенцијално значајни ако тие сигнализираат намера за создавање на законски необврзен инструмент. Сепак, доколку јазикот на инструментот покажува намера за создавање на

законски обврзен инструмент, тогаш тој ќе биде договор без разилка како ќе биде наречен.

Оттука, под поимот меѓународен договор се подразбира правен акт кој е производ на согласноста на волјите на два или повеќе субјекта на меѓународното право, кој е изразен преку надлежните органи на овие субјекти, а со цел создавање на определени правни правила, односно права и обврски заради остварување на заеднички интерес или разрешување определено спорно прашање (Фрчкоски, Тупурковски, Ортаковски, 1995). Меѓутоа, не секогаш согласноста на волјите помеѓу два или повеќе субјекти на меѓународното право се нарекува меѓународен договор. Честопати се среќаваат термини како повелба, пакт, акт, конвенција, конкордат, декларација итн. Повелба е меѓународен договор со кој се основа меѓународна организација. Најпознат пример е Повелбата на ОН. Пакт е меѓународен договор со кој се создаваат воени сојузи што е во корелација со значајни политички прашања. Познат е воениот троен пакт оската Рим-Берлин-Токио, склучен пред Втората светска војна. Акт е меѓународен договор кој настанува како производ на некоја меѓународна конференција и се состои од повеќестрани спогодби постигнати на истите. Познат акт е завршниот акт на страните договорнички на Генерална спогодба за тарифите и трговијата (ГАТТ) 4 од 1951 година.

Меѓународно-правниот сообраќај покрај класичниот термин „договор“ за истиот се користат и други називи како на пример: повелба, Устав, пакт, акт, конкордат, компромисм протокол, декларација, спогодба, меморандум за спогодување и тн.

Различните називи воопшто немаат влијание врз суштината на договорот како меѓународно-правен инструмент, ниту пак врз

неговото правно дејство. Различните видови на меѓународни договори, меѓу нив постојат соодветни разлики кои не произлегуваат од формалностите кои го следат процесот на неговото склучување него се зависни од содржината на договорот како и од намерата на договорените страни.

„Називите „повелба“ и „Устав“ се употребуваат за означување на конститутивните акти, актите со кои се основани меѓународните организации“⁸³ „Зборот „статут“ се употребува за означување на конститутивните акти на определени меѓународни тела со кои истовремено се уредува сферата и начинот на нивното дејствување“. ⁸⁴ „називот „пакт“ се употребува за означување договори со кои се регулираат особено значајни политички прашања, или се установуваат воени сојузи, а за кои е карактеристична особено свечена форма склучување“⁸⁵ „називот „конвенција“ е еден од најшироко експлоатирани во договорното право, а служи за означување на договори со различен предмет на регулирањето: економски односи“ ⁸⁶ „образовни и културни прашања“⁸⁷ како и „социјална проблематика“. „Називот „протокол“ се употребува за означување на дополнителен акт на претходно склучен меѓународен договор (билателарен или мултилатерален) со кој се проширува досегот на претходниот договор, се толкува,

⁸³ На пример, Повелбата на ООН, Повелба на Организацијата на американските држави, Устав на меѓународната организација на трудот.

⁸⁴ На пример, Статут на меѓународен суд на правдата.

⁸⁵ На пример, Бријан-Келогов пакт, Пакт на арапската лига; троен пакт - оската Рим-Берлин -Токио; Меѓународниот пакт за граѓански и политички права; Меѓународниот пакт за економско - социјални и културни права (1966) и слично.

⁸⁶ На пример, Конвенцијата на ОН за договорите за меѓународна продажба на стока (1980)

⁸⁷ Конвенција за борба против дискриминацијата во областа на образованието (1980); Конвенција за заштита на светското културно и природно наследство (1972).

продолжува рокот на важечката измена на договорот, односно се рецизира смислата на определени институции или установи⁸⁸, или пак се регулираат определени прашања за кои меѓу страните договорнички не постои едногласност, па кога истите би се внеле во примарниот документ би постоела опасност истиот воопшто да не стапи во сила⁸⁹, називот „акт“ означува повеќестрани спогодби постигнати на меѓународни конференции и конгреси⁹⁰

Со називот „конкордат“ се означуваат само договорите кои ги склучува Светата Столица, односно Папата како поглавара на истата, а со неа се регулира положбата на католичката црква во соодветна држава, додека пак поимот односно називот „картел“ означува спогодба која ја заклучуваат командантите на вооружените сили кога има војна поточно, предмет на нивно регулирање е процесот на размена на затворениците, прекин на огнот. Додека пак поимот „компромис“ се употребува за означување на актите со кои државите се обврзуваат дека одреден спор или пак видови на спорови, доколку до нив дојде истите ќе бидат изнесени на мирно решавање односно на арбитража. „називот „декларација“, како акт од договорно-правна природа означува акт кој не конституира строги правни обврски,

⁸⁸ На пример, дополнителни протоколи на Женевските конвенции за аштита на жртвите на војната од 1949, донесени 1977.

⁸⁹ На пример, факултативниот протокол кон Пактот за граѓански и политички права

⁹⁰ Завршен акт на Виенскиот конгрес (1815), Генералниот акт за мирно решавање на спорови (1928), Завршен акт за страните-договорнички на ГАТТ (1951), Завршниот акт на КЕБС (1976), Завршниот акт на Виенската конференција на ОН за договорно право (1969).

туку само морални обврски, а во кој се утврдуваат начелата на надворешната политика на две или повеќе држави“.⁹¹

Меморандумот на согласност е писмена изјава за усно постигната меѓусебна спогодба , односно исправка на точниот текст на постигнатата усна спогодба.

Врз основа на бројот на договорните страни, меѓународните договори можат да бидат поделени на билатерални договори и мултилатерални договори. Така, за билатерален меѓународен договор можеме да зборуваме само во случај на постоење на две договорни страни.

За мултилатерален договор, пак, можеме да зборуваме само при постоење на повеќе страни (најмалку три договорни страни). Договорите можат да се поделат на договори кои создаваат право кое има универзална релевантност (мултилатерални договори) и на договори кои создаваат право кое има применливост само на две или пак на помал број на држави, односно има регионална релевантност (билатерални или мултилатерални договори на држави од еден определен регион). Во прицеп поделбата според облигационата природа на договорите не ќе биде исправна зашто облигационата природа на договорите е заснована на начелото *pacta sunt servanda* (договорите се обврзувачки). Според природата на договорите, можеме да ги поделиме на договори-спогодби или контраактуелни

⁹¹ На пример, Декларацијата на ОН (Вашингтон, 1942), Лондонската декларација од 1871 со која претставниците на Северна Германија, Австрија, Велика Британија, Италија, Русија и Турција, прокламираше дека „суштински принцип на МП е ниту една држава да не може да се ослободи од обврските на договорот, ниту да ги измени неговите одредби, освен во согласност на сите страни договорнички и во која членките на антихитлеровската коалиција прифатиле аедничка програма за борба против фашизмот.

договори и договори-закони или легислативни договори. Договорите спогодби регулираат конкретно прашање додека пак договорите закони се многу повеќе апстрактни со можност во иднина да послужат како основа за решавање на конкретни прашања. Треба да се напомене дека покрај договорите и резолуциите на ОН и заклучоците на Комисијата за меѓународно право при Генералното собрание можат да се јават како извор на правото.

➤ **Меѓународните обичаи како извори на меѓународното право**

Со зголемениот број на договори и нивната содржајност, договорното право стана доминантен извор на меѓународното право. Сепак, постојат многу општи теми на меѓународното право за кои не се создадени договори, како што се за правилата на државна одговорност¹⁶⁵ или за претседателски имунитет.¹⁶⁶ Освен тоа, дури и да постои договор кој се однесува на одредена тема, одредени држави може нема да бидат странки на договорот и со тоа и не се обврзани од самиот договор. Дури и ако државите се обврзани, договорите вообичаено имаат некои дупки или нејасноти кои бараат повикување а правила надвор од тој договор за нивната примема и толкување.

За жал, не постои единствено место каде можат да се бараат правилата за соодавање на меѓународното обичајно право; не постои „Виенска конвенција за меѓународно обичајно право“. Туку, државите преку нивната пракса, и меѓународните правници преку нивните трудови и судски одлуки, се согласија дека

меѓународното обичајно право постои кога две клучни услови се исполнети:

(1) релативно униформирана и постојана државна пракса за одредено прашање; и

(2) верување меѓу државите дека таквата пракса е правно задолжителна. Секој од овие услови е објаснет подолу, заедно со концептот на „постојан противник“ и перемпторна норма, односот на договорите и традицијата, и некои критики на меѓународното обичајно право.

Меѓународен обичај согласно со Статутот на Меѓународниот суд на правдата е исто така еден од изворите на меѓународното право. Статутот на Меѓународниот суд на правдата го дефинира меѓународниот обичај. Според член 38, меѓународниот обичај се дефинира како општа практика прифатена како право. Формулацијата „прифатена како право“ ни имплицира дека не станува збор за право, но сепак може да биде третирана, односно е прифатена како право. Ова значи дека обичајното решавање на ситуации и односи може да биде сметано како право, особено во ситуации на постоење на правни празнини. Дејствијата со кои се воспоставува обичајот се различни, но повеќе или помалку ирелевантни за третирањето на обичајот како правен извор. Она што многу повеќе значи за тоа дали еден обичај може да се третира како право е постоењето или непостоењето на неговите основни елементи. Сепак, пред воопшто да го разгледуваме постоењето на основните елементи мора најпрвин да е исполнет еден предуслов. Така, обичајот мора да е во согласност со веќе постоечките норми и принципи на

меѓународното право, односно не може да биде спротивен на меѓународното право. Инаку основни потребни елементи за постоење на обичајот се:

1. практиката на државите,
2. траење на практиката,
3. конзистентност на практиката,
4. општост на практиката,

„Првиот услов на меѓународното обичајно право е да воспостави релативно униформна и постојана државна пракса по однос на одредено прашање. Таквата државна пракса може да биде во многу форми: акти донесени од страна на државите во дипломатските односи со други држави; акти донесени внатрешно во државите преку нивното законодавство или судови; акти донесени од држави пред меѓународни организации, дури и инертност на државите кога тие се соочени со одредено прашање. Дали праксата на меѓународните организации (пр. резолуциите на ГС на ОН или работата на Комисијата за меѓународно право) треба да бидат вклучени како доказ е покомплицирано и понекогаш контроверзно.

Во секој случај, државната пракса мора да биде релативно униформна и постојана, но не треба да биде совршена. Идеално, таа со текот на подолг период треба да стане јасна, отколку за краток временски период. Отфрлањето на постоечко правило може да бара високо ниво на доказ за постоење на државна пракса отколку соодавање на ново правило кое не постоело претходно. На

пример, во познатиот случај Пакет Хабана пред Врховниот суд на САД прашањето беше дали крајбрежните рибарски бродови на непријателска држава може да бидат заземени од САД како воена награда. Не постоеше договор во врска со ова прашање што ги обврзуваше САД, сепак судејќи судот го сметаше обичајното право како дел од правото на САД, тој започна со анализа на државната пракса од 1400 г. сè до 1800 г. Судот го донесе следниот заклучок: „Со античката употреба помеѓу цивилизираните нации, почнувајќи векови наназад, и постепено созревајќи во правило на меѓународното право, крајбрежните рибарски бродови, кои ја извршуваат нивната работа на фаќање и носење свежа риба се сметаат за изземени, со нивниот товар и екипаж, од заробување како воена награда“. Согласно со кажаното, судот одлучи дека САД не треба да го заработат крајбрежниот рибарски брод Пакет Хабана како воена награда⁹².

Вториот елемент е траењето на практиката. Имено, обичајот по дефиниција се смета за акт на повторување со кој се решава определен однос или ситуација на ист еднаков начин. Односно, не може да се смета за обичај дејствие кое се случува и повторува во многу краток временски период. Секако, треба да се напомене и дека „константноста и обопштеноста на практиката се веќе докажани, но потребно е и одредено времетраење. Времетраењето, секако, ќе биде дел од доказот за обопштеноста и константноста. Долга (а уште помалку древна) практика не е потребна, а правилата поврзани со воздушниот простор и

⁹² Марфи, Ш.Д. (2006). Принципи на меѓународното право. St. Paul: Thomson/West

континенталниот гребен произлегоа од брзото развивање на практиката”⁹³.

Трет елемент на обичајот е конзистентноста на практиката. Ова значи дека практиката при воспоставувањето на обичајот треба да биде постојана. Станува збор за тоа дека практиката при воспоставување на обичајот да не биде прекинувана, односно нејзиниот континуитет да е неспорен односно важно е дали постоеле формални „протести” на другите страни кои го оспорувале обичајот. Молчењето на другите страни се разбира како прифаќање на обичајот⁹⁴.

Четвртиот елемент е општоста на практиката, односно „(...) не е потребна универзалност, но вистинскиот проблем е да се одреди вредноста на воздржување од протест на страна на одреден број на држави во присуство на практика проследена од некои други. (...) Во случајот рибари (Велика Британија против Исланд), Меѓународниот суд се осврна на проширувањето на риболовната зона до 12 милји „што подоцна беше општоприфатено (...)”⁹⁵.

Петтиот елемент е „*opinio juris*”, односно верување во задолжителната природа на практиката. „Брирли зборува за прифаќањето на одредена практика „како задолжителна” од страна на државата, а Хадсон се залага за „концепт со кој

⁹³ Браунли И. (2008) Принципи на јавното меѓународно право (7. издание). Скопје: Просветно дело

⁹⁴ Фрчкоски Љ. Д., Тупурковски В. и Ортаковски В. (1995). Меѓународно јавно право, Скопје: Табернакул

⁹⁵ Браунли И. (2008) Принципи на јавното меѓународно право (7. издание). Скопје: Просветно дело

практиката е побарана или е константна со меѓународното право. „Некои автори не сметаат дека овој психолошки елемент е неопходен за формирање на обичај, но тој, всушност, е неизбежна состојка”⁹⁶. Значи „(...) со цел да се формира ново обичајно правило, не само што мора да се обрне внимание на актите, туку тие треба да бидат придружувани од *opinio juris* *necessitates*“⁹⁷.

Теоретски, праксата на сите држави треба да биде третитана како еднаква, но за одредени теми, праксата на некои држави можеби се смета за порелевантна од праксата на други. На пример, доколку прашањето се однесува на претставниците во меѓународни организации, праксата на државите кои се домаќини на големи меѓународни организации може да биде особено релевантна. Дополнително, на праксата на поголемите и помоќни држави често и се дава поголема тежина од на праксата на помали држави, повеќе заради тоа што првите се лидери на блокови на држави и повеќе затоа што тие се подобри во публикување на нивната пракса преку пишани прегледи или други материјали. Интелектуалците расправале дали праксата во пишана форма е доволна, или дали мора да постои и дејство. На пример, некои интелектуалци тврдат дека еден вид на државна пракса е кога една држава потврди пред Генералното собрание на ОН дека се спротиставува на државноспонзорирана тортура, додека други тврдат дека она што навистина се зема во предвид е дали државата всушност спроведува тортура на домашно тло. Од една

⁹⁶ Браунли И. (2008) Принципи на јавното меѓународно право (7. издание). Скопје: Просветно дело

⁹⁷ Браунли И. (2008) Принципи на јавното меѓународно право (7. издание). Скопје: Просветно дело

страна, негирањето да се земе во предвид вербалната позиција на државата значи игнорирање на значајна и плодна област за оценување на државната пракса; од друга страна, празната реторика изгледа како непогодно тло за создавање на правни норми.

➤ **Општи правни начела признати од цивилизираните народи како извори на меѓународното право**

Општите правни начела признати од цивилизираните народи се, исто така, наведени во Статут на Меѓународниот суд како извор на меѓународното право. Формулацијата „општи правни начела прифатени од цивилизираните народи“ си има своја историска подлога. Станува збор за формулација која имала задача да обезбеди основни процедури кои ќе ја стандардизираат постапката пред меѓународните арбитражи. Станува збор за правила и процедури кои ќе внесат некаква правна сигурност и елементарна правичност. Дел од ова е начелото дека никој не може да биде судија во свој спор, начелото на пресудана работа, начелото *pacta sunt servanda* (договорите мора да се почитуваат), начелото на сослушување на странки и др. Формулацијата „цивилизираните народи“ си има своја историска подлога и денес се смета како непотребна и историски надживеана. Треба да се напомене и постоењето на општите правни принципи како помошни извори на меѓународното право. Во кој било правен систем може да се појави ситуација на правна празнина. Така при

разгледување некој конкретен случај, надлежниот суд може да утврди дека одредена ситуација воопшто не е регулирана со ниту еден закон или судски преседан, а ниту пак има соодветен обичај кој може да се примени. Оттука произлегува дека е невозможно секоја можна ситуација и однос да бидат регулирани со правото. Во вакви ситуации надлежниот суд преку својот судија или совет од судии ќе пристапи кон изведување на релевантно правило од веќе постојните правни правила преку методот на аналогија или пак директно од други општи принципи. Бидејќи постојат многу помалку решени предмети во меѓународниот правен систем отколку во националниот правен систем, а не постои законодавен метод за производство на правила за новонастанатите ситуации, многу логично е дека потребата од примена на општите начела ќе биде изразена многу повеќе во меѓународното право отколку во националното.

➤ **Судските одлуки како извори на меѓународното право**

Судските одлуки се сметаат многу повеќе како еден вид на помошни и споредни средства за одредување на правото отколку како реален и формален извор на меѓународното право. Како судски одлуки кои можат да се сметаат за извор на меѓународното право, пред сè, се сметаат пресудите на Меѓународниот суд на правдата, но и на меѓународните арбитражи. Пресудите пред сè на Меѓународниот суд на правдата како прецеденти имаат влијание врз определен вид на ситуации и односи, или поконкретно спорови во меѓународното право и заради тоа честопати се цитираат како авторитетни и одлуки со голема правна издржаност. Секако одредено влијание врз меѓународното

право можат да имаат и националните судови одлучувајќи по материја од меѓународните односи.

Статутот на меѓународниот суд на правдата ги дава како извор на меѓународното право „судските одлуки и учењата на најквалификуваните публицисти на некои нации, како помошни средства за одредување на правата на правото“.193 Со ова, може да се повикувате на одлуките на судови и делата на интелектуалците кога се врши идентификација на содржината на меѓународното право. Тврдењето дека овие се „помошни средства“ во одредување на правото е признание дека судовите и интелектуалците самите не го создаваат меѓународното право. Туку, тие се вклучени во ревидирањето на другите извори (договори, обичаи, генерални принципи на правото) и потоа донесуваат заклучоци за тоа што претставува правото. Овие помошни извори се многу важни разјаснувањето за постоењето на норми, како дали се појавило обичајно правило на меѓународното право. Колку е пооснована судската одлука или мислењето на интелектуалците, и колку е попрестижен судот или интелектуалецот, толку поуверливи ќе бидат како извори.

Што се однесува до судовите, принципот на *останува на одлученото* (*stare decisis*) не важи за Меѓународниот суд,194 ниту пак за други меѓународни судови или арбитражни трибунали. Поради што, нивните одлуки директно не ги обврзуваат државите ниту се однесуваат на нешто надвор од одреден случај. Имајќи го во предвид ова, судски или арбитражни одлуки (посебно на Меѓународниот суд) служат како многу убедлив авторитет во следни случаи. Обично, претходниот суд или трибунал донел

одредено решение преку ревидирање на сите други релевантни извори. Наместо да ја повтори истата анализа, еден суд едноставно може да се повика на претходна одлука како поддршка на аналогно откритие. Ваквиот пристап им е добро познат на правници обучени во обичното право, каде претходен судски случај вообичаено се користи како поддршка на дадена правна позиција. Меѓународните судови и трибунали често се повикуваат и ослонуваат на претходни судски одлуки, бидејќи со тоа ги промовираат нивниот авторитет и легитимност, и ја зголемуваат почитта и придржувањето кон нивните одлуки од страна на државите. Повикувањето на „судски одлуки“ не мора да биде ограничено на меѓународни одлуки. Одлуките на националните судови поврзани со меѓународното право исто така се често повикувани и почитувани како доказ на тоа право.

➤ **Доктрини на познатите специјалисти-правници по меѓународно право (како помошен извор)**

Доктрините, мислењата, ставовите и експертите на познатите квалификувани специјалисти-правници од областа на меѓународното право се исто така еден спореден односно помошен извор на меѓународното право. Историски гледано, влијанието на академските автори врз создавањето на меѓународното право било од огромно значење⁵. Меѓутоа денес нивните трудови многу повеќе се користат за тоа да се открие што точно се мисли и треба да се постигне со конкретно право отколку како директен извор на меѓународното право. Честопати токму мислењата на познатите специјалисти и експерти по меѓународно право се користат и цитираат од страна на определни држави со

цел одбрана на свои определени ставови, барања и сл. Секако дека ова го отвора прашањето за тоа колку навистина експертски и независно можат да размислуваат специјалистите по меѓународно право ако се знае дека секој од нив доаѓа и е граѓанин на некоја држава? Сепак, не би требало да се изведе заклучок дека нивните мислења се тотално субјективни, зашто на ваков начин би го изгубиле статусот на познати специјалисти по меѓународно право. Нормална доза на субјективитет и тежнење кон интересите на сопствената држава не се исклучуваат, но затоа пак се практикува консултирање на мислења на повеќе специјалисти за едно конкретно прашање во меѓународното право како ќе може да преовладее објективниот правен елемент.

➤ **Начелото „ex aequo et bono”, како и едностраните правни акти на државите, актите на меѓународните организации и т.н. меко право („soft law”)**

Начелото „ex aequo et bono” е начело на правичност, односно раководење според она што е правилно, добро, еднакво и совесно. Според член 38 од Статутот на Меѓународниот суд на правдата, судот може да одлучува согласно со ова начело кога страните се согласни на тоа. Начелото значи моќ на арбитрите да одлучат според она што тие го сметаат за фер и правично.

Како извори би требало да се напоменат и едностраните правни акти на државите, но и актите на меѓународните организации. Секако треба да се спомене и таканареченото „меко право”(soft law) кое нема задолжителна правна сила наспроти „тврдото право”. Мекото право се смета за еден вид на флексибилна опција односно се користи како инструмент за необврзувачка спогодба која во себе содржи потенцијал во иднина да стане обврзувачка, а

во меѓувреме се спроведува согласно со принципот на „добра волја“.

3.6 Однос на меѓународното право и внатрешно национално право

Кога веќе еднаш констатиравме дека меѓународното право има статус на „право“, тогаш логично се поставува прашањето за неговиот однос со внатрешното или националното право. Едноставно можеме да кажеме дека додека домашното право ги уредува правните односи помеѓу поединци, администрација, правни лица и сл., внатре во државата, меѓународното право првенствено ги регулира односите помеѓу државите но и меѓународните организации. Иако на прв поглед и двете права си имаат сопствен „терен“ за регулирање на односи, сепак секогаш тоа не е така и во реалноста.

Интеракцијата помеѓу меѓународното и националното (или внатрешно или домашно) право ја покажува борбата меѓу државниот суверенитет и меѓународниот правен ред. Додека меѓународниот правен ред тежнее да организира меѓународно општество во согласност со општите интереси на меѓународната заедница, државниот суверенитет може да се користи за да се

заштити државата од интервенцијата на меѓународното право во неговиот национален правен систем.⁹⁸

Односот помеѓу меѓународното и националното право во литературата најчесто се посматра низ призмата на теоријата на монизмот и теоријата на дуализмот. Според теоријата на монизмот, меѓународниот правен поредок и внатрешното национално право се еден правен систем во кој меѓународното право е на повисок хиерархиски пиедестал. Според ова меѓународното право ги утврдува правосудните граници на територијалната компетентност на државите, односно е логичен услов за постоење на правните поредоци внатре во државите. Согласно со ова целокупното внатрешно право е изведено, а со тоа и еден вид потчинето (треба да е усогласено) на меѓународното право кое секогаш е на повисок хиерархиски степен, зашто во спротивно секој од националните правни поредоци ќе може да го тврди истото.

Како еден од најистакнатите претставници на теоријата на монизмот го издвојуваме австрискиот интелектуалец Ханс Келсен, според кого меѓународното право е на врвот на глобалниот правен поредок. Во овој правен поредок националните закони се само негов помошен дел. Исто така, познат претставник на монистичката теорија е и Херш Лаутерпахт, кој тврди дека меѓународното право има врховен карактер дури и над

⁹⁸ Диксон М., Мекоркуеел Р. (2010) Случаи и материјали од меѓународно право. Четврто издание, Скопје: Датапонс Китичаисари К. (2010) Меѓународно кривично право, Скопје: Табернакул

внатрешното право. Во овој контекст треба да се спомене и името на Алфред Вердрос.

Според дуалистичката теорија, пак, не може да стане збор за постоење на еден заеднички правен систем. Односно, меѓународното право е различно од националното право. Како прилог кон ова тврдење дуалистите приложуваат три аргументи.

Прво, меѓународното право е различно од националното право според своите извори. Така изворите на внатрешното право се во рамките на законодавните национални институции, додека пак изворите на меѓународното право често произлегуваат од меѓународни договори (значи надвор од националниот правен поредок и институции).

Второ, се наведува дека националното право и меѓународното право регулираат сосема различни односи. Така, додека националното право ги регулира односите помеѓу поединци, но и државата (нејзините институции) и поединците, меѓународното право ги регулира односите пред се помеѓу државите. Трето се наведува дека постои очигледна разлика во содржината на двете права. Односно, внатрешното право е право кое го рефлектира суверенитетот врз поединци, меѓународното право ја рефлектира согласноста на волјата на рамноправни суверенитети (и според оваа логика заради тоа е „послабо“ право). Во случај на судир помеѓу внатрешното и меѓународното право, според дуалистите секогаш предност ќе има внатрешното право. Исто така, според дуалистите, меѓународното право не е директно применливо од националните судови, а за да важи мора најпрво да биде прифатено од соодветен национален

орган и трансформирано во национално право, па дури потоа да има дејство во внатрешниот правен поредок. Како најистакнати поддржувачи на теоријата на дуализмот ги издвојуваме врвниот германски правник Хајнрих Трипел и италијанскиот правник Дионисио Анцилоти.

Во теоријата на меѓународното право постојат и други гледишта, покрај монистичката и дуалистичката теорија. Така постои и трето гледиште, според кое целата дебата за хиерархиска надмоќност помеѓу националното и меѓународното право е излишна. Двете права си имаат своја сфера на делување во која се автономни и не доаѓаат во нужен конфликт сè додека се во својата сфера. Исто така, двете права не можат да се подредат хиерархиски. Ниту пак националното право е конкурент на меѓународното право, зашто во тој случај ќе престане да биде национално право.

Од друга страна, меѓународното право не е конкурент на националното право заради различниот предмет кој го регулира, а во случај кога наметнува обврски за националното право, тоа сепак зависи од националното право кое пропишува на кој начин ќе се постапува во такви случаи. Честопати овој трет пристап се нарекува теорија на координација. Така, некаде во оваа средина е Британецот Х.Л.А. Харт, според кого меѓународното право не е ништо друго туку збир од серии од примарни правила. Како поддржувач на теоријата за координација неизбежно мора да го споменеме и Џералд Фицморис, според кој и двата системи (меѓународно право и внатрешно право) се супериорни и тоа секој во својата област. Со слични ставови е и Rousseau.

Во контекст на расправата за односот на внатрешното и меѓународното право, Браунли наведува шест битни аспекти во практиката на Меѓународниот суд и другите меѓународни трибунали. Тоа се: „а) Внатрешното право може да биде доказ за прекршување на правило од договор или обичајно право б) Судските забелешки не се применуваат на предмети од внатрешното право в) Интерпретацијата на нивните сопствени закони од страна на националните судови е неважечко пред Меѓународниот трибунал. Овој принцип почива делумно на концептот за ограничен домен на домашната јурисдикција а делумно на практичната потреба за одбегнување на контрадикторните верзии на законот на државата, кој доаѓа од различни извори; г) *Dicta* на меѓународните трибунали (веќе цитиран) во некоја мера почива на претпоставката дека за кој било предмет од домашната јурисдикција, а за која е повикан трибуналот, мора секогаш да постои применливо правило од внатрешното право, кое ќе биде утврдено на ист начин како и другите „факти“ во случајот д) Меѓународните трибунали не можат да објават внатрешна невалидност на правилата, бидејќи меѓународните законски одредби мора да го почитуваат ограничениот домен на домашна јурисдикција; е) одредени судии на Меѓународниот суд, како последица на предлогот дека 'внатрешните закони се едноставни факти' изјавија дека Меѓународниот трибунал 'не го интерпретира националниот закон како таков'. Овој став е отворен за прашања"⁹⁹.

⁹⁹ Браунли И. (2008) Принципи на јавното меѓународно право. Седмо издание, Скопје: Просветно дело

Ако се направи една компаративна анализа на уставните решенија во поглед на регулирањето на овој однос може да се заклучи следново. Во Обединетото Кралство преовладува дуалистичката концепција, односно меѓнародното право за да стане дел од британското национално законодавство потребно е најпрвин да биде прифатено како национално законодавство преку процесот на ратификација. Слично уставно решение е предвидено и со Уставот на САД каде што се наведува дека меѓународните договори ратификувани согласно со Уставот на САД автоматски стануваат дел од домашното право. Сепак, САД имаат мешан монистичко-дуалистички систем, зашто меѓународното право е директно применливо во некои судови во САД¹⁰⁰. Или пак ако го земеме, на пример, италијанскиот устав од 1974 година ќе забележиме дека според своите решенија ја сместува Италија во државите со дуалистичка концепција.

Во однос на Република Македонија, според Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски: „Голем број на држави го следат принципот на 'инкорпорација' или прифаќање на принципите од меѓународното право преку соодветни уставни одредби, при што овие принципи од меѓународното право директно се применуваат од внатрешните судови (таков е и случајот со уставното решение од Уставот на Република Македонија од 1991 година), а тоа значи дека доминира практиката на согласност со правните системи на секоја конкретна држава” (Фрчкоски, Тупурковски и Ортаковски, 1995). Генерално,

¹⁰⁰ одлука на Врховен суд на САД по име *Medellín v. Texas* 552 U.S. 491 (2008)

може да се каже дека само мал број на уставни му даваат апсолутен приоритет на внатрешното право.

3.7 Субјекти на меѓународно право

➤ Државата како субјект на меѓународното право

Државата како субјект на меѓународното право е најважната правна личност до Првата Сведска војна. Во суштина станува збор за ефективно вршење на власта над територијата и населението. Денес во суштина не постои веќе terra nullius (ничија земја). Најширокиот правен општоприфатен критериум е според Конвенцијата од Монтевидео според кој обележјата на државата се: » Постојано население; » Дефинирана територија; » Влада; » Капацитет да влегува во односи со други држави. Кога станува збор за државата можам да заклучам дека во неколку наврати државата го истиснува поединецот до неговото место во меѓународното право. Така на пример кога се во прашање човековите права битно државата е онаа којашто ги прегазува и го повредува поединецот. Имајќи ја во предвид Европската конвенција за човекови права и Европскиот суд за човекови права поединецот се јавува како субјект на меѓународното право против државата се со цел да го одбрани неговото право коешто му припаѓа и е неотуѓиво од него.

➤ Меѓународните организации како субјект на меѓународното право

Меѓународните организации во меѓународната заедница се појавуваат во втората половина на 19 век. Нивниот број се повеќе

и повеќе расти. Основачи се државите кои се и нивни членки. Меѓународните организации се самостојни со меѓународно-правен субјективитет и капацитет да донесуваат одлуки кои пак државите се обврзни да ги почитуваат. Членството на државите во меѓународните организации е доброволно, но откако ќе станат членки, државите се обврзни да ги почитуваат нивните одлуки и да преземат обврски кон меѓународната организација. Постојат различни дефиниции за меѓународните организации. Така меѓународната организација може да се дефинира како самостојна организација, заснована врз меѓународен договор, со свои постојани органи и меѓународноправен субјективитет, која се основа заради соработка или решавање на одредени прашања од меѓународната заедница. Секоја меѓународна организација има цел заради која постои која е јасно дефинирана во основачкиот акт. Многу е важен капацитетот на меѓународната организација да одржува односи со другите држави и меѓународни организации. Меѓународните организации се делат на меѓународни владини и меѓународни невладини организации од кои само првите се субјекти на меѓународното право. По својот опсег меѓународните организации се делат на глобални и регионални. Субјективитетот на меѓународната организација и на државата во меѓународното право битно се разликува. Субјективитетот на државата е оригинален, а додека пак оној на организацијата е изведен и произлегува од државите. Кај меѓународните организации станува збор за послаб субјективитет споредбено со оној на државите. Тој се потпира само на функциите што државите ѝ ги довериле. Државите-основачки на меѓународната организација можат да влијаат врз субјективитетот на меѓународната организација со

промени во основачкиот акт на организацијата. Додека пак меѓународната организација нема никакви ингиренции да делува врз уставниот поредок на државите.

➤ **Положбата на поединецот во меѓународното право**

Денес како резултат на порастот на меѓународната заштита на човековите права се развива и статусот на поединецот во меѓународното право. Државите и меѓународните организации се неспорни субјекти во меѓународното право додека пак дел теоретичарите правната положба на поединецот ја квалификуваат како меѓународно-правен субјект во фаза на настанување (*in statu nascendi*) или како пасивен субјект или рефлексен субјект. Постои општо правило дека државата ги застапува интересите на поединците. Поединецот споредбено со државата има далеку помал, но и ограничен субјективитет. Поединецот има директна индивидуална меѓународна кривична одговорност за сторени кривични дела кои се забранети со меѓународното право (злосторство против мирот, злосторство против човечноста, воено злосторство, геноцид, агресија...) Поединецот може да се јави како субјект во меѓународното право против својата држава поради кршење на некои негови индивидуални права. Посебни случаи се кога во случај на сукцесии на државите при промена на територијаниот суверенитет на државата, државјанскиот статус се менува при што постои ризик од кршење на човековите права да се остане во статус на бегалец како и да се јави потребата од давање на азил на лица.

➤ Други субјекти на меѓународното право

Во поново време е сè поактуелна практиката невладините организации и транснационалните компании да се сметаат како субјекти на меѓународното право. Невладините организации се здруженија на граѓани и групи од повеќе држави кои делуваат во цивилното општество без лукаративни цели. Погоре во текстот беше споменато дека меѓународните организации се делат на меѓународни владини и невладини организации и дека само првите се субјекти на меѓународното право. Меѓутоа невладините организации (НВО) влијаат во создавањето стандарди на правото на меѓународен план. Транснационалните компании се приватни комерцијални организации кои дејствуваат во најмалку две, а може и во повеќе држави. Суштината е во тоа што за нив меродавно може да биде само едно-домашното законодавство, а можат да бидат и правата на повеќе држави. Сметам дека НВО денес се се поактивни во глобалното милје и во иднина ќе заземат едно уште поактивно место. Тие се Влада во сенка коишто чекаат да ги направи грешките односната влада и да избувнат како вулкан во улога на корекција на нејзината политика. Само со ваквото однесување тие ќе можат да се задржат на патот до успехот и да го обезбедат нивното место во глобалното милје како субјект во меѓународното право. За транснационалните компании сметам дека само некои од нив успеваат да се меѓународен субјект во вистинска смисла. Тоа зависи пред се од нивната економска моќ којашто ја поседуваат како и од капацитетот да се наметнат во меѓународната заедница. Бројот сепак на овие субјекти во меѓународната заедница е ограничен.

3.8 Дипломатско конзуларно право

Дипломатското и конзуларното право се дел од меѓународното право и ги регулираат правните аспекти на положбата и работата на оние државни органи и нивните службеници кои се надлежни за водење на меѓународните односи.

Во однос на дипломатското и конзуларното право може да се каже дека истото постоело и пред основањето на ОН. Сепак, генерално немало пишани норми. Негова кодификација, односно кодификување на обичајните правила на дипломатското и конзуларното право настанува пред сè благодарение на активностите на ОН, но и на самата зголемена интеракција помеѓу субјектите на меѓународното право. За дипломатското и конзуларното право едни од најбитните извори се двете виенски конвенции, од 1961 година - за дипломатски односи и од 1963 година - за конзуларни односи. Воедно, општото меѓународно обичајно право е исто така извор и денес се применува онаму каде што прашањата не се уредени со меѓународното договорно пишано право.

Во денешниот современ свет, важноста на дипломатското-конзуларното право се зголемува, а барем минималното знаење се смета за составен дел на општата култура. Затоа, непотребно е да се зборува за неговото знаење, од гледна точка на модерната држава и модерната наука на јавното меѓународно право.

Правото за дипломатските привилегии и имунитети е старо колку што е стар системот на самото меѓународно право. Тоа главно постои поради идентитетот на посебното лице што е дипломат или конзуларен претставник на странска суверена држава и како такво има есенцијален имунитет „*ratione personae*“. Јасно е дека овие имунитети од надлежноста на „домашната“ држава што е држава во која претставникот е поставен постојат за претставникот да може да ги врши своите функции ефективно и без мешање од страна.¹⁰¹

Правилата кои ги регулираат различните аспекти на дипломатските односи сочинуваат еден од најраните изрази на меѓународното право. Секогаш, кога во историјата имало група на независни држави кои коегзистираат, се развивале посебни обичаи за тоа како амбасадорите и други специјални претставници на други држави треба да бидат третираны.¹⁰²

Многу автори го сметаат дипломатското право како гранка на меѓународното право што ги вклучува и конзуларните односи, како и правила кои се однесуваат на организацијата и дејноста на конзулатите и конзуларните служби како составни делови на дипломатијата и дипломатската служба, и во согласност со тоа не постои основа или причина за одвојување на конзуларното право од дипломатското право како посебен дел. Овој став е оправдан затоа што поимот конзуларно право може да се сфати како правила и одредби на конзуларното право, кои не спаѓаат во

¹⁰¹ Мартин Диксон и Роберт Мелкоркуеел, *Случаи од меѓународно право*, (превод од англиски Васил Џерковски) Скопје, Датапонс 2010, стр. 356

¹⁰² Малколм Н. Шо, *Меѓународно право* (превод од англиски јазик Благоица Петреска Лепоска) Скопје, Просветно дело, 2009

меѓународното јавно право, туку се одредби на приватното меѓународно право, како и одредбите на националното право што ги применуваат конзулатите, односно конзуларните служби во одделни земји (на пр. национални одредби, регрути, закон за семејство, старателство и др.).

И порано, но и денес, голем број автори го користат терминот дипломатско-конзуларно право, и без оглед на тоа дали науката ги дели или спојува овие две гранки на меѓународното право, можеме да заклучиме дека претставуваат една органска целина на односите а тоа е дека ги регулира правилата како надлежните органи на една земја да ги застапуваат и заштитат своите интереси во странство, оттука и јас понатаму така ќе ги третирам.

Се верува дека трите виенски конвенции, од 1961 година за дипломатски односи, од 1963 година за конзуларни односи, од 1975 година за застапеност на држави во нивните односи со меѓународни организации од универзална природа и Конвенцијата за специјални мисии од 1969 година, се темел за постојната кодификација на дипломатското-конзуларно право, а кога зборуваме за мултилатералната дипломатија посебно онаа која се одвива во системот на ООН, важни извори се Конвенцијата за привилегиите и имунитетот на ООН од 1946 година и Конвенција за привилегиите и имунитетите на специфицираните агенции од 1947. Иако овие конвенции не ги опфаќаат сите прашања, како на пример прашањата за мисиите на меѓународните организации во државите и меѓународните организации, како и прашањето за специјални мисии на меѓународни конференции кои не се свикани или под покровителство на меѓународни организации, може да се

кажеме дека со нив извршена е сеопфатна кодификација и прогресивен развој на современото дипломатско и конзуларно право.

Многу отворени прашања од областа на дипломатијата што во претходниот период не биле решени, а биле темел на многу несогласувања и погрешна интерпретација, се решиле со овие конвенции. Исто така, Виенските конвенции за дипломатски односи со својата разновидност, флексибилни решенија им овозможуваат на државите користење и комбинација на многубројни можности за кумулација на функции и претставништвата, со цел рационално користење на своите дипломатско-конзуларни мрежи, како и мрежите на останатите држави.¹⁰³

Подготвителната работа за Виенската конференција уследила по стандардната постапка во Обединетите нации за кодификација на меѓународното право, применета на полиња каде што веќе има широка државна практика, преседан и доктрина. Во 1952 година, тогашната Југославија предложила на темата да се даде приоритет, а по дискусијата во Шестиот (правен) комитет, Генералното собрание побарало во Комисијата за меѓународно право да постави како приоритетна тема кодификација на законот за дипломатски односи и имунитети. Комисијата го назначила г-дин Сандстром од Шведска за специјален известувач и неговиот извештај ја формираше основата за нацрт-статииите усвоени од Комисијата во 1957 година. Овие написи се расправале во

¹⁰³ Тања Достинова Запрова, Љупчо Сотироски, *Дипломатска организација, дејност и професија*, Штип : Универзитет “Гоце Делчев”, 2014, стр. 22

Шестиот комитет на Генералното собрание и биле испратени до сите членови на Обединетите нации или до која било од нејзините специјализирани агенции со покана да достават коментари. Коментарите на дваесет и една влада биле земен во предвид од Комисијата, која во 1958 година подготвила ревидирани и проширени написи и препорачаа тие да бидат основа за Конвенција-одлука одобрена од Генералното собрание. Осумдесет држави учествуваа на Конференцијата што се одржа во Виена од 2 март до 14 април 1961 година и Конвенцијата беше потпишана на 18 април.¹⁰⁴

Успехот на Конференцијата и Конвенцијата што се изготвила многумина автори ја препишуваат на следниве два факти. Односно, централните правила со кои се регулирање дипломатските односи биле стабилни повеќе од 200 години. Иако методите за воспоставување амбасади и комуникација со нив радикално се променија, нивните основни функции за застапување на државата испраќач и заштита на нејзините интереси односно интересите на нејзините државјани, преговори со земјата домаќин, набљудување и известување за состојбите и случувањата останаа и сè уште остануваат непроменети. И, бидејќи воспоставувањето дипломатски односи и постојаните мисии се одвиваат во меѓусебна согласност, секоја држава е земја испраќач и примател. Сопствените претставници во странство се во заложништво, затоа што можат врз основа на реципроцитет да настрадаат ако се скршат правилата на дипломатски имунитет или

¹⁰⁴ Eileen Denza, *Vienna convention on diplomatic relations*, United Nations Audiovisual Library of International Law, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/vcdr/vcdr_e.pdf стр.2 (пристапено на 11.08.2019 год.)

можат да бидат казнети дури и за мали ограничувања во однос на привилегии или протокол. На Виенската конференција во 1961 година немало генерален конфликт на интереси помеѓу спротивставените групи на држави во тоа време.

Кршењето на копјата на интереси за донесување на Виенската конвенција од 1961 бил во однос на комуникациите помеѓу амбасадата и нејзината држава испраќач, каде веројатно најконтроверзно било прашањето поставено од државите со напредна технологија, дали државите испраќачи имаат право да инсталираат и користат безжичен предавател. Иако правото на слободна комуникацијата помеѓу државата испраќач и нејзините мисии во странство била одамна воспоставена во однос на неприкосновеноста на куририте и дипломатските испраќања што тие ги носеле (така што секое мешање било тајно и негирано ако се открие). Земјите со не толку развиена технологија изразиле загриженост дека овие предаватели може да се користат за емитување локална пропаганда, затоа што тие ќе се наоѓаат во неприкосновени простории надвор од контролата на земјата примател, а исто така можело и да се доведе до нарушување на Меѓународната конвенција за телекомуникации. Во таа насока од страна на Комитетот бил усвоен амандман ,но без согласност на сите поголеми држави, со кој експлицитно се бара не само согласност од државата примател за безжичен предавател, туку и „правилни аранжмани за негова употреба во согласност со законите на државата прием и меѓународните регулативи“,.. Во пленарната сесија, сепак, бил постигнат компромис, а горенаведените зборови во наводници (што може да значат право на инспекција за државата примател) биле повлечени.

Компромисни решенија и конструктивен пристап бил прикажан и во врска со контроверзната материја на „дипломатската торба“¹⁰⁵. Сомнеж на злоупотреба во претходната вообичаена практика за дипломатска торба се појавил, но на крајот било решено дека иако постои должност на државата испраќач да ја користи торбата само за дипломатски документи со написи за службена употреба, торбата не може да се отвори или задржи под никакви околности.

Друго прашање каде претходната практика била спорна било степенот на имунитет и привилегии што и се доделени на административниот и техничкиот персонал на мисијата (помладите вработени без дипломатски ранг како што се секретари, преведувачи и високи безбедносни служби) каде дотогаш некои држави им даваа исти имунитети и привилегии како дипломатите, додека во други имунитетот беше ограничен на нивните службени дејствија. Повеќето држави го подржале овој став а некои изразиле загриженост за можна злоупотреба на целосни царински привилегии. Се дошло до компромис да Конвенцијата го ограничи изземањето од царински давачки за помладиот персонал од артикли увезени при прво пристигнување на работното место, како и членовите на помладиот персонал би уживале целосен имунитет од кривична постапка, но не би уживале имунитет од граѓанска и управна постапка за дела извршени надвор од рамката на нивните должности, затоа, тие можат да бидат тужени во врска со сообраќајна несреќа случена

¹⁰⁵ Дипломатската торба или Дипломатска вализа (француски „ valise diplomatique“: дипломатски ковчег, торба) или дипломатска пошта, назив за багажот (курирскиот) кој е уредно спакуван и запечатен и кој го носи дипломатскиот курир и се содржи само од предмети за службена употреба кои се користат за допишување. Според установеното право Дипломатска вализа е неповредлива

надвор од работата или за други работи кои не се поврзани со нивната работа за време на мисијата.

Ако ја анализираме, Виенската конвенција, ќе заклучиме дека таа обезбедува целосна рамка за воспоставување, одржување и прекинување на дипломатските односи врз основа на согласност меѓу независните суверени држави. Во нејзе се прецизираат функциите на дипломатските претставништва, формалните правила со кои се регулираат назначувањата, декларациите за „*persona non grata*“ на дипломат кој на некој начин ги прекршок правилата или неговото однесување било навредливо кон земјата домаќин. Во нејзе се утврдени посебните правила (привилегии и имунитети) кои им овозможуваат на дипломатските мисии да дејствуваат без страв од принуда или вознемирување преку спроведување на локалните закони и безбедно да комуницираат со сопствените влади. Таа предвидува повлекување на мисијата (што може да се случи заради економска или физичка безбедност) и за кршење на дипломатските односи што може да се појават како одговор на злоупотреба на имунитетот или сериозно влошување на односите меѓу земјите (испраќач и примател). Во кој било од овие случаи или кога не се воспоставени постојани мисии, е предвидена рамка за да се заштитат интересите на секоја земја испраќач во земјата примател од трета држава.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Eileen Denza, *Vienna convention on diplomatic relations*, United Nations Audiovisual Library of International Law, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/vcdr/vcdr_e.pdf. стр.3 и 4 (пристапено на 11.08.2019 год.)

Во член 22 се потврдува неповредливоста на просториите на мисијата односно забрана за какво било право на влез од страна на органи на државната власт на земјата домаќин и наметнување на земјата домаќин посебна должност да ги заштити просториите од упад, оштетување, нарушување на мирот или нарушување на достоинството. Дури и како одговор на злоупотреба на оваа неповредливост или вонредна состојба, во просториите не може да се влезе без согласност на шефот на мисијата.

Со член 24 се обезбедува неповредливост на архивите и документите на мисијата, дури и надвор од просториите на мисијата, со што се наложува на земјата домаќин да изврши увид во нив, да не може да ги искористи или да дозволи нивна употреба во правни постапки.

Со член 27 се гарантира слободната комуникација помеѓу мисијата и земјата испраќач, со можност на користење на сите соодветни средства за комуникација и гарантира дека дипломатската торба при таква комуникација неможе да се отвори или притвори дури и под сомнение за злоупотреба. Со оглед на целите на дипломатските мисии, сигурната и слободната комуникација односно размена на информации и инструкции, веројатно најсуштинскиот од сите имунитети.

Член 29 предвидува неповредливост за дипломатските агенти¹⁰⁷, а членот 31 го утврдува нивниот имунитет од граѓанска и кривична

¹⁰⁷ Терминот „Дипломатски агент“ го означува шефот на мисија или член на дипломатскиот персонал на мисијата, Виенска конвенција за дипломатски односи член 2 е),

јурисдикција, при што се дадени прецизни исклучоци од имунитет од граѓанска јурисдикција. Имуитетот од јурисдикција, како и другите имунитети и привилегии, може да се откажат од државата испраќач, а во членот 32 се наведени правилата за откажување. Во членот 34 се утврдува даночното ослободување што им е доделено на дипломатите, заедно со детални исклучоци во однос на прашања што не се поврзани со нивните службени должности во земјата примател. Со Член 36 се предвидува ослободување од царински давачки од дипломатски увоз во текот на објавување на дипломат.

Во членот 37, сеопфатно можеби и малку комплексно, се утврдува третманот на членовите од семејството на дипломатскиот агент и помладиот персонал во дипломатската мисија и нивните членови на семејството. А во членот 38 се забрануваат сите привилегии и имунитети, освен имунитет во поглед на службените дејствија направени во вршењето на своите функции, на дипломатските агенти кои се државјани и постојани жители на земјата примател.

Со цел да се развијат пријателски односи и соработка помеѓу субјектите на меѓународното право, Виенската конвенција предвидува одредена постапка за именување на шеф на дипломатската мисија. Тоа е воспоставената процедура на агреман¹⁰⁸, што подразбира дека земјата испраќач за шефот на

(http://www.mfa.gov.mk/images/stories/prijava_za_vrabotuvanje/Vienska_konvencija_za_diplomatski_odnosi_-1961.pdf пристапено на 25.07.2019 година)

¹⁰⁸Одобрение, согласност од една држава за прифаќање на дипломатски претставник од друга држава (Дигитален речник на македонскиот јазик,

дипломатската мисија треба да обезбеди претходна согласност од земјата примател дека е лице прифатливо за тоа. Притоа, земјата примател не е должна да ги образложи причините за недопуштеноста на номираното лице, со тоа и се гарантира суверенитет и притоа тоа ги минимизира негативните последици од таквиот чин врз меѓусебните односи.

За други лица со дипломатски статус, не постои постапка за добивање агреман, туку само известување за нивното пристигнување и заминување од должноста. Сепак, Виенската конвенција предвидува можност за исклучок од ова правило кога станува збор за шефовите на воените дипломатски мисии. Поточно, на земјата примател има можност да побара информации за лице кое треба да ги извршува должностите на воениот, поморскиот или авијацискиот претставник¹⁰⁹. Значи, шефот на дипломатската мисија и шефот на воената дипломатска мисија се единствените лица од кои се бара да добијат согласност од државата примател за прифатливоста на извршувањето на нивните функции.

Виенската конвенција за дипломатски односи во контекст на одбранбената/воената дипломатија има многу специфичности, главно поврзани со регулирање на разни процедури и правила во врска со правилата за ангажирање на воени дипломати,

<http://www.makedonski.info/search/%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D0%BD> пристапено на 17.08.2019 година)

¹⁰⁹ Виенска конвенција за дипломатски односи од 1961, член 7,

(http://www.mfa.gov.mk/images/stories/prijava_za_vrabortuvanje/Vienska_konvencija_za_diplomatski_odnosi_-1961.pdf пристапено на 25.07.2019 година)

комуникација со државните власти кои примаат, право на носење униформи, сабја и ками,и слично. Со оглед на тоа што одбранбените системи на која било држава се детално регулирани во организациска и процедурална смисла, и дека странските воени дипломати се бара од Виенската конвенција да ги почитуваат законите и регулативите на државата прием, повеќето држави прибегнуваат кон изготвување на подзаконски акти, наменети за странски воени дипломати. Целта на овие документи е да се дефинираат процедурите и практиките на земјата примател, да се елиминираат можните недоразбирања и различните толкувања и да се создадат услови за уредна комуникација на членовите на дипломатскиот кор со надлежните органи на земјата домаќин.

Успешна дипломатија е онаа дипломатија чии политички властодршци брзо и умешно се прилагодуваат на новонастанатата состојба. Иако меѓународната заедница изгледа анархично, без дефинирана структура, сепак државите во своето дипломатско делување едни кон други ја имаат пред себе искусствената практика. Во својата, наједноставна смисла дипломатија ги опфаќа сите средства со кои државите воспоставуваат и ги одржуваат заемните врски, комуницираат една со друга или извршуваат политички или правни трансакции, во секој од случаите, преку нивните овластени агенти.¹¹⁰ Оваа дефиниција може да се однесува и на држави кои се во состојба на вооружен конфликт, на војна или пак мир. Добро одбраните и

¹¹⁰ Браунли Иан, 2009, “Принципи на јавно меѓународно право“, Просветно Дело-Скопје, стр.349

правилно систематизираните практики на државите, се кодифицирани во Виенската конвенција за дипломатски односи од 24 април 1964 година.

Зборувајќи за основните правни аспекти на дипломатските односи ќе се осврнеме на членот 2 од Конвенцијата кој предвидува потреба од взаемна согласност при воспоставување на дипломатски односи помеѓу државите или пак, при воспоставување на дипломатски мисии. Заемната согласност може да бие неформална. Доколку државите се одлучат за формално давање согласност, најчесто тоа е придружено и со отворање на амбасади или конзуларни претставништва. Дипломатските односи, исто така, ги следат активности кои директно упатуваат на признавање или непризнавање на определена држава.

Признавањето на државата е предуслов за воспоставувањето на дипломатските односи, но нивното отсуство во дадена земја не мора да значи дека се резултат на непризнавање, може да е производ на други околности како што е размислување и проценка или пак форма на невоени санкции кон таа земја. Кодификацијата на обичајните правила на дипломатското и конзуларното право е резултат на повеќе мултилатерални договори, но и на проактивниот однос на ОН. Виенската конвенција за дипломатските односи од 1961 година и Виенската конвенција за конзуларните односи од 1963 година се сеопфатни меѓународни документи кои се меѓу најзначајните од оваа област. Но покрај овие, постојат и Конвенцијата за привилегиите и имунитетите на специјализираните агенции на

ООН од 1947, Конвенцијата за спречување и казнување на кривичните дела против меѓународно заштитените лица, како и дипломатските службеници од 1973 година, понатаму Виенската конвенција за претставувањето на државите во нивните односи со универзалните меѓународни организации од 1975 година и други.

Суштината на дипломатските односи е примената преку испраќање влада со државни функции на територијата на земјата примач со нејзина дозвола. Со согласноста за воспоставување на дипломатските односи, земјата примач мора да преземе чекори со кои ќе ѝ овозможи на земјата испраќач да стекне придобивки од содржината на дозволата.¹¹¹

Дипломатските мисии можат да бидат амбасади кои имаат амбасадор или претставништва со пратеник или постојан вршител на работите. Согласно Виенската конвенција за дипломатските односи во основни функции на дипломатската мисија спаѓаат: претставувањето на матичната држава од која доаѓа амбасадорот во државата каде што е акредитирана, заштита на интересите на својата држава и нејзините граѓани во границите на меѓународното право, преговарање со владата во акредитираната држава, информирање на матичната држава за развојот, настаните, активностите и посетите во државата каде е акредитирана и заложба за унапредување на дипломатските врски на секое поле. Дипломатските и конзуларните мисии имаат право на своите простории, вклучувајќи и на резиденција на шефот на мисијата и на неговото возило да истакнат знаме и

¹¹¹ Hardy, 1956, Modern Diplomatic Law, стр.8-12

амблем на својата држава. Објектот каде е лоцирана амбасадата ужива екстериторијалност, а вработениот персонал и службениците уживаат лични привилегии и имунитети, нивната личност согласно Виенската конвенција е неповредлива, а државата е должна да ги заштити од какви било напади врз нивните личности, слободата и дигнитетот.

ГЛАВА IV

4. ФЛЕКСИБИЛНОСТА И ПРАГМАТИЗМОТ КАКО ОДГОВОР НА ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ

Во светот, сè повеќе созрева сфаќањето дека процесот на глобализација, сфатен како поврзување на луѓето, народите и земјите, на сиромашните и богатите, на слабите и моќните, на цивилизациите и културниот развој, е процес кој е неминовен. Зголемената свест за глобализационите сили предизвикува различни расправи и размислувања. Додека на една страна се наоѓаат јасно изразените тенденции и пракса на регионално здружување на народите и државите, на друга страна се доста силните тежнења на нациите и нивните државни заедници, да го уредуваат сами својот животот во „својата куќа“, да бидат политички независни и државно суверени на својата територија. Денес голем дел од идеолозите и промоторите на апсолутната глобализација го сметаат националниот суверенитет како една надмината категорија и спремни се повикувањето на суверенитетот да го поистоветат со национализам. Приврзаниците на глобализацијата тврдат дека технолошкиот детерминизам го осудил на пропаѓање суверенитетот, а глобализираните финансии и индустријата бегаат од државната контрола сметајќи дека регулирањето на национално ниво е застарено, а националниот суверенитет е безсмислен. Исто така

неспорен е фактот дека суверената држава и понатаму е главен актер во светската политика, но нејзината централна позиција во иднина изгледа поприлично слаба. Но, сепак државите остануваат важни актери во светската политика, а митот за сувереност и понатаму силно влијае на начинот на функционирање на меѓународниот систем. Мали се шансите дека нацијата-држава во блиската иднина ќе ја нема, но сигурно е дека транснационалните сили и институции и понатаму ќе го еродираат значењето на територијалноста и светската политика која се врти околу државата.

Флексибилноста и прагматизмот можат да бидат важни одговори на предизвиците во современиот свет. Современото општество и бизнисот се соочуваат со брзи промени, технолошки напредок и глобализација, што значи дека државите а со нив компаниите и индивидуите мора да се менуваат во согласност со новите услови.

Флексибилноста се однесува на способноста да се прилагодите на нови ситуации и да работите во различни околности. Во бизнисот, тоа може да значи да се изменат продуктите или услугите, да се прилагодат процесите или да се воспостават флексибилни работни места за вработени. Индивидуално, флексибилноста вклучува со цел индивидуата да се подобри треба да е подготвена да го научи новиот занает или да го промени начинот на живот.

Прагматизмот, на друга страна, се однесува на способноста да се изнаоѓаат решенија на проблеми на практичен и реален начин, во согласност со околните услови. Ова значи да се користат различни методи и техники за да се реши проблемот, а не само да

следи еден одреден пристап. Во бизнисот, прагматизмот може да означува да се променат стратегии и да се приспособи на различните ситуации.

Во современото општество, флексибилноста и прагматизмот можат да имаат големо значење во различни области, вклучувајќи го и образованието, социјалните услуги, здравствениот систем и политиката. Притоа, овие карактеристики можат да помогнат на индивидуите и на бизнисите да се справат со предизвиците во современиот свет.

Дипломатските предизвици во современиот свет најчесто вклучуваат комплексни проблеми кои не можат да се решат со стандардни пристапи. Ова значи дека дипломатите мора да бидат флексибилни и прагматични во својот пристап.

Прво, флексибилноста е потребна за да може да се прилагодат на културните, економски, политички и правни разлики меѓу земјите. Дипломатите треба да ги разберат и проучат различните култури и системи на вредности, за да можат да ги користат своите вештини за убедување и преговарање на ефективен начин.

Второ, прагматизмот е потребен за да се најде решение за комплексните проблеми. Дипломатите треба да го разгледаат проблемот од различни агли и да наоѓаат решенија кои функционираат во реалноста, со цел да се постигне крајната цел. Во меѓународната дипломатија, каде што проблемите можат да бидат комплексни и со многу страни вклучени, прагматизмот може да помогне да се најдат решенија кои се прифатливи за сите страни и можат да бидат спроведени во пракса.

● **Флексибилност во дипломатијата**

Во науката постојат различни теории и концепти за флексибилност во дипломатијата, кои се користат за да се овозможи подобра комуникација и постигнување на целите. Ние ги издвоивме следниве:

- Теоријата за интерактивна дипломатија
- Теоријата за културната дипломатија
- Теоријата на трансформативна дипломатија

● **Теоријата за интерактивна дипломатија**

Теоријата за интерактивна дипломатија има за цел да ја подобри комуникацијата помеѓу дипломатите и јавноста и да го подигне нивото на доверба помеѓу нив. Така, дипломатите можат да работат подобро во меѓународната заедница, а јавноста може да има поголема улога во дипломатските процеси. Идејата е дека дипломатската комуникација не треба да биде само еднострана, туку треба да биде двострана и интерактивна. Тоа концепт кој настојува да го подобри комуникацискиот процес помеѓу дипломатите и јавноста и да вклучува различни структури и актери. Ова може да биде постигнато преку употреба на различни комуникациски канали, вклучувајќи социјални медиуми, блогови, веб-страници, форуми итн. Дипломатите треба да се отворат за идеи и предлози од другите страни, а не само да ги пренесуваат своите ставови. Основната идеја на интерактивната дипломатија е дека дипломатските активности треба да бидат отворени за

јавноста и дека јавноста треба да биде активно вклучена во дипломатските процеси. Ова може да биде од помош за пронаоѓање заедничкиот јазик и да се постигне взаемно задоволство при изнаоѓање на решението. На тој начин дипломатите можат да работат подобро во меѓународната заедница, а јавноста може да има поголема улога во дипломатските процеси.

● Теоријата за културната дипломатија

Теоријата за културната дипломатија е всушност, употребата на културните аспекти на една држава за подобрување на нивните односи со други држави и нивните граѓани. Оваа теорија гледа на културата како еден од најзначајните инструменти за постигнување на целите на дипломатијата, како што се подобрување на односите меѓу државите, зголемување на довербата помеѓу нив, и зголемување на дипломатската активност.

Културната дипломатија вклучува различни активности како што се размена на уметници, изложби на културни дела, музички концерти, филмски фестивали, културни настани и други видови на културна соработка помеѓу државите. Овие активности имаат за цел да ја промовираат културата на една држава и да ја подигнат светската свест за неа, како и да создадат врски меѓу различните култури и да ја подобрат меѓународната соработка. Оваа теорија е концентрирана и на идејата дека културата може да игра важна улога во решавањето на меѓународни конфликти и намалувањето на разликите помеѓу државите. Ова може да се

постигне преку промовирање на заедничките културни вредности и традиции меѓу државите и креирање на споделен културен идентитет.

- **Теоријата на трансформативна дипломатија**

Оваа теорија, на некој начин промовира мир и стабилност, како и на тоа како дипломатските активности можат да го променат карактерот на конфликтите и да ги трансформираат во решенија. Според неа, трансформативната дипломатија не се фокусира само на решавање на проблемите, туку се обидува да ги промени корените на конфликтот. Ова се постигнува преку укажување на негативните аспекти на сегашната ситуација, и поставување на примери за позитивни промени и алтернативни решенија. Пристапов, се фокусира на генерирање на повеќе разговори и дијалог, и на поканување на сите страни да учествуваат во процесот на трансформација.

Според трансформативната дипломатија, секоја страна е динамичен актер кој може да игра важна улога во промената на конфликтот. Овој пристап ја зголемува шансата за решавање на проблемот со тоа што го поттикнува учеството на сите страни. Крајната цел на трансформативната дипломатија е да го промени карактерот на конфликтот, од едноставен и статичен во сложен и динамичен. Ова, овозможува за решавање на проблемите на повисоко ниво и создава нови начини за соработка.

- **Прагматизмот во дипломатијата и науката**

Прагматизмот во дипломатијата е концепт кој решава проблеми и постигнува цели преку практични и реални акции, наместо да се придржува на идеологии или идеали. Ги издвоивме следниве теориите за прагматизмот во дипломатијата:

- Реалистичната теорија
- Теоријата на релевантноста
- Теоријата на реципрочноста
- Теоријата на функционалната соработка

● Реалистичната теорија

Оваа теорија, всушност е идејата дека националните интереси се најважниот фокус на дипломатијата. Според неа, дипломатите треба да се фокусираат на она што е реално и да ги земат предвид политичките и економските фактори, наместо да се придржуваат на идеологии. Таа се однесува на пристапот кој го земаат дипломатите за да ја разберат и управуваат со светската политика. Според реалистичната теорија, државите се главните актери во меѓународниот систем, и тоа ги доведува до тензии и конфликти за ресурси и моќ.

Реалистичната дипломатија е сконцентрирана на заштита на интересите и безбедноста на една држава, и обично се однесува на пристапот кој ги избегнува вклучувањето на морални или етички аспекти во одлуките. Во реалистичната дипломатија, дипломатите ги анализираат меѓународните односи со цел да ја заштитат интересите на нивните држави, дури честопати и на штета на другите држави.

Многу критичари на овој пристап кои се негативно насочени кон неговата склоност кон конфликт и недостатокот на внимание на други аспекти на меѓународните односи, како што се економијата, околината, хуманитарните прашања и други глобални предизвици, иако реалистичната теорија може да биде ефективен пристап за да се заштитат интересите на една држава.

● Теоријата на релевантноста

Во оваа теорија фокусот е ставен на решавање на проблеми кои се најрелевантни за меѓународната заедница. Дипломатите треба да се фокусираат на решавање на проблеми кои имаат најголема важност за меѓународната заедница, како на пример, борбата против тероризмот или глобалните смени на климата.

Теоријата на релевантноста во дипломатијата се однесува на принципот дека дипломатските активности треба да се фокусираат на решавање на конкретни проблеми и предизвици кои се значајни за страните вклучени во дипломатските односи. Оваа теорија се основа на идејата дека дипломатските активности треба да бидат насочени кон конкретни цели и да бидат релевантни за потребите и интересите на страните.

Исто така, ги поттикнува дипломатите да се фокусираат на конкретни теми, проблеми и предизвици кои се најзначајни за нивните страни и да работат за постигнување на решенија кои ќе имаат практична вредност и кои ќе ги задоволат потребите и интересите на страните.

Дипломатите треба да бидат внимателни при изборот на теми за дипломатска активност и да се фокусираат на решавање на проблеми кои се најрелевантни за нивните страни. Ова значи дека дипломатите треба да ги анализираат потребите и интересите на нивните страни и да работат за постигнување на цели кои имаат практична вредност за нив.

Теоријата на релевантноста има голема важност во дипломатијата, бидејќи помага да се постигнат практични решенија за проблемите и предизвиците со кои се соочуваат страните. Оваа теорија помага да се остварат конкретни резултати во дипломатските односи и да се зголеми ефикасноста на дипломатските активности.

● Теоријата на реципрочноста

Оваа теорија се фокусира на создавање на односи кои се базирани на реципрочност. Дипломатите треба да работат за постигнување на заемност помеѓу државите, каде што се почитуваат интересите и потребите на секоја страна.

Теоријата на реципрочноста во дипломатијата се однесува на принципот дека дипломатските односи се заемни и треба да бидат базирани на заемност и рамноправност. Оваа теорија ги поттикнува дипломатите да работат за постигнување на заедничка корист и да бидат отворени за дијалог и преговори со своите колеги од другите страни.

Според оваа теорија, дипломатите треба да се стремат кон создавање на рамноправни односи со своите колеги од другите

страни и да работат за постигнување на договори и спогодби од кои ќе имаат заедничка корист. Ова значи дека дипломатите треба да бидат отворени за дијалог и преговори и да бидат подготвени да го слушнат ставот на другите страни и да го земат во предвид во своите одлуки.

Теоријата на реципрочноста има за цел да се изгради партнерски однос меѓу страните, каде што секоја страна ќе има еднакво важни права и одговорности. Кога дипломатите се спротивставени на начин кој е базиран на заедничка корист и рамноправност, може да се постигнат решенија кои имаат повеќе шанси да бидат прифатени и да функционираат во практиката.

● Теоријата на функционалната соработка

Теоријата на функционалната соработка во дипломатијата се однесува на идејата дека државите треба да соработуваат во споделувањето на знаење, вештини и ресурси за да се решат глобалните проблеми. Теоријата предвидува дека дипломатите треба да работат за да се постигне соработка меѓу државите во сферите како науката, културата, технологијата, образованието и други.

Според оваа теорија, државите треба да соработуваат за да ги решат глобалните предизвици како што се безбедноста, смената на климата, тероризмот, борбата против болести и други. Оваа теорија предвидува дека дипломатите треба да се фокусираат на соработката во специјализираните области, каде што државите можат да ги искористат своите знаења и вештини за да се решат глобалните проблеми.

Теоријата на функционалната соработка има голема важност во дипломатијата, бидејќи им помага на државите да ги решат глобалните проблеми и да го подобрат квалитетот на живот на граѓаните. Нејзина цел има да ги надмине политичките, економските и културните разлики меѓу државите и да ги поврзе за да се постигне заедничка цел. Кога дипломатите работат на функционална соработка, можат да ги развијат врските помеѓу нив и да ги решат глобалните предизвици кои не можат да ги реши само една држава сама.

- **Практични примери на употреба на флексибилноста и прагматизмот во дипломатијата**

Во 2015 година, Иран беше под меѓународни санкции поради неговиот нуклеарен програм, кој беше предмет на загриженост за меѓународната заедница. САД, Европската унија, Русија, Кина, Велика Британија и Франција работеа за да го решат проблемот преку дипломатски преговори со Иран. Преговорите беа тешки и долги, со многу критики од сите страни. Но на крајот, се постигна договор, кој беше прифатен од сите страни. Договорот JCPOA ја ограничува способноста Иран да развие нуклеарна бомба, во замена за укинување воведените санкции. Ова е еден од практичните примери за употреба на флексибилноста во дипломатијата може да биде договорот за нуклеарниот програм на Иран во 2015 година, познат како Заеднички сеопфатен план за акција (JCPOA). Овој договор е пример за флексибилност во дипломатијата бидејќи го заштитува интересот на сите страни во

конфликтот. САД и другите западни земји ги ограничија нуклеарни програми на Иран, а Иран доби пристап до снабдување со енергија и деблокирање на неговата економија.

Меѓутоа, откако новата администрација на САД се промени во 2018 година, таа се отргна од договорот. Иран следствено на тоа започна повторно да ја активира својата нуклеарна програма. Оваа ситуација покажува дека флексибилноста во дипломатијата е критична за постигнување на стабилни решенија, но и дека договорите треба да бидат спроведени соодветно и постојано за да се поддржи стабилноста во односите меѓу земјите.

Друг пример за употребата на флексибилноста во дипломатијата може да биде договорот постигнат од страна на нашата дипломатија за решавање на спорот помеѓу Грција и Македонија. Договорот наречен „Преспански“ беше потпишан во јуни 2018 година. Овој договор го реши проблемот на името на Македонија, кој беше предмет на спор меѓу двата соседни земји за повеќе од 25 години. Спорот беше поради тоа што Грција има еден регион наречен Македонија и сметаше дека користењето на тоа име од страна на нивниот сосед е неприфатливо.

Дипломатските преговори за решавање на овој спор беа долги и тешки. Но на крајот, двете земји потпишаа договор кој ја преименуваше земјата на Северна Македонија, што беше прифатливо за Грција. Овој договор е пример за употребата на флексибилноста во дипломатијата бидејќи се постигна компромисно решение, кои им дозволија на двете страни да ги заштитат своите интереси. Овој договор беше добро решение за двете страни и за меѓународната заедница бидејќи го промовира мировното соработување помеѓу двете соседни земји.

Уште еден пример за употребата на флексибилноста во дипломатијата може да биде договорот за привремено прекинување на огнот во Сирија, потпишан во 2020 година. Оваа дипломатска иницијатива го предизвика конфликтот помеѓу Турција и Русија во Сирија. Дипломатите работела на преговори и на крајот, договорија привремено прекинување на огнот, со цел да се дозволи хуманитарна помош да пристигне до најпотребните. Дипломатите беа флексибилни во преговорите, применувајќи креативни пристапи за да ги смекнат недовербите помеѓу двете страни и да го обезбедат потребното прекинување на огнот. Овој договор е пример за употребата на флексибилноста во дипломатијата бидејќи двете страни постигнаа компромисна решенија, кои им дозволија да ги заштитат своите интереси и да им помогнат на целата меѓународна заедница да одговори на кризата во Сирија.

Добар пример за употреба на прагматизмот во дипломатијата е Првиот договор за ограничување на вооружувањето (SALT I) потпишан во 1972 година помеѓу САД и Советскиот Сојуз. Овој договор се фокусираше на ограничување на бројот на стратегиски ракети со нуклеарни глави во секоја земја и на намалување на нивната прецизност. Во време кога двата света беа во тешка фаза на студената војна, договорот успеа да ги ограничи можностите за нуклеарен напад и да ги смали ризиците за војна. Договорот не беше совршен, бидејќи не ги ограничуваше конвенционалните вооружувања, но тоа беше компромис што беше потребно да се направи. Ова, покажува како

прагматизмот може да се употреби за да се постигне добро решение во сложени дипломатски преговори.

Уште еден пример за употреба на прагматизмот во дипломатијата е Мирниот договор во Осло, потпишан во 1993 година помеѓу Израел и Палестинската Ослободителна Организација (ПОО). Договорот беше иницијатива на тогашниот претседател на Израел, И. Рабин, и лидерот на ПОО, Јасер Арафат. Договорот предвидуваше дека Израел ќе ја признае ПОО како законит претставник на палестинскиот народ, а ПОО ќе го признае Израел како држава.

Овој договор беше важен не само за тоа што го постави основата за мирен процес помеѓу двата народа, туку и за тоа што беше направен компромис помеѓу дватјцата лидери. Иако и двајцата лидери имаа различни политички ставови и цели, успеаја да најдат заеднички јазик и да го направат овој договор. Овде, се покажува како прагматизмот може да се употреби за да се постигне договор помеѓу две страни што имаат различни ставови и цели, но сепак успеваат да направат компромис и да работат заедно за доброто на нивните нации.

Уште еден пример за употреба на прагматизмот во дипломатијата е Кјотскиот протокол потпишан во 1997 година. Овој протокол предвидуваше намалување на глобалните емисии на гасови кој придонесуваат на ефектот на стаклена градина во насока цел светот се справи проблемот на климатските промени. Договорот беше направен како компромис меѓу државите кои беа главни протагонисти на негативниот ефект од климатските промени, како што се САД и Европска унија, и државите кои беа

најизложени на влијанието на климатските промени, како што се мали острови во Пацификот.

Во текот на преговорите, државите беа во спротивност една со друга околу одредени теми, како што се финансиските компензации и намалувањето на емисиите. Но, прагматичноста на сите држави да се најде решение за спорните теми, доведе до потпишување на Кјотскиот протокол.

Примеров покажува како прагматизмот може да се употреби за да се постигне компромис во сложени проблеми.

Дипломатијата во суштина претставува еден начин како преку дијалог и преговори, како и преку сите други останати средства (освен војувањето) може „де факто“ да се влијае врз однесувањето на секоја една држава во меѓународната заедница. Дипломатијата како вештина која се развила во Европа, а потоа се пренела низ остатокот на светот, во прво време главно се однесувала на односите помеѓу две суверени држави, на билатерално ниво. Сепак, во 20-тиот век, дипломатската пракса опфаќала многу повеќе елементи од самата „дипломатија на билатерално ниво“ – т.е. опфаќала и опфаќа различни самити и конференции, меѓународните активности на супра- и суб-национално ниво, неофицијалната дипломатија водена од невладиниот сегмент, како и работењето на цивилните претставници во меѓународна средина.¹¹²

¹¹² Encyclopaedia Britannica, i. (1998). The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.336

Во суштина, дипломатските односи се воспоставуваат со заедничка согласност на две страни, но истото може да биде прекинато и унилатерално, кога едната суверена држава ќе ја повлече својата дипломатска мисија, што предизвикува повлекување на дипломатската мисија и на другата страна. Со појавата на позитивизмот во меѓународното право во 18. век, се сметало дека тогашното однесување на државите може да се земе и како основа за самото меѓународно право, кое се фокусира на теоријата на суверенитетот – според доктрината на позитивизмот, само државите имаат неограничено право да ги заштитат националните интереси, па дури и преку водење на војна.

4.1 Глобализација и дипломатија

Кон крајот на XX и почетокот на XXI век доаѓа до појава на нови светски процеси, односно до глобализација што е креирана како резултат на развојот и поврзаноста на светската економија и создавањето на светскиот пазар, распаѓањето на СССР и крајот на биполарната блоковска поделба, политичката, економската и воената сила на единствената светска суперсила САД и нејзиното влијание на формирањето на светските процеси во последните неколку децении, сè поголемото значење на еколошките проблеми како што се глобалното загадување, климатските промени и прекумерното искористување на природните богатства, зголеменото влијание на меѓународното право, пред сè во поглед на заштита на човековите права и борбата против меѓународниот

тероризам; како и со брзиот развој на технологијата што води кон унапредување на комуникацијата на глобално ниво.

Со развојот на современиот свет, се развиваат демократијата и слободниот пазар, што водат кон создавање нови силни влијанија, меѓузависност и насочување на меѓународната заедница, кои постепено ги заменуваат старите традиционалистички сфаќања за државите и меѓународните односи. Сето ова води и кон едно поинакво разбирање на улогата и задачите на дипломатијата, односно службите на надворешната политика.

Иако државите сè уште претставуваат најважниот фактор во меѓународните односи, не е за потценување и влијанието на меѓународните владини и невладини организации. Организацијата на Обединетите нации е делотворно тело каде што се решаваат најважните прашања за зачувување на мирот и сигурноста, како и развојот на државите. Покрај тоа, се создадени и други, регионални наднационални меѓудржавни асоцијации, на кои државите членки им пренесуваат дел од суверенитетот, давајќи им на овие асоцијации овластувања за донесување одлуки од национално значење (надворешна политика, сигурност, макроекономија и друго).

Пример за тоа е и Европската Унија и зајакнувањето на нејзините институции и правниот систем. Невладините организации како неопходен фактор по многу прашања, исто така имаат сè поголема улога во современиот свет. Надворешно политичката дипломатска активност сè повеќе се оформува и од страна на други актери, како што се највисоките тела на државната власт (непосредно дејствување на шефовите на држави и влади,

попознато како дипломатија на врвот, парламентарна соработка, меѓународна активност на други државни институции надвор од рамките на министерствата за надворешни работи и сл.), соработка на регионално и локално ниво помеѓу разни државни фактори, значењето и улогата на мултинационалните компании, културни и научни институции и др. Проширувањето на активностите помеѓу државите како одговор на глобализацијата, сè повеќе води кон потребата за зајакнување на мултилатералната дипломатија што никако не треба да значи дека традиционалната, билатерална дипломатија го губи своето значење. Напротив, билатералната дипломатија и понатаму има важна улога во меѓународните односи и тоа не само по политички прашања, туку и по прашања од областа на економијата, културата, заштитата на сопствените државјани и правни лица во странство, како и по останати сегменти на дипломатски и конзуларни активности. Со распаѓањето на социјалистичките федерации и создавањето нови независни држави, како никогаш досега во историјата, државите станаа меѓусебно зависни една од друга, поврзани на основа на разни интереси што ги присилуваат на соработка. Современиот развој на дипломатските односи и експанзијата на дипломатијата утврдиле низ правила со коишто се регулираат прашања по однос на претставување на државите во меѓународните односи, начинот на воспоставување и одржување на дипломатски односи, како и правилата и обврските на дипломатските претставници и останатите актери, поголемиот дел преземени од меѓународното обичајно право во меѓународните договори, со постојано понатамошно развивање. Основањето на ООН и нивното влијание на тоа поле, резултирало

со склучување низа меѓународни договори чијшто предмет е уредување на дипломатските односи, а чијшто врв се достигнува со склучувањето на широко прифатената Виенска конвенција за дипломатски односи во 1961 година.

4.2 Државите и примената на современото дипломатско и конзуларно право

Успешна дипломатија е онаа дипломатија чии политички властодршци брзо и умешно се прилагодуваат на новонастанатата состојба. Иако меѓународната заедница изгледа анархично, без дефинирана структура, сепак државите во своето дипломатско делување едни кон други ја имаат пред себе искусствената практика. Во својата, наједноставна смисла дипломатија ги опфаќа сите средства со кои државите воспоставуваат и ги одржуваат заемните врски, комуницираат една со друга или извршуваат политички или правни трансакции, во секој од случаите, преку нивните овластени агенти.¹¹³

Оваа дефиниција може да се однесува и на држави кои се во состојба на вооружен конфликт, на војна или пак мир. Добро одбраните и правилно систематизираните практики на државите, се кодифицирани во Виенската конвенција за дипломатски односи од 24 април 1964 година. Зборувајќи за основните правни аспекти на дипломатските односи ќе се осврнеме на членот 2 од

¹¹³ Браунли Иан, 2009, “Принципи на јавно меѓународно право“, Просветно Дело-Скопје, стр.349

Конвенцијата кој предвидува потреба од взаемна согласност при воспоставување на дипломатски односи помеѓу државите или пак, при воспоставување на дипломатски мисии. Заемната согласност може да бие неформална. Доколку државите се одлучат за формално давање согласност, најчесто тоа е придружено и со отворање на амбасади или конзуларни претставништва. Дипломатските односи исто така ги следат активности кои директно упатуваат на признавање или непризнавање на определена држава. Признавањето на државата е предуслов за воспоставувањето на дипломатските односи, но нивното отсуство во дадена земја не мора да значи дека се резултат на непризнавање, може да е производ на други околности како што е размислување и проценка или пак форма на невоени санкции кон таа земја. Кодификацијата на обичајните правила на дипломатското и конзуларното право е резултат на повеќе мултилатерални договори, но и на проактивниот однос на ОН. Виенската конвенција за дипломатските односи од 1961 година и Виенската конвенција за конзуларните односи од 1963 година се сеопфатни меѓународни документи кои се меѓу најзначајните од оваа област. Но покрај овие, постојат и Конвенцијата за привилегиите и имунитетите на специјализираните агенции на ООН од 1947, Конвенцијата за спречување и казнување на кривичните дела против меѓународно заштитените лица, како и дипломатските службеници од 1973 година, понатаму Виенската конвенција за претставувањето на државите во нивните односи со универзалните меѓународни организации од 1975-та година и други. Суштината на дипломатските односи е примената преку испраќање влада со државни функции на територијата на земјата-

примач со нејзина дозвола. Со согласноста за воспоставување на дипломатските односи, земјата – примач мора да преземе чекори со кои ќе ѝ овозможи на земјата-праќач да стекне придобивки од содржината на дозволата.¹¹⁴

Дипломатските мисии можат да бидат амбасади кои имаат амбасадор или претставништва со пратеник или постојан вршител на работите. Согласно Виенската конвенција за дипломатските односи во основни функции на дипломатската мисија спаѓаат: претставувањето на матичната држава од која доаѓа амбасадорот во државата каде што е акредитирана, заштита на интересите на својата држава и нејзините граѓани во границите на меѓународното право, преговарање со владата во акредитираната држава, информирање на матичната држава за развојот, настаните, активностите и посетите во државата каде е акредитирана и заложба за унапредување на дипломатските врски на секое поле. Дипломатските и конзуларните мисии имаат право на своите простории, вклучувајќи и резиденција на шефот на мисијата и неговото возило да истакнат знаме и амблем на својата држава. Објектот каде е лоцирана амбасадата ужива екстериторијалност, а вработениот персонал и службениците уживаат лични привилегии и имунитети, нивната личност согласно Виенската конвенција е неповредлива, а државата е должна да ги заштити од какви било напади врз нивните личности, слободата и дигнитетот. Дипломатската мисија ужива и фискален имунитет. Согласно членот 22 од Конвенцијата просториите на мисијата се неповредливи, а државата кај која се акредитира има специјална

¹¹⁴ Hardy, 1956, Modern Diplomatic Law, стр.8-12

обврска да ги преземе сите потребни мерки за да спречи насилно влегување во просториите на мисијата, или нивно оштетување, нарушување на мирот на мисијата или повреда на нејзиното достоинство.

4.3 Национална држава и суверенитет и глобализација

Голем дел од расправиите за глобализацијата се однесуваат на нејзините штетни последици за суверенитетот и автономијата на нација-државата, но и покрај тоа, суверената нација-држава и понатаму опстојува и е главен актер на светската политичка сцена, иако нејзината централна позиција е многу понесигурна отколку во неодамнешното минато. Територијалната нација-држава е типичен модерен облик кој го среќаваме ширум светот. Историски гледано самата нација-држава одамна е дел од светската политика а како политички облик се јавува од времето на Вестфалскиот мир од 1648 година. Додека во Европа и Америка се зацврстила во векот по Француската револуција, во другите делови на светот со овој поим е „увезен“ главно во текот на XX век. Точно е дека нација-држава и националните општества се карактеристични политички облици во кои светот станал современ, модерен, но не смее да се падне во замка на претпоставката дека нивното централно место е дадено еднаш и засекогаш или дека се единствени начини преку кои може да се замисли и води политичкиот живот и владеење. Денес сме сведоци дека самостојноста и моќта на нацијата-држава се

осипува сè повеќе, и постојано се согледуваат нови облици на она што некои го нарекуваат де-специјализирана или не-територијална политика и влада. Креирањето на новата политика добива нова димензија со појавувањето на новите актери како што се транснационалните корпорации и интересните групи, транснационални институции за економско управување и супранационалните организации и др

Националната држава е облик на политичка организација кој доминира во XIX и XX век во Европа и САД и која претставува основна политичка единица во меѓународните односи. Националната држава е територија со прецизно одредени граници која се карактеризира со национален суверенитет, која секоја држава го спроведува над цело население и над целата територија на државата. Суверенитетот е власт која и припаѓа на државата која има монопол на легитимната сила и позитивното право на цела своја територија и во однос на целото население. После либералните револуции во светот државата не се идентификува повеќе со монархот туку со нацијата, а државниот суверенитет со национален суверенитет. Националниот суверенитет е суверенитет на државата, значи суверенитет на нацијата е инкарниран во државата. Националниот суверенитет е државен суверенитет чиј извор на легитимација е нацијата. Се работи за државен суверенитет со демократска легитимација.

Суверенитетот на националната држава има внатрешен и надворешен аспект. Внатрешниот аспект на суверенитетот на националната држава е автономијата, а надворешниот аспект на суверенитетот на државата е нејзината независност. Тој се состои во способноста националните држави да ја бранат својата

независност во однос на другите национални држави. Националната држава не е суверена доколку не ја признаваат останатите држави, а посебно оние најсилните. Суверенитетот на една држава е врзан за правото да употреби сила за да ја заштити својата политичка независност и својот територијален интегритет. Никој нема право да се меша во внатрешните работи на друга држава. Завојуваните страни честопати се повикуваат на суверенитетот како би ги оправдале своите барања, било тоа да се барања кои се однесуваат на територијата, на независноста на нацијата или на единството на една држава. Меѓутоа и покрај ова, денес сме сведоци како некои држави интервенираат и употребуваат воена сила на територија на други држави и таквите акции се сметаат легитимни. Како би одолеале на предизвикот на глобализацијата голем број на националните држави за да си обезбедат мир, сигурност и економски просперитет се здружуваат и прифаќаат одредени заеднички правни принципи и норми кои се над национално ниво. Овие принципи ја осудуваат употребата на воена сила како средство за решавање на спорите помеѓу националните држави, меѓутоа сепак дозволуваат одредени воени интервенции без согласност на државата во која се интервенира. Треба да се испита дали постои противречност помеѓу националниот суверенитет и правото на интервенција и мешање во внатрешните работи односно со други зборови да се постави прашањето на граница на суверенитетот во однос на транснационалните и националните феномени. Треба да се преиспита дали националниот суверенитет на државите кои се здружени и зависни една од друга, полека исчезнува, се ограничува или пак опостојува?.

Денес од една страна имаме претстава и сознание за меѓународна сцена на која опстојуваат националните држави една поред друга и секоја е спремна со свои средства да ги брани своите права и интереси, а од друга страна сите сме сведоци на создавање и развивање на наднационални и транснационални структури кои ја надминуваат националната држава и националниот суверенитет и истите ги доведуваат во прашање.

Глобализмот во својата основа е иманентна на интересите на луѓето, народите и државите, но, при нејзиното толкување, а особено при неговата практична примена доаѓа до многу несогласувања, деформации и судири со реалноста, и најмногу е изразено на релацијата глобално-национално. Разгледувајќи го проблемот на релација глобално (интернационално) - национално, некои аналитичари истакнуваат дека слободните народи сакаат слободна држава, слободна трговија, слободен печат и информации, отворен пазар, а со самото тоа национален идентитет и сувереност. Идејата на глобалистите и нивното целосно негирање на нацијата-држава отворено се претворила во теорија на сила и неограничено владеење на моќните над слабите.

4.4 Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија

Научната дисциплина е насочена и кон проучување на промените во меѓународните односи и нивното влијание во губењето на дел од класичните методи во дипломатијата. Пред дипломатијата и нејзината дипломатска служба се исправени нови пософистицирани барања за промени во досегашниот начин на билатерално претставување. Неопходноста за нов пристап во заштитата на интересите на своите граѓани, прибирањето на податоци, преговарањето, а особено унапредувањето на односите на сите подрачја и сопственото меѓународно промовирање во целост го одредува новиот пристап на дипломатијата.

Современите дипломатски методи и нивната примена во дипломатијата, всушност е испитување на новите методи во работата на современата дипломатија, преставени како: јавната дипломатија, економска дипломатија и културната дипломатија; потоа начините и формите на нивното практикување; полезноста од нивната примена во севкупните односи меѓу државите. Од перспектива на дискурсот на современите дипломатски методи, основната цел е да изврши претставување на актуелните состојби во светската дипломатска служба, нивото на изградениот професионализам и стручност во дипломатската структура, а во тие констелации и примената на современите дипломатски методи.

Во продолжение поединечно ќе бидат преставени современите дипломатски методи во лицето на јавната дипломатија, економската дипломатија и културната дипломатија, како најизразени експоненти на дипломатијата на 21 век. Исто така, ќе бидат претсатвени и можностите што современите

дипломатски методи ги нудат во напорите за обезбедување на што позначајно место во меѓународниот свет.

4.4.1 Јавна дипломатија

Јавната дипломатија е еден од најновите методи во дејствувањето на современата дипломатија. Иако е нова дисциплина во дипломатската наука, јавната дипломатија го заземе своето место во дипломатската практика и покрај оспорувањето од страна на некои теоретичари. Во литературата среќаваме повеќе дефиниции коишто од различни аспекти, во зависност од поимањето и пристапот кон јавната дипломатија, ја претставуваат.

Авторите Charles Wolf, Jr. и Brian Rosen, како еден од повеќето одговори на прашањето што е јавна дипломатија, ја наведуваат следната дефиниција: „Американскиот Стејт Департман ја дефинира јавната дипломатија како владини спонзорирани програми со намера да информира или да влијае на јавното мислење во другите држави.“¹¹⁵

Професорот Henrikson, јавната дипломатија ја дефинира едноставно, како: „Однесување во меѓународните односи од страна на владите преку јавните комуникациски медиуми и преку зделки со широк спектар на невладини субјекти (политички партии, корпорации, трговски здруженија, синдикати, образовни

¹¹⁵ Wolf, Jr. Charles, Rosen, Brian, Public Diplomacy How to Think About and Improve It Published 2004 by the RAND Corporation, стр.3

институции, верски организации, етнички групи, и така натаму, вклучувајќи влијателни поединци), со цел да влијаат врз политиката и активностите на другите влади“.¹¹⁶

Зринка Врабец Мојзес,¹¹⁷ во своето дело „Јавната дипломатија и медиумите“, ја наведува дефиницијата на Richard Ross, поранешен американски пратеник на Блискиот исток, која гласи: „Јавната дипломатија е придобивање на другите народи на своја страна. Секако, тоа може да се стори на различни начини – со закана, сила или уверување“.

Но што всушност преставува јавната дипломатија и кои се разликите што ја дистанцираат од пропагандата која со векови наназад е присутна во секојдневниот живот? Терминот пропаганда потекнува од поимот *Congregatio de Propaganda Fide*¹¹⁸, што подразбирало Собрание на Римската *Curia* која била мисионерска организација основана од папата во 1622 година, а чија јурisdикција и дејствување во името на католицизмот било над мисионерските територии и сродни институции, употребувајќи го овој термин. Пропагандата подразбира истакнување на елементи од некоја информација која ги поддржува позициите на оној што ја пласира, а ги потиснува или исклучува оние што не го прават тоа. Исто така, давање на погрешни изјави дури и лаги што можат да бидат употребени за да се креира посакуваниот ефект кај јавното мислење. Поимот пропаганда, според Вебстеровиот речник, уште се дефинира и како ширење на идеи, информации или гласини, со цел да се помогне или повреди некоја институција, причина, или

¹¹⁶ Alan K. Henrikson, Professor of Diplomatic History, April 2005, <http://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy/Definitions>. влез 27.12.2022

¹¹⁷ Mojzes, Vrabc Zrinka, Javna diplomacija i mediji, Članci. Стр.176-177

¹¹⁸ www.meriamm-webster.com/dictionary/propaganda. велз 27.12.2022

поединец. Затоа, пропагандата е материјал кој е наменет да го убеди или промени јавното мислење. И покрај тоа што често варира во формата и техниката, таа секогаш служи на истата цел. Пропаганда е комуникација со цел на убедување.¹¹⁹ Оттука е и негативната конотација која најчесто е врзана за овој поим, што секогаш тоа не мора да значи. Од овие причини денес повеќе се употребува терминот односи со јавноста.

Во теоријата воведувањето на терминот јавна дипломатија во дипломатските активности главно се поврзува со Едмонд Гулион (Edmund Gullion), декан на Факултетот за право и дипломатија од Флечер, при Тафтс Универзитетот во САД, кој во 1965 година го основа „Центарот за Јавна дипломатија – Едвард Р. Моров“ - Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy.¹²⁰

Широката примена на јавната дипломатија, како сегмент од современата дипломатија, започна со демократските промени во светот предизвикани со падот на Берлинскиот ѕид во 1989 год., односно распадот на Варшавскиот блок и Советскиот Сојуз и изразениот техничко – технолошки развој на светот. Дотогашната политика на сила (hard power) карактеристична за блоковската поделеност на светот, започна да се заменува со така наречена мека сила (soft power). Наместо демонстрација на воена моќ, во меѓународните односи на државите се повеќе се користеа радиото, филмот, телевизијата, научната размена, студиски патувања и престои, култура, уметност и спортот.¹²¹ Секое од

¹¹⁹ <http://library.thinkquest.org/C0111500/whatis.htm>

¹²⁰ Cull J. Nicholas, 'Public Diplomacy' Before Gullion: The Evolution of a Phrase, uscpublicdiplomacy.org/pdfs/gullion.pdf стр.18

¹²¹ Saddiki, Said ALTERNATIVES, Turkish Journal of International Relations, Volume 4 Nuber 5 Winter 2006 www.alternativesjournal.net/volume5/numb., Главни инструменти во

набројаните средства имаше за цел да оствари што поголемо влијание кон граѓаните на државата кон која беше насочена активноста на јавната дипломатија. На почетокот значајна беше улогата на „посебните“ радио станици, како: „Гласот на Америка“, „Радио Слободна Европа“, „ББС“, „Радио Москва“, чија програма имаше за цел да комуницира и ги пренесува идеалите и достигнувањата на владите на кои им припаѓаа. По радиото, телевизијата предизвика вистинска револуција во делот на масовните медиуми. Со формирањето на глобалните телевизии, како CNN, NBC, BBC, Euro News, способни да ја „покријат“ секоја точка од Земјината топка и непосредно – „во живо“ да пренесуваат значајни настани во одредена држава или територија, конечно беше создадена интеракцијата помеѓу мас-медиумите и дипломатијата. Известувањата од лице место за настани – случувања, како социјални немири, демонстрации, масовно кршење на човекови права, воени дејствија или терористички акти, ги оневозможија недемократските режими да ги прикриваат своите активности, истовремено предизвикувајќи осуда на светската јавност и притисок од страна на меѓународната заедница.

Посебно место во спроведувањето на јавната дипломатија заземе информатичката комуникациска технологија (ICT) преку web portalite, интернетот и појавата на социјалните мрежи, Фејсбук, Твитер и др., со што се создадоа уште поголеми можности за нејзино дејствување.

Што се однесува до носителите на јавната дипломатија, тие формално може да бидат поделени на две групи:

спроведувањето на јавната дипломатија на Американскиот Стејт Департмент, се публикациите, играни филмови, културна размена, радио и телевизија

- Државни претставници во чија надлежност е надворешната политика на државата, во кои спаѓаат претседателите на државите, премиери, министри за надворешни работи, амбасадори – дипломатско конзуларни претставници, останати официјални лица, кои со своите изјави и надворешно политички активности во меѓународната заедница ги промовираат националните интереси, безбедноста на земјата, го градат профилот на својата држава и придонесуваат за создавање на меѓусебна доверба; и,
- Претставници од цивилниот сектор, каде ги среќаваме НВО, граѓански асоцијации и здруженија, истакнати поединци од областа на науката, бизнисот, културата, уметностите, спортот и други, кои со својот статус на нови актери во меѓународните односи, преку нивните активности го свртуваат вниманието на светската јавност или јавноста на одредена земја за актуелни прашања од социјалната, животната средина, човековите права, хуманата и други сфери.

Од особено значење за спроведување на јавната дипломатија е примената на принципот на партнерство во соработката помеѓу државата и приватниот сектор кој ги опфаќа невладините организации, асоцијации и поединци. Вклучувањето на останатите субјекти подразбира децентрализирање на активностите на државата во јавната дипломатија, а воедно ја инкорпорира јавноста во креирањето и спроведувањето на стратегијата во надворешната политика.

4.4.2 Економска дипломатија

Економската дипломатија преставува еден од најзначајните современи методи имплементирани во работата на модерната дипломатија, што како процес започна во втората половина од дваесеттиот век. Нејзината примена предизвика мошне важни промени во формирањето на новата структура на делување на модерната дипломатија, затворајќи го јазот на дотогашната поделеност меѓу политичките и економските активности на амбасадите од една и економските претставништва од друга страна. Како метод во работата на современата дипломатија, економската дипломатија преставува природен процес насочен кон задоволување на сè поизразните потреби на државите, предизвикани од техничко – технолошкиот развој на индустриското производство, сообраќајното поврзување на човештвото, а особено на потребата за изнаоѓање на нови пазари и унапредување на националните економии. Со својата активност, економската дипломатија претставува непосреден чинител во спроведувањето на надворешната економска политика на државата на билатерален и мултилатерален план, ставајќи ги постигнатите резултати во директна корелација со севкупниот општествено - стопански развој на државата.

Гледано од историски аспект, до пред неколку децении економските, трговските, комерцијалните и останатите стопански активности биле одвоени од класичните – политичко дипломатски задачи на амбасадите. „Традиционалните“ дипломати уживале значително поголем углед од „обичните трговски аташеи“. Но, со започнатиот процес на отвореност на државите, либерализацијата на пазарите и јакнењето на конкуренцијата, го

поттикнале развојот на активностите кои го потпирале економскиот раст, вложувањата и извозот. Поради тоа дипломатите започнале се повеќе да се занимаваат со активности за зголемување на конкуренцијата на националните економии и поедини стопански субјекти, а во дипломатските активности се вклучуваат и нови чинители, со што започнал да се користи и поимот економска дипломатија.

За самиот развој на економската дипломатија, потребно е да се нагласи дека истиот е во зависност од меѓународните и од домашните влијанија. Во меѓународните влијанија пред се, спаѓаат процесите на либерализација на меѓународната трговија, конкуренцијата и секако глобализацијата. Глобализацијата создаде сложен и меѓусебно поврзан свет, нови односи помеѓу поединци и институции кои територијално не се одредени. Така на пример, мултинационалните и транснационалните компании настојуваат со лобирање да влијаат на развојот на домашните и меѓународните политики согласно нивните интереси. Од друга страна невладините организации можат да заговараат заштита на локалното население и на малите компании од конкуренцијата на мултинационалните компании. Државите со слични економски насоки ги ускладуваат своите преговарачки стојалишта, како би ги зајакнале нивните преговарачки позиции и влијанија во формирањето на правилата на глобално ниво.

Притоа, државите и големите компании можат, во зависност од подрачјето на дејствување, да имаат спротивставени или ускладени интереси. Со нив, невладините и непрофитните институции се вклучуваат во лобирање на национално и меѓународно ниво. Со нивните активности настојуваат формално

да се вклучат во работата на меѓународните организации, како што е на пр. Светската трговска организација (WTO). Во тој контекст улогата на економската дипломатија е да управува со односите помеѓу учесниците на спротивставените страни. „На домашен план пак, развојот на економската дипломатија се поттикнува од процесите на децентрализација, односно се позначајното учество на регионалните и локалните територијални единици. Денес сме сведоци на се поизразни иницијативи за промена на овластувањата и економските политики на институциите на регионите или големите градови кои настојуваат да воспостават директни поврзувања со соодветни странски региони или држави, со цел задоволување на нивните економски – трговски потреби. Овој тренд е присутен и во рамките на Европската унија во која голем број на регии и провинции во државите членки на Унијата во последните години отворија свои претставништва во Европската комисија во Брисел“.¹²² Развојот на економската дипломатија ги промени задачите на поголемиот број државни институции на национално ниво. Традиционално, односите со другите земји биле во исклучива надлежност на националната или федералната влада, при што клучна улога имале министерствата за надворешни работи. Сега на министерствата за надворешни работи поддршка им дават и други министерства во склад со своите подрачја на работа. На пример, министерството за труд кое е задолжен за соработка со Меѓународната организација за труд (ILO), министерството за

¹²² Boromisa, A.M., Tišma, S., Raditya-Ležaić, A., GOSPODARSKA DIPLOMACIJA REPUBLIKE HRVATSKE ILI ZAŠTO HRVATSKOJ NUŽNO TREBA SNAŽNA I SUSTAVNA GOSPODARSKA DIPLOMACIJA INSTITUT ZA MEĐUNARODNE ODNOSI, IMO, ZAKLADA ADRIS., Listopad, 2012.стр.19

економија за соработка во рамките на WTO-а, министерство за финансии за соработка со Меѓународниот монетарен фонд (ММФ), стопанската комора и др.

Во практиката се создадени повеќе модели на економската дипломатија. Клучните разлики се во организацијата и координацијата, односно кое тело ја презема водечката улога.

Според мислењето на Рана¹²³, постои вообичаена класификација на пет модели и тоа:

- Унифициран модел, во кој Министерството за надворешни работи целосно управува и ги обединува прашањата поврзани со надворешните работи и надворешната трговија. Претставништвата во странство ги вршат дипломатските работи и ги промовираат комерцијалните интереси. Таков модел применува Бразил, а клучен актер е министерството за надворешни работи. Исклучиво министерството за надворешни работи има овластување да преговара со трети држави. Со појавата на нови субјекти на меѓународно ниво министерството основа нов оддел. Бразил е една од ретките земји која во WTO ја претставува министерот за надворешни работи. Дипломатската служба ги врши економските активности во странство.
- Делумно унифициран модел, којшто подразбира модел во кој министерството за надворешни работи и министерството за економија или за трговија заедно воспоставуваат посебен оддел кој се занимава со трговија и инвестиции и делува во склоп на дипломатското претставништво. Таков модел применува Обединетото кралство Тајланд. Наместо вообичаените

¹²³ Rana, K. S., 2000. Inside Diplomacy. New Delhi: Manas. Стр.21-22
http://www.academia.edu/1929920/Economic_Diplomacy

амбасадори, кои управувале со дипломатскиот персонал од министерството за надворешни работи во странство, Тајланд вовел така наречени директори-амбасадори, кои управуваат со дипломатскиот персонал на министерството за надворешни работи, но и со сите државни тела (другите министерства и агенции) во државата на приемот.

- Модел на трета агенција, е модел во кој министерството за надворешни работи воопшто не се занимаваат со трговски прашања. Независни тела кои делуваат под надзор на министерствата што се задолжени за трговија ги преземаат работите поврзани со трговијата. Нивните претставници може да делуваат во претставништвата на министерствата за надворешни работи и да соработуваат со амбасадорите и другите дипломати, но нивните работи според овој модел никогаш не се преклопуваат. Пример за овој модел е Сингапур. Меѓународното претпријатие Singapore (International Enterprise Singapore – IES) го поттикнува извозот на производи и услуги и го мобилизира сите актери на економската дипломатија, т.н. Сингапурска екипа. IES поставил долгорочна визија на раст која го вклучува така наречениот „триаголник на растот“ со Малезија и Индонезија.
- Моделот на натпреварување, е модел во кој задачите на министерството за надворешни работи и другите министерства се преклопуваат, без јасна поделба на задачите, и тоа не само на оние кои се однесуваат на надворешната трговија и инвестициите, туку и на оние што се поврзани со учеството на состаноците на меѓународните организации. Моделот на препуштање, подразбира дека министерствата за надворешни работи потполно се одрекуваат од прашањата поврзани со трговијата и

инвестициите целосно препуштајќи ги на другите министерства. Со други зборови, министерствата за надворешни работи немаат никаква улога во економските прашања на државата. Таков модел се применува во Кина, каде што министерството за надворешни работи не врши ништо што се однесува на трговските прашања. Економската дипломатија ја спроведуваат Министерството за економија и другите министерства или агенции кои се под директна координација на Политбирото на комунистичката партија. Координацијата меѓу министерствата се врши на ниво на заменици министри.

Освен генералната поделба на економската дипломатија врз принципот на организација и координација на управувањето на нејзините активности, во практиката од страна на министерствата за надворешни работи или за тоа номинирани владини органи, потребно е да се претстави и самата структура на основните задачи на економската дипломатија. Во оваа насока професорот на Универзитетот во Отава, Еван Потер¹²⁴ дефинира пет основни активности на економската дипломатија и тоа: „Промоција на трговијата; Поттикнување на директни странски инвестиции; Соработка во науката и технологијата, вклучително и истражувањето и развојот; Промовирање на туризмот; и Застапување на интересите на националната деловна заедница.“ Притоа, Потер за секоја активност го наведува следното: „Унапредувањето на трговијата е основното подрачје на дејствување на економската дипломатија. Унапредувањето на трговијата вклучува создавање на можности за зголемување на

¹²⁴ Potter, E., 2004. Branding Canada: The Renaissance of Canada's Commercial Diplomacy. *International Studies Perspectives*. стр.55-60.

извозот на постојните пазари, како и идентификување на нови потенцијални пазари. Традиционално, со тоа се занимавале министерствата за надворешни работи. Сега, во зависност од институционалната структура на државата, тоа го прават министерствата за надворешни работи, но и министерствата за надворешни работи со други министерства (министерството за трговија, министерството за економија), односно трети агенции. Така на пример, во Обединетото Кралство министерството за трговија и индустрија, заедно со министерството за надворешни работи, воспоставиле два посебни оддела за трговија и вложувања. Во Сингапур, Министерството за трговија и индустрија се контролирани од две посебни единици (Одбор за трговија на Сингапур и Одбор за економски развој на Сингапур), кои во целост се задолжени за унапредување на трговијата“.

Втората активност на економската дипломатија е поттикнување на директните странски инвестиции. Во странство таа задача обично се спроведува во рамките на амбасадата. Ја извршуваат службениците на министерствата или агенциите што се задолжени за трговија и странски вложувања. Во матичната држава за привлекување на инвестиции вообичаено се основаат посебни агенции, а нивната работа се темели на разработена стратегија на вложувања, која во себе содржи приоритети и проекти.

Соработката на полето на науката и технологијата, вклучувајќи го и истражувањето и развојот, овозможува јакнење на техничките капацитети на деловниот сектор и конкурентноста на меѓународниот пазар. Министерството за наука често го координира овој вид на активности на економската дипломатија.

Министерството за туризам или националните туристички агенции обично се задолжени за промоција на туризмот. Амбасадите располагаат со промотивни материјали за татковината. Овие материјали ги подготвува министерството за надворешни работи, министерството за туризам или заеднички повеќе институции. За држава која се потпира на туризмот, како значаен извор на приходи, промоцијата на туризмот е мошне значајна активност на економската дипломатија која овозможува урамнотежување на билансот на плаќање, а може да придонесе и до привлекување на странски вложувања.

Додека наведените активности ги спроведуваат државни тела, невладините тела (на пр. стопански комори, синдикати и други цивилни организации – здруженија на земјоделци, потрошувачи и сл.) обично го фаворизираат деловниот сектор. Во некои држави деловниот сектор е во надлежност на посебни комисии во рамките на министерствата или други државни тела. Потер ги дефинира и задачите на економската дипломатија за поддршка што овозможуваат остварување на основните активности: Деловно разузнавање, следење (intelligence); Поврзување на односите со јавноста, вклучувајќи и учество во брендирањето и создавањето на угледот – имиџот; Поддршка околу преговарањето и спроведување на договорот; и Решавање на проблемите.“

Од наведеното, неминовно се наметнува заклучокот дека економската дипломатија преставува составен дел од модерната –политичка дипломатија, заземајќи притоа, значаен дел во развојот на севкупните односи на државата на билатерален, регионален или мултилатерален план. Во одредени случаи

економската дипломатија преставува еден од главните аргументи за донесување одлука за отворање или затворање на некое дипломатско – конзуларно претставништво. Таа преставува еден од основните вектори при валоризацијата на севкупните односи меѓу државите. Денес е потребна нова комбинација помеѓу класичната дипломатија и економската продорност, насочена кон развивање на добри економски односи во рамките на добрите билатерални политички односи. Потребна е дипломатија која политичката предност ќе ја претвори во економски добивки. Тоа е клучната задача на креативната „економска дипломатија“.¹²⁵ Од друга страна, успешноста на економската дипломатија во остварувањето на поставените цели и задачи е во непосредна зависност од реалната подготвеност и организираност на државата, односно политиката на владата и останатите министерства во чиј делокруг се наоѓаат прашањата потесно или пошироко поврзани со економската проблематика во најширока смисла.

4.4.3 Виртуелна дипломатија

Промените што ги предизвика ICT во целиот свет не ја одмина и дипломатијата. Пред, класичната дипломатија се појавија нови предизвици, но и можности за осовременување на

¹²⁵ Boromisa, A.M., Tišma, S., Raditya-Ležaić, A., GOSPODARSKA DIPLOMACIJA REPUBLIKE HRVATSKE ILI ZAŠTO HRVATSKOJ NUŽNO TREBA SNAŽNA I SUSTAVNA GOSPODARSKA DIPLOMACIJA INSTITUT ZA MEĐUNARODNE ODNOSI, IMO, ZAKLADA ADRIS., Listopad, 2012.стр.48-50.

нејзината работа. Интернетот донесе револуционерност, исто како што и пронајдокот на парната машина, авионот, телеграфот, телефонот, телепринтерот, телефаксот, радиото, телевизијата во изминатите стотина години одиграа значајна улога во брзината на пренесувањето на информациите, но и модернизација на дипломатијата. Употребата на интернетот во дипломатијата доби и свој термин „виртуелна дипломатија“ или „дигитална дипломатија“. Терминот виртуелна дипломатија се појави пред петнаесетина години. „Американскиот институт за мир со седиште во Вашингтон, уште во 1977, покренал потфат „виртуелна дипломатија“ со задача да го проучи влијанието на информатичко-комуникациските технологии на дипломатијата, посебно на превладување на меѓународните судири. Според дефиницијата, тоа е изменета дипломатија која настанала со поврзување (вмрежување) на светот. (дневен весник, Политика on line, Stanko, Stoiljkovic, објавено 30.12.2008).¹²⁶

Европскиот Парламент на 12 мај 2011 година усвои резолуција со која ја повика Европската Комисија да подготви стратегија за дигитална и културна дипломатија коишто координирано би се спроведувале во сите мисии на Европската Унија ширум светот. Предлагач на оваа резолуција е Marietje Šake, холандски член на Европскиот Парламент, која при поднесувањето на иницијативата се повикувала на средствата што Народна Република Кина, Соединетите Американски Држави

¹²⁶ Grech, M. Olesya, *Virtual diplomacy, Diplomacy of the digital age*, Малта, 2006. Овој израз претставува кованица која се однесува на фактот дека дипломатијата, покрај традиционалниот начин „лице во лице“, преку користењето на технологијата и интернетот дејствува на еден виртуелен начин. <http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/Grech.pdf>, влез 23.12.2022

и НАТО алијансата ги вложуваат во дигиталната дипломатија, како би го прошириле нивното економско и политичко влијание во светот.

Министерствата за надворешни работи започнаа со организирање на својата работа и работата на нивната дипломатска мрежа согласно можностите што ICT и интернетот ги овозможуваа. Традиционалната комуникација меѓу министерствата за надворешни работи и дипломатско конзуларните претставништва значително се промени. Испраќањето на телеграми, информации, документи, како и меѓусебната кореспонденција на деск офицерите и дипломатите во ДКП започна да се врши со неверојатна брзина и ефикасност. Консултациите, односно инструкциите за одредени прашања започнаа да се вршат во истиот миг, без чекање на дипломатската пошта. Од друга страна, пристапот до веб – интернет страниците на министерствата за надворешни работи и меѓународните организации на коишто се објавени официјални ставови, соопштенија или усвоени меѓународни документи, овозможува нивно преземање без физичко присуство на дипломатите. Амбасадите во меѓусебната дипломатска кореспонденција, како што е испраќањето на дипломатски ноти, соопштенија од нивните МНР или влади, покани и др. започнаа да ја вршат преку интернет. Употребата на електронската пошта меѓу амбасадорите стана составен дел на нивната меѓусебна дипломатска кореспонденција, притоа штедејќи време и средства. Интернетот започна да се користи во билатералните, а особено во мултилатералните дипломатски активности за усвојување на меѓународно правни

акти, и тоа низ целиот процес на преговори од страна на учесниците.

Особено значајни промени во активностите на класичната дипломатија предизвикани со ИТС се појавата на е-дипломатија (e-diplomacy), како и измените во организационата структура на министерствата за надворешни работи, како централна служба, и во дипломатско - конзуларната мрежа со овозможување на организирање виртуелни амбасади и конзулати, и јавна дипломатија (Public diplomacy).

„Стејт департментот на САД стана светски водечки корисник на е-дипломатијата. Е-дипломатијата сега запослува преку 150 вработени лица со полно работно време, ангажирани на 25 различни јазли – места во седиштето. Повеќе од 900 луѓе во американските мисии во светот ја употребуваат е-дипломатијата. Е-дипломатијата сега се користи во осум различни програмски области во државата: Управување со знаењето, јавна дипломатија и слободата на интернет доминираат во однос на персоналот и ресурсите. Сепак, таа е исто така се користи за управување со информации, конзуларни работи, за одговор при катастрофи, искористување на надворешни ресурси и планирањето на политиката. Во некои области е-дипломатијата се менува начинот на државата не бизнис. Во Јавна дипломатија, Државен сега работи она што е стварно една глобална медиумско царство, достигнувајќи поголема директна публика од платени циркулација на десетте најголеми американски дневни весници и вработување армија од дипломат-новинари за да го нахрани својот 600-плус платформи. Во другите области, како управување со знаењето, е-дипломатијата е изнаоѓање решенија за проблемите со кои се

соочува министерствата за надворешни работи за векови. Бавното темпо на приспособување кон е-дипломатијата од страна на многу министерства за надворешни работи сугерира постои степен на несигурност во врска со она што е дипломасу е за сите за, она што може да направи и како продорни неговото влијание ќе биде.“

4.4.4 Културна дипломатија

Меѓу современите дипломатски методи коишто се применуваат во меѓународните односи на државите, посебно место зазема културната дипломатија. Со своите разноликости во јазикот, религијата, културното наследство, уметноста, обичаите и традициите, државите преку културната дипломатија се обидуваат да воспостават единствен систем на споделување на постојните вредности во меѓусебно преставување, како и презентирање на своите посебности и идентитет во меѓународниот свет.

Научната литература во дефинирањето на културната дипломатија поаѓа од неколку основни елементи што го осветлуваат карактерот и значењето на овој значаен сегмент на современата дипломатија, а тоа се: промовирање на сопствениот идентитет, придонес кон светската уметност и наука и користење на нејзините достигнувања, како и средство за воспоставување односи со останатите меѓународни субјекти на билатерален и меѓународен план. Во овој контекст се и определбите пропишани во Универзалната декларација за човековите права, усвоена од страна на Обединетите нации во 1948 год., која во членот 27 т. 1,

наведува дека: “Секој има право слободно да учествува во културниот живот на заедницата, да ужива во уметноста и да го споделува научниот напредок и неговите благодати.”¹²⁷

Значењето на културата, а со тоа и на културната соработка може да се согледа во мноштвото меѓународни акти со кои се воспоставени неопходните норми, стандарди и правила во развојот на овој мошне важен сегмент во секојдневниот живот на човештвото. Покрај Обединетите Народи, односно УНЕСКО, и Советот на Европа и Европската Унија, како и разните регионални организации пристапиле кон регулирање на сите значајни сегменти од културата, културното творештво и соработка.

Од историски аспект организираниот институционален развој на културната дипломатија започнува на самиот почеток од XX век. Како први носители на културната дипломатија се појавуваат тогашните големи европски сили како: Франција, Германија и Велика Британија, кои носени од желбата за што поголемо влијание врз освоените колонии и потенцијалните територии од нивен интерес, започнале да превземаат конкретни активности за остварување на нивното влијание преку промовирање на нивните култури.

Водени од идејата за воспоставување траен мир во Европа, Друштвото на народите на самиот почеток од своето формирање презема конкретни мерки за основање на посебна меѓународна институција што ќе се занимава со прашања од областа на културата и науката, со цел подобрување на односите и соработка меѓу народите. Притоа, треба да се додаде и влијанието што

¹²⁷ http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SChri/SCUniversal_Declaration_of_Human_Rights., влез 22.12.2022.

Друштвото на народите го имала од своите најзначајни земји членки кои, како што споменавме, веќе имале формирано национални институции од оваа област. Така во 1922 год. се формира Меѓународниот комитет за интелектуална соработка - International Committee on Intellectual Cooperation (ICIC), како техничка организација на Друштвото, со цел да се олесни меѓународното разбирање на глобално ниво. Конкретно, ICIC претставува орган на Собранието и Советот со цел за поттикнување и промовирање на интелектуалната соработка помеѓу научниците, професорите, истражувачите и уметниците од една, и подобрување на условите за нивната работа. Во прилог на изразените заложби на Друштвото говори и првичниот состав на Комитетот, во чии редови се наоѓале мошне истакнати личности како: Анри Бергсон, Алберт Ајнштајн, Марија Кири, Бела Барток, Томас Ман, Пол Валери итн., кои со своите контакти дале свој придонес да се врати меѓусебното разбирање меѓу народите по Првата светска војна. Оттука е и симболиката за што Меѓународниот комитет за интелектуална соработка ја имал, претставен со актот на приближување меѓу народите.¹²⁸ Меѓународниот комитет за интелектуална соработка соработувал со различни комитети на експерти, формирани со цел да одговорат на посебни прашања, како што биле: Постојаниот комитет за уметност и писма, Меѓународна комисија за историски споменици, Комитетот на научни советници, Комитетот на архитектонски експерти, Комитетот на библиотечните експерти,

¹²⁸ <http://biblio-archive.unog.ch/Detail.aspx?ID=408>

Комитетот на архивски експерти, Комитетот за интелектуални права, итн.

Европската унија, како една најзначајните меѓународни организации, посветува големо внимание на развојот на културата и културната соработка во светот. Нејзината цел¹²⁹ е да се зачува заедничкото културно наследство на Европа - во јазикот, литературата, театарот, киното, танцот, радиодифузијата, уметноста, архитектурата и ракотворбите, споменати се само некои, и да помогне да ја направи достапна за другите. Меѓународната културна соработка, заштитата на националните културни наследства, поттикнувањето и развојот на културата во одредени држави и региони во светот, како и градењето на заедничка европска култура, има свое значајно место и во европските институции како:

- Европскиот Парламент, во кој работи Комитетот за култура и едукација;
- Совет на Европската унија, во чии рамки е Едукацијата, младите, културата и спортот;
- Во Европската комисија делува одделот за Култура и медиумски бпрограми;
- Во Регионалните комитети – Комисија за едукација, млади, култура и истражување (EDUC); и
- ЕУ агенции – Извршна агенција за едукација, аудиовизуелност и култура (EACEA);
- ICOM, Меѓународен комитет на музеите – International Comity of Museums, е непрофитна невладина организација на музеите и музејските експерти којашто се занимава со конзервација

¹²⁹ <http://europa.eu/pol/cult/> влез 22.12.2022.

материјалните и нематеријалните природни и културни наследства во светот, како и други невладини организации и приватни фондации.

Овде секако треба да се истакне Договорот за функционирањето на Европската унија,¹³⁰ поточно неговиот Член 16797 што се однесува на основните постулати и политика на ЕУ кон ова прашање, како што се: посветеноста за развојот на културата, почитувањето на различноста, иницирање на меѓународната соработка и донесувањето на неопходните мерки за спроведување на овие политики.

Од погоре изнесеното може да се согледаат и општо прифатените основни принципи во меѓународната културна соработка: а) Почитување и признавање на културната различност и наследство; б) Глобален меѓу културен дијалог; в) Праведност, еднаквост и меѓу зависност; г) Заштита на меѓународните човекови права; д) Глобален мир и стабилност.

¹³⁰ EUROPEAN UNION, CONSOLIDATED TREATIES CHARTER OF
FUNDAMENTAL RIGHTS, March 2010.
http://europa.eu/pol/pdf/qc3209190enc_002.pdf#nameddest=article167, влез 22.12.2022.

ГЛАВА V

5. РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ВО ОДНОС НА ДИПЛОМАТИЈАТА И МЕЃУНАРОДНО ПРАВО ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ

5.1 Историјат на дипломатијата во Република Северна Македонија

Република Северна Македонија на својот долг пат на осамостојување во моменти кога донесените одлуки не се мерат со краткоточен ефект, туку со длабочината на историската одговорност за тие одлуки поради последиците кои ќе ги засегаат многу идни генерации, покажала забунетост и неодлучност во одредени моменти. Во моментите на одлука, факт е дека при преодот од 1990 кон 1991 година, во Македонија не се размислувало многу за нејзината идна надворешно-политичка ориентација, од аспект на една самостојна и суверена држава, туку основна преокупација биле избегнувањето меѓуреպублички судири на север, решавање на југо кризата и напорите за осамостојување.

Целокупното водење на еден вид внатрешно-надворешна политика во рамките на поранешната федерација, оставале малку простор за надворешно-политичко афирмирање на македонскиот

идентитет и интерес. Долго време подготовката, анализата и реализацијата на надворешно-политичките одлуки се одвивала во релативно тесни политички кругови, без да се земе предвид дека сето ова би требало да го води една стручна служба во рамките на државниот апарат, без оглед на ограничените материјално технички средства.

Низ целиот тој период, тешко се прифаќал фактот дека вистинското место на дипломатијата ја одредува стабилноста и функционирањето на државниот механизам што пак, од друга страна доведе до маргинализација на дипломатската професија. Овој процес беше поткрепен и со активностите на дипломатите кои не беа од српска националност, наречени „поткопувачи на Југославија“ и врбувани од страна на странските разузнавачки служби, според српската линија¹³¹ кои следејќи ги промените во земјата, први се впуштиле во афирмација на новата реалност. Особено остри биле напаѓањата на некои наши македонски дипломати како што се: Срѓан Керим, Трајан Петровски и Виктор Габер, обвинети дека биле дел и придонеле за остварување на распадот на федерацијата.¹³² Она што македонските дипломати настојуваа да го направат преку својата служба, беше сосема различно од она за што беа обвинувани. Нивните активности беа во состав на збогатување и надополнување на заедништвото, со едноставна афирмација на македонската посебност.

¹³¹ Павловиќ Б. „Албанизација Косова и метохије-подривање Југославије“, фељтон во Политика, Белград, 14/02/1995

¹³² Павловиќ Б. „Албанизација Косова и метохије-подривање Југославије“, фељтон во Политика, Белград, 14/02/1995

Во времето на стекнување самостојност, многу реакции и одлуки биле задоцнети и непрецизни, што е и разбирливо во такви пресвртни историски ситуации. Тука би можеле да го вброиме и повикот на претседателот на првата Влада на Република Македонија, г. Никола Кљусев, од 21 јануари 1992 година, упатен кон македонскиот кадар на службите на тогашниот Сојузен секретаријат на надворешни работи и во дипломатскоконзуларните претставништва на поранешна СФРЈ.

Преку овој повик од дипломатскиот персонал јасно се барало да се изјаснат дали ќе се стават на располагање на македонската држава и македонската дипломатска служба. Оние коишто не одговорија позитивно на повикот, подоцна се правдале дека ваков повик би можел да се упати само ако македонската самостојност е меѓународно признаена, што бил и своевидна потврда за генерално и континуирано непостоење на чувство кај овој кадар за одбрана на рамноправниот статус на Републиката на федерално ниво.

За разлика од македонскиот „тест“, словенечкиот дипломатски персонал летото 1991 година бил повикан да се врати „дома“ и да се стави во служба на татковината. Сето тоа резултирало со своевиден попис на расположивиот дипломатски персонал, кој покажал дека од 103 Македонци во југодипломатијата, само 53-ца се изјасниле за враќање во македонската дипломатија, од кои до мај 1992 година во Скопје се вратиле само триесетмина. Несакајќи да се впуштат во една неизвесна ситуација, од друга страна напуштајќи го комодитетот на привилегиран живот, стекнат имот, мешани бракови,

останатите го продолжиле тој рок само со телефонско потврдување на готовноста да се стават на располагање на македонската дипломатија.

За да им излезе во пресрет, а пред сè и од огромната потреба за вакви кадри, Владата двапати го пролонгирала рокот, па оние коишто не се јавиле и ниту писмено не го оправдале своето отсуство, автоматски не биле примени во составот на службата. Меѓутоа, покрај сè, може да кажеме дека во тешките моменти на стекнување независност и самостојност на нашата млада држава, искуството на сите македонски дипломати од федералната дипломатска служба, можело во голема мера да ги олесни и забрза процесите за меѓународно признавање и интеграција на Република Македонија во Меѓународната заедница.¹³³

Ваквите почетоци ги оптоварувале напорите на нашата млада држава да воспостави дипломатски односи со останатите земји, особено со соседите, со членките на ЕУ, со големите сили и конечно со членките на ОН, така што во периодот од 1992 до 1993 година Македонија се наоѓа сосема сама и изолирана. Меѓутоа, повеќето од нашите партнери беа свесни дека ваквата ситуација на долгорочен план, би значела ризик и опасност од нови конфликти во регионот. Поради тоа, Македонија мораше да прифати многу компромиси што се однесуваа на суверенитетот, како би покажала добра волја во надворешната политика. Главниот компромис беше направен во 1993 година, по повод

¹³³ Габер В. „За македонската дипломатија“, Скопје, 2002

приемот во Обединетите нации, каде прифаќањето на привремената референца БЈРМ (FYROM - Former Yugoslav Republic of Macedonia) беше услов за прием.

Во меѓувреме, земјата јасно покажа како се води мирољубива, активна и кооперативна добрососедска политика со сите земји од регионот, а и пошироко. Меѓународната позиција значајно се подобри по приемот во ОН и по склучувањето на привремената спогодба со Грција во 1995, како и по пријавувањето за членство во НАТО и асоцијативно членство во Европската унија. Со изградбата на еден нов орган во младата држава, Министерство за надворешни работи, првичниот назив беше Секретаријат за односи со странство, а со тоа и мобилизација на нов персонал, се поставуваа и темелите на односот кон иднината на македонската дипломатија. Останува времето да покаже што ќе произведе поголем квалитет, дали селективниот прием на млад кадар во периодот од 1993 до 1995 година или пак масовниот трансфер на кадри од други служби во 1996 година.¹³⁴

5.2 Односот на РСМ на дипломатијата и меѓународното право во современиот свет

¹³⁴ М-р Тања Достинова Запрова, Д-р Љупчо Сотирски, Дипломатска организација, дејност и професија, Штип, 2014

Република Македонија следејќи ги модерните трендови, во 2008 започна со едукација на младите дипломати, преку еден модерен и ефикасен дипломатски тренинг, комбиниран со основните елементи на дипломатската теорија и практика. Првите 24 државни службеници од МНР го положија дипломатскиот испит и добија дипломатско-конзуларни звања. Едукацијата ја вршеа искусни дипломати од редовите на Министерството за надворешни работи на Република Македонија, како и квалитетни, познати и признаени професори од повеќе универзитети. Новите македонски дипломати учеа од докажани професори и амбасадори, но ги слушаа и предавачите по меѓународни односи и дипломатија од Холандија и Турција. Многу од нив ќе бидат испратени и во странство за да ги учат тајните на дипломатската професија. Со нивната промоција практично започна реализацијата на проектот Дипломатска академија којашто во Македонија би требало да произведе професионални и непартиски дипломати.¹³⁵ Често пати овие академии ги посетуваат и службеници од други државни структури, односно одредени ресурси кои се занимаваат со прашања поврзани со меѓународна соработка. Големо внимание во текот на сите форми на ваквото образование се посветува на изучување на странските јазици, дотаму што во некои светски академии за дипломати се изучуваат и до педесеттина различни странски јазици, додека некои од нив се задоволуваат само со изучување на два или три светски јазици, упатувајќи ги своите кандидати да ги изучуваат помалку експлоатираните јазици во училишта за странски јазици. На

¹³⁵ <http://mfa.gov.mk>

многумина од вработените млади дипломати им се овозможува во текот на работењето да завршат во јавнообразовните институции дипломатска насока (факултет за политички науки со дипломатски смер или дипломатска академија, односно магистерски или докторски студии на овие факултети). Некои од Министерствата покрај стручниот испит, бараат и полагање поодделни испити за виши звања (прв секретар или советник) кои се состојат од проучување на соодветна специфична материја или пак, одбрана на пишуван труд на одредена тема.¹³⁶

5.3 Правно регулирање на дипломатско конзуларните служби

5.3.1 Организирање на македонската дипломатско-конзуларна служба

Историската генеза на македонската дипломатија се развиваше по следниот хронолошки редослед: Во 1969 година се формира Биро за односи со странство; во 1971 год. се основа Секретаријат за односи со странство;¹³⁷ седум години подоцна во 1978 год. воспоставен е Републичкиот секретаријат за меѓународни односи;¹³⁸ четири години потоа Републичкиот секретаријат е заменет со Републички комитет за меѓународни

¹³⁶ М-р Тања Достинова Запрова, Д-р Љупчо Сотирски, Дипломатска организација, дејност и професија, Штип, 2014

¹³⁷ Сл. Весник на СРМ бр. 40 од 20.12.1971 год

¹³⁸ Сл. Весник на СРМ бр. 15 од 18.04.1978 год

односи;¹³⁹ согласно промените во државната администрација во 1988 год. комитетот е заменет со Републички секретаријат за односи со странство;¹⁴⁰ во 1991 год. доаѓа до трансформација на дотогашниот секретаријат во Министерство за односи со странство;¹⁴¹ за конечно да го добие сегашниот назив Министерство за надворешни работи;¹⁴²

Како почеток на правното уредување на самостојната македонска дипломатија може да се земе Законот за органите на управата¹⁴³ од 1990 год., во чии одредби, член 115, како орган на управа се воспоставува Министерството за односи со странство, со членот 118 се уредува неговиот делокруг на работа, а во преодните и завршните одредби, член 233 ст. 1, дотогашниот Републички секретаријат за односи со странство¹⁴⁴ се преименува во Министерство за односи со странство. И покрај тоа што Македонија се уште е во составот на тогашна Југославија, во која важеше сојузниот Закон за надворешни работи, според кој републиките имаа мошне ограничена улога, значајно за обележување е тоа што на новоформираното министерството

¹³⁹ Сл. Весник на СРМ бр. 13 од 25.03.1982 год.

¹⁴⁰ Сл. Весник на СРМ бр. 20 од 13.06.1988 год.

¹⁴¹ Сл. Весник на СРМ бр. 12 од 22.03.1991 год.

¹⁴² Сл. Весник на СРМ бр. 63 од 10.12.1994 год.

¹⁴³ Сл. Весник на СРМ бр. 40 од 28.11.1990 год.

¹⁴⁴ На 29 април 1969 година, со Указ потпишан од Претседателот на Собранието на Социјалистичка Република Македија е воспоставен нов орган во состав на тогашниот Извршен совет, под назив „Биро за односи со странство“, кој претставува прва институција во чија надлежност се прашањата од надворешната политика и е предходник на Републичкиот секретаријат за односи со странство

„пошироко“ му се определува делокругот на неговите активности, кои се однесуваат на Републиката. Непостоењето на сопствена дипломатско - конзуларна мрежа de facto значеше дека за некакви посериозни активности не можеше да стане збор, бидејќи легитимни органи за меѓународното претставување беа дипломатско - конзуларните претставништва коишто беа раководени од Сојузниот секретаријат за надворешни работи во Белград.¹⁴⁵ По прогласувањето на македонската независност во 1991 година, Министерството за односи со странство ги започна своите активности без донесување на посебен закон за надворешни работи, односно истите ги вршеше врз основа на интерни правилници и упатства за работа, како и со примена на меѓународното право (дипломатското и конзуларното). Во одредбите од Законот за органите на управата од 1990 год., меѓу другото, отсутствуваше и делот за организирање и раководење со дипломатската мрежа, а самиот назив Министерство за односи со странство не соодветствуваше со настанатите општествено - политички промени. Со изгласувањето на новиот Устав, воспоставувањето на дипломатско - конзуларните односи, донесувањето на одлуки за отворање на ДКП, како и предлагањето за именување на амбасадори и именување на шефови на конзуларни претставништва, се во надлежност на Владата (чл. 91 ст. 9,10 и 11).

¹⁴⁵ Републичките секретаријати номинираа кадри од своите редови за одредени места во ДКП во земјите за кои имаа посебен интерес. Македонија беше заинтересирана за дипломатски или амбасадорски места во Грција, Бугарија, Канада, САД, Австралија, Германија, Шведска, Албанија и уште неколку држави.

Промените на оваа состојба настапија со Законот за измени и дополнување на Законот за органите на управата¹⁴⁶ од 1994 год. со кои Министерството за односи со странство се преименува во Министерство за надворешни работи (чл. 23 т. 4), а се изврши и измена на членот 118, со што генерално беше дефиниран делокругот на работата на Министерството¹⁴⁷. Од особено значење беше тоа што за прв пат во изменетиот член, меѓу другото, беше пропишано следното: „Министерството за надворешни работи ги врши работите што се однесуваат на надворешните работи на Република Македонија; ја спроведува утврдената надворешна политика на Република Македонија; се грижи за воспоставување, развивање и координирање на односите, за претставување и афирмирање на Република Северна Македонија во односите со други држави, меѓународни организации и тела, како и со други меѓународни организации и институции; ги организира и раководи дипломатските, конзуларните и други претставништва на Република Македонија; врши заштита на интересите на Републиката и нејзините државјани, правни и физички лица, во странство“.... и така натаму, со што, конечно, во рамките на еден акт конкретно се утврдија основните надлежности на МНР и неговата дипломатско -

¹⁴⁶ Сл. Весник на РМ бр.63 од 1994 год

¹⁴⁷ Во чл. 25 беше содржана и одредбата: се грижи за системот на надворешно - трговско работење и негово унапредување; прометот на стоки и услуги со странство; странските вложувања во Република Македонија; долгорочна производствена кооперација меѓу домашните претпријатија и странски лица.... и др., што немаше некоја позначајна основа да биде содржано во делокругот на работа на МНР, ниту пак на некаков начин беше содржано во самиот назив на министерството. Стануваше збор за намање идеја како да се осмисли натамошното опстојување на дотогашниот Секретаријат за економски односи.

конзуларна мрежа. И покрај извршените измени, работата на МНР и неговите претставништва се одвиваше со веќе споменатите малобројни норми, како што беа соодветните членови на Уставот, одредбите во Законот за вршење на надворешните работи од надлежност на сојузните органи на управата и сојузните организации на поранешна СФРЈ, како и членови од законите за државни службеници, за организација и работа на органите на државната управа и за склучување, ратификација и извршување на меѓународни договори. Состојба, која не ги задоволуваше потребите за организирано вршење и извршување на надворешните работи. Посебен проблем претставуваше дефинирањето и современиот развој на централната служба во рамките на МНР од една, и надворешната служба, претставена преку дипломатските и конзуларните претставништва, од друга страна.

За првпат, по 16 години државност, во 2006 година Собранието на Република Македонија со 51 глас „за“ и 1 глас „воздржан“ го донесе првиот Закон за надворешни работи (ЗНР) во независна Македонија. Со носењето на овој Закон, престана да важи Законот за вршење на надворешни работи од надлежност на сојузните органи на управата и сојузните организации.¹⁴⁸

Од 2006 до денеска, областа што треба да ја уредува овој Закон предизвика низа дискусии, дебати и несогласувања во

¹⁴⁸ Закон за вршење на надворешни работи од надлежност на сојузните органи на управата и сојузните организации од 1981, објавен во „Службен лист на СФРЈ“ број 56/81.

експертската јавност, за тоа како треба да се трасира македонската дипломатија.¹⁴⁹

Првичниот текст на Законот досега е променет на неколку наврати, и тоа со две одлуки на Уставниот суд (едната од 7.11.2007 и едната од 8.10.2008 година), дополнително ЗНР на двапати беше променет со закони за изменување и дополнување на Законот за надворешни работи, и тоа во 2008 и во 2013 година. Еден од членовите на овој Закон, кој е многу важен за наративот на овој труд, е членот 36, кој зборува за условите и за постапката за именување амбасадор. Во тој член, Законот од 2006 година покрај условите што кандидатот треба да ги исполни за да биде назначен за амбасадор, зборува и за минимумот од 2/3 од вкупниот број амбасадори што треба да се именуваат од составот на дипломатско-конзуларните службеници со највисоки дипломатски звања во Министерството. ЗНР претрпува значителни промени во 2008 година, кога Законот се изменува и дополнува¹⁵⁰.

Повторно најголем интерес кај нас буди промената на членот 36, односно, специфично, намалувањето на утврдениот минимум (со Законот од 2006 година) за амбасадори кои треба да се именуваат од составот на дипломатско-конзуларните службеници (дипломати од кариера). Промените воедно го менуваат дотогашното искуство назначените амбасадори да бидат со највисоки дипломатски звања. Во промените, зборот

¹⁴⁹ Данчо Марковски, *Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија*, Скопје, 2017

¹⁵⁰ Закон за изменување и дополнување на Законот за надворешни работи од 2008 г., објавен во Службен весник на РМ, бр. 107.

највисоки е заменет со високи, со што се намалува рангот на оние што можат да бидат назначени како амбасадори. ЗНР последните измени ги претрпува во февруари 2013 година и, иако измените не се конкретно врз членот 36, тие индиректно влијаат врз работата на амбасадорите на нашата држава и на начинот на нивната евалуација.

Зоран Петров, заменик-министерот во МНР вели: „Клучна законска измена е изземањето на вработените во МНР од системот на државни службеници и воведувањето систем на кариера за дипломатите како најшироко меѓународно прифатен и практикуван принцип. Тоа воедно ќе овозможи регрутирање кадар кој ги има потребните квалификации и обезбедување предвидлив, непречен развој на дипломатската кариера, градење професионална дипломатија, подготвена да се справи со исклучително сложените политички предизвици со кои се соочува нашата земја денес, но и во иднина“.¹⁵¹

Овие промени беа анализирани и од страна на негативните ефекти што можат да ги предизвикаат. Оттаму, членови на дипломатскиот клуб велат: „Основниот критериум според кој ќе се оценуваат дипломатите во земјава, ќе бидат економските критериуми. Ваквата предлог-законска измена од Законот за надворешни работи е една од најспорните за поранешните и актуелните дипломати, членови на Дипломатскиот клуб, кои денес заедно со Правниот факултет организираа јавна расправа за новиот предлог за измени и дополнување на Законот за

¹⁵¹ „Измените на Законот за надворешни работи пред пратениците“, 24 Вести, јануари 22, 2013 <http://24vesti.mk/izmenitena-zakonot-za-nadvoreshni-raboti-pred-pratenicite>

надворешни работи“.⁴ Дополнително, поранешни дипломати велат дека „оценувањето не е спорно, но зачудува намерата амбасадорот прво да се оценува според економската активност, па потоа според политичката активност и на крајот, за раководење со претставништвото“.

5.3.2 Правно регулирање на дипломатската служба

По 15 години од своето осамостојување, на предлог на МНР, во април 2006 год. Собранието на Република Македонија го донесе Законот за надворешни работи (ЗНР), со што престана да важи Законот за надворешните работи од надлежност на сојузните органи на управата и сојузните организации, донесен уште во 1981 год.,¹⁵² што согласно со Уставниот закон за спроведување на Уставот на Република Македонија, беше преземен како републички пропис¹⁵³. Примената на ЗНР започна од 01 јануари 2007 год., период до кој требаше да бидат донесени подзаконските акти, пропишани во самиот Закон. Со донесувањето на ЗНР конечно се пристапи кон уредување на начинот и постапката за вршење на надворешните работи од органите на државната власт, надлежностите на органите на државната власт и органите на државната управа во креирањето, утврдувањето и спроведувањето на надворешната политика. Од особено значење е утврдувањето на надлежноста, организацијата и работата на

¹⁵² Службен лист на СФРЈ» број 56/81

¹⁵³ Чл. 96 од Законот за надворешни работи на РМ, Сл.Весник на Р.Македонија бр. 46/2006 год.

МНР која, како што веќе погоре беше споменато, не беше докрај дефинирана што создаваше одредени проблеми во надлежностите на министерството. Со ЗНР беше регулиран видот и постапката за отворање на дипломатски и конзуларни претставништва на Република Македонија, како и постапката за отворање на странски дипломатски и конзуларни претставништва во нашата држава. Во оваа насока, покрај функциите содржани во Виенската конвенција за дипломатски односи и Виенската конвенција за конзуларни односи, во членовите 26, 27, 28 и 29, од Законот, беа дефинирани останатите функции на дипломатско - конзуларните претставништва. Законот ги дефинираше правата, должностите и одговорностите на дипломатско - конзуларните службеници во МНР и во ДКП, со што се изврши и уредување на внатрешната или централна служба и надворешната служба, односно дипломатско конзуларната мрежа. Согласно на тоа, како организациони единици на Министерството беа утврдени како директорат, сектор и одделение, за кои министерот донесува акт за организација и делокругот на работа и систематизација со која назначува директори од редот на највисоките дипломатско - конзуларни службеници, кои ја организираат работата и раководат со директоратите во Министерството.¹⁵⁴

Како дипломатски претставништва, што се составен дел на организацијата на МНР, со ЗНР, член 25, се утврдени: амбасада, постојана мисија при меѓународни организации, канцеларија за врски и специјална мисија. Конзуларни претставништва се

¹⁵⁴ Македонско дипломатско списание, Дипломатски летопис, Дипломатски клуб, Скопје, 2019

генерален конзулат, конзулат и конзуларна канцеларија¹⁵⁵.
Работните места во Министерството и дипломатско – конзуларните претставништва се утврдуваат со актот за систематизација.

Едно од најзначајните прашања за секоја дипломатија во светот е како да се создаде мрежа на дипломатско-конзуларни претставништва која најдобро ќе ги постигне целите на нејзината надворешна политика.

Голем број политички, економски, културни и други фактори влијаат на начинот на кој државите ги носат одлуките за ова прашање.

Во тој контекст, државите постојано се изложени на предизвикот да ја оценат ефикасноста на сопствената мрежа од аспект на бројот на претставништва и вработени, географската позиционираност и, како резултат на тоа, да извршат соодветна трансформација и приспособување кон актуелните услови на меѓународното опкружување. Притоа, треба да се потенцира дека ова прашање претставува предизвик како за новите држави, така и за веќе етаблирани дипломатии. Покрај тоа, ова прашање претставува уште поголем предизвик за малите држави кои најчесто имаат ограничени ресурси за сопствено претставување во странство.

Што се однесува до финансиските услови за водење на македонската дипломатија, во 2012 година, буџетот на

¹⁵⁵ За разлика од ВККО, која предвидува четири видови на конзуларни претставништва, во нашиот Закон беше изоставен вице - конзулатот.

Министерството за надворешни работи беше намален за речиси 3,4 милиони евра, од кои 2 милиони евра се однесуваа на дипломатско-конзуларните претставништва. Дополнително, треба да се потенцира дека буџетот на Министерството во периодот од 2010 до 2012 година беше намален за речиси 50%, и тоа од 35 милиони евра во 2010 година на 17,7 милиони во 2012 година. И покрај драматичното намалување на буџетот, не дојде до намалување на бројот на ДКП на земјата. Напротив, во 2010 година беше донесена одлука за отворање на македонска амбасада во Естонија, а во 2011 година беше отворена амбасада во Норвешка. Покрај тоа, за 2013 година беше најавено отворање на македонска амбасада во Токио. Оваа тенденција нè води кон заклучокот дека актуелните ДКП функционираат со намален буџет и најверојатно со намален број вработени дипломати. Од податоците достапни за мрежата на ДКП на Македонија, можат да се изведат повеќе заклучоци.¹⁵⁶

Прво, со оглед на бројот на население, Македонија одржува релативно голема мрежа на ДКП. Во таа насока, државата во моментот има 55 ДКП и според бројот на претставништва е речиси изедначена со Албанија (54) и Босна и Херцеговина (56), држави кои имаат значително побројно население од Македонија.

Второ, од анализираната географска позиционираност на претставништвата и нивниот број спореден со големината на земјата и нејзиното население, се наметнува впечатокот дека

¹⁵⁶ Податоците за бројот и распространетоста на дипломатско-конзуларните претставништва на земјите од Југоисточна Европа се преземени од сајтовите на министерствата за надворешни работи.

дипломатската мрежа на Македонија кореспондира со мрежата на Словенија. Двете држави имаат речиси идентичен број претставништва, а со оглед на фактот што се слични по големина и број на население, имаат релативно сличен број на ДКП на 100 илјади жители.

Трето, во однос на бројот на македонски ДКП во регионот, може да се изведе заклучокот дека развојот на билатералната соработка со земјите во регионот претставува приоритет за македонската надворешна политика. Овој заклучок произлегува од фактот што земјата одржува ДКП во сите земји од регионот.

Четврто, Македонија има релативно висок број резидентни амбасади во европските земји – 29.

Во тој правец, Македонија има поголем број амбасади во европските земји од Босна и Херцеговина (25), Косово (15), Словенија (25) и Црна Гора (17), а според бројот на амбасади во европските земји се приближува до Србија и Хрватска, кои имаат 31 амбасада. Од тоа може да се констатира дека односите со европските земји, односно Европската Унија, сè уште претставуваат приоритет за земјата. Оваа констатација произлегува од долгорочните аспирации на земјата за пристапување во Унијата и покрај тоа што сè уште ги нема започнато преговорите за членство.

Петто, во рамките на истражувањето направивме споредба помеѓу бројот на амбасади на земјите од регионот во европски и неевропски земји. Добиените податоци укажуваат дека Македонија релативно бавно ја развива мрежата на ДКП во земјите надвор од Европа. Тие покажуваат дека 74,35% од

македонските резидентни амбасади се во европските земји. Според овој податок, Македонија е многу блиску до Косово (75%) и Црна Гора (77%).

Во останатите земји во Југоисточна Европа, учеството на амбасадите во европските земји во вкупниот број амбасади е далеку помал: Романија (38%), Србија (47%), Бугарија (48%), Хрватска (49%), Босна и Херцеговина (56%) итн. Според тоа, може да се заклучат две работи.

Прво, Македонија очигледно не го следи воочливиот регионален тренд на одржување баланс помеѓу бројот на амбасади во европски и неевропски земји.

Второ, од политички, но уште поважно од економски интерес, земјите од регионот се насочуваат кон азискиот регион и определени земји во Јужна Америка. Овој пристап јасно се манифестира во донесувањето одлуки со кои земјите во регионот отвораат и/ или одржуваат резидентни амбасади.

Конечно, имајќи ги предвид овие податоци, може да се заклучи дека македонскиот пристап во однос на соодносот на резидентни амбасади во европски и неевропски земји не кореспондира со нагласениот приоритет на Владата за привлекување странски инвеститори. Во тој правец, може да се заклучи дека дипломатска мрежа, се чини, не го следи нагласениот национален интерес – развојот на економската дипломатија и привлекувањето странски инвестиции.

Врз основа на утврдените заклучоци, може да се формулираат следниве препораки за оптимизација на мрежата на ДКП на Македонија:

- Треба да се отвори поширока расправа за преоценување на сегашната мрежа од претставништва во која би биле вклучени сите носители на интереси во надворешната политика на земјата;
- Да се разгледа можноста за намалување на бројот на амбасади во европските земји;
- Да се воспостават регионални центри за претставување, односно да се воспостават резидентни амбасади кои покриваат повеќе земји во еден регион;
- Имајќи ги предвид економските приоритети на Владата, се наметнува потребата од отворање дополнителни дипломатски претставништва во водечките економии во Азија и Јужна Америка;
- Да се воспостави практика за именување нерезидентни амбасадори кои ќе покриваат повеќе земји од Скопје;
- Министерството за надворешни работи да обезбеди соодветни финансиски ресурси и соодветен број дипломати за непречено функционирање на претставништвата. ДКП не можат да бидат сведени на само еден или двајца вработени

5.4 Постапеноста на МНР

5.4.1 Процеси на организациона постапеност на МНР

МНР во изминатиот дваесет годишен период доживеа петнаесетина измени во неговата организациона постапеност,

односно систематизација. Честите промени во организационата структура (скоро на секоја година и пол) недвосмислено покажуваат дека измените немале никаква стабилизирачка или позитивна улога во службата за надворешни работи. Напротив, промените предизвикувале несигурност кај вработените за задржување на работните места, неосновани напредувања, проширување на поедини организациони единици или спуштање, односно нивно укинување, па повторно враќање.

Во најголем дел од правилниците отсутуваше доследна примена на функционалниот и географскиот принцип. Овде, секако, треба да се спомене и специфичноста на МНР, која требаше да ја има, со оглед на состојбата во која се најде Република Северна Македонија од моментот на нејзиното осамостојување.

Не обрнувањето на поголемо внимание во примената на организационата, функционалната, комуникациската, кадровската, па и раководната димензија од организационо - управен аспект предизвика низа недостатоци, кои директно влијаеја на квалитетот во извршувањето на работите од страна на МНР и неговата дипломатско - конзуларна мрежа. Причините за ваквиот однос треба да се бараат во потребите од поголемо политичко влијание на партиите на власт врз администрацијата, особено врз раководниот кадар, како и доверувањето на оваа исклучително важна задача на работни групи, кои немаа доволно стручно знаење и искуство за нејзини квалитетно завршување. Особено загрижува фактот за спроведената кадровска партизација во респектабилен орган во последните неколку години. Отсуството на критериуми при приемот на нови кадри со

потребните квалификации (несоодветна школска подготовка) за работа во МНР, во еден долгорочен период ќе преставува изразен проблем во квалитетното функционирање на овој ресор.

Ваквата состојба особено доаѓа до израз при упатувањето на овие кадри во ДКП. Резултатот од тоа е непостоење на стабилна дипломатско - конзуларна мрежа, која ќе одговори на потребите на нашата држава, а воедно е соочена со неможност да се наметне како значајна и респектабилна служба во општеството. Во секој случај, потребата од што поголема професионализација е услов кој ќе мора да биде исполнет согласно стандардите што важат во Европската унија. Оттука, секој чекор што во иднина ќе се превзема во таа насока треба да биде целосно поддржан.

5.4.2 Сегашна поставеност на МНР

Согласно најновиот Правилник за внатрешна организација на МНР, во рамките на Министерството постојат 16 директорати, составени од сектори и одделенија, и дипломатска мрежа во која има 38 амбасади, 8 постојани мисии, 1 канцеларија за врски, 8 генерални конзулати и 1 канцеларија за конзуларни, економски и трговски работи или вкупно 56 ДКП. Освен овие претставништва именувани се и 69 почесни конзули. Не навлегувајќи во некаква подетална анализа на организационата поставеност на МНР, неопходно е да се истакне дека истата, споредена со МНР на држави со слична големина на нашата држава, но многу поразвиени, дека истата е премногу раширена, односно хоризонтално поставена. И обичен поглед на органограмот наведува на заклучок дека станува збор за „наопаку поставена

пирамида“ на којашто основата и е врвот. Ваквата поставеност безусловно произведува преклопување на работните задачи и задолженија на директоратите, нивна некоординираност, кадровски дизбаланс (особено со проблемот на превработеност) што во крајна инстанца произведува неефикасност во работата.

Министерството за надворешни работи на Република Северна Македонија континуирано работи на исполнување на највисоките приоритети во надворешната политика на државата, како што се полноправното членство во НАТО и отпочнувањето преговори за членство во Европската унија. Се вложуваат напори за промоција на македонските економски интереси и за привлекување странски инвестиции во земјата, во согласност со стремежите на Владата на Република Северна Македонија за обезбедување повисок стандард и благосостојба на своите граѓани. За таа цел, се превземаат активности за зајакнување на позицијата на Северна Македонија во меѓународната заедница преку развивање на билатералните односи, добрососедските односи, регионалната соработка и соработката во мултилатералните организации.

Министерството за надворешни работи е посветено на континуираната изградба и обука на дипломатскиот кадар и на подобрувањето на техничките услови за функционирање и на Министерството и на дипломатско-конзуларните претставништва на Република Северна Македонија, како неопходни предуслови за успешно постигнување на планираните цели, и меѓудругото натамошното унапредување на процесот на давање конзуларни услуги и грижа за дијаспората.

Во вршењето на надворешните работи Министерството:¹⁵⁷

- ја претставува и афирмира Република Северна Македонија и ги развива и координира билатералните и мултилатералните односи и соработката со други држави и меѓународни организации;

- ја спроведува надворешната политика;

- обезбедува координација меѓу органите надлежни за вршење на надворешните работи во вршењето на надворешните работи;

- води постапка за воспоставување и прекинување на дипломатски и конзуларни односи со други држави, како и постапката за зачленување и воспоставување на односи со меѓународни организации;

- ги заштитува интересите, правата и имотот на државата и на нејзините државјани и правни лица во странство;

- ги презема активностите поврзани со спроведувањето на одлуките на Советот за безбедност на Обединетите нации во поглед на рестриктивните мерки, усвоени согласно со одредбите на Поглавјето ВИИ на Повелбата на ОН;

- го координира учеството на Република Северна Македонија во Заедничката надворешна и безбедносна политика и Европската безбедносна и одбранбена политика на Европската унија;

¹⁵⁷ <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/21/za-ministerstvoto>

- обезбедува координација на надворешно-политичките аспекти од учеството на Република Северна Македонија во мисиите и операциите за одржување на меѓународниот мир и безбедност;
- го следи развојот на меѓународните економски односи и предлага соодветни одлуки до надлежните органи;
- се грижи за положбата и правата на припадниците на македонскиот народ во соседството;
- се грижи за положбата и човековите права на припадниците на заедниците, државјани на Република Северна Македонија во странство;
- се грижи за положбата и човековите права на државјаните на Република Северна Македонија кои привремено или постојано престојуваат во странство, како и за иселениците;
- ги организира и раководи со дипломатско-конзуларните и другите претставништва на Република Северна Македонија и го организира системот на врски со нив;
- учествува во склучувањето, подготвувањето за ратификација и чувањето на меѓународните договори кон кои пристапила Република Северна Македонија;
- го следи и придонесува во развојот на меѓународните односи и на меѓународното право;

- ја определува и обележува државната граница, ги одржува и обновува граничните белези и учествува во решавањето на граничните инциденти;

- ги предлага и спроведува визната политика и визниот режим на Република Северна Македонија;

- раководи со Визниот центар и со визниот информациски систем со кој се обезбедува поврзаност на сите сегменти во процесот на спроведувањето на визниот режим на Република Северна Македонија;

- комуницира со и ја координира соработката со странските дипломатскоконзуларни претставништва и со мисиите на меѓународните организации во Република Северна Македонија;

- ги води протоколарната постапка за акредитација и постапката по акредитивните писма на странски амбасадори, протоколарната постапка за признавање на привилегии и имунитети на странските дипломатски претставништва, почесните конзулати и на претставништвата на меѓународните организации, во согласност со меѓународното право;

- ја предлага, подготвува и ја води протоколарната постапка за именување и отповикување на шефовите на дипломатскоконзуларните претставништва и почесните конзули на Република Северна Македонија;

- ја спроведува постапката за продажба, купување, изградба и размена на недвижни ствари, врши работи кои се однесуваат на

давање на користење и престанок на правото на користење на недвижни ствари, давање и земање во закуп, давање и примање на дар и одржување на недвижни ствари, што ги користат дипломатско-конзуларните претставништва на Република Северна Македонија,

- ја спроведува постапката за продажба и размена на движни ствари врши работи кои се однесуваат на давање на користење и престанок на правото на користење на движни ствари, давање и примање на дар на движни ствари, што ги користат дипломатско-конзуларните претставништва на Република Северна Македонија, како и постапката за враќање на движни ствари од дипломатско-конзуларно претставништво во Министерството за надворешни работи.

- ја собира и чува домашната и странската документација од областа на надворешната политика и меѓународните односи на Република Северна Македонија во Дипломатската архива на Министерството;

- го известува претседателот за најзначајните прашања во остварувањето на надворешната политика на државата и дава мислења и предлози во врска со надворешно-политичките прашања од негова надлежност, вклучувајќи ги и безбедносните и одбранбените аспекти кои произлегуваат од меѓународните односи;

- учествува во подготовката и примената на актите и иницијативите на претседателот, согласно со надлежностите на Министерството;
- остварува соработка со здруженија на граѓани и со научни и стручни институции;
- го координира спроведувањето на политичките ставови за учеството во операции за одржување на меѓународниот мир и безбедност, во соработка со надлежните министерства и врши други работи определени со закон.

На 29 април 1969 година, со Указ потпишан од Претседателот на Собранието на Социјалистичка Република Македонија е воспоставено „Биро за односи со странство“. Ова тело понатаму ќе мине низ неколку трансформации, притоа менувајќи го своето име, но и проширувајќи и продлабочувајќи го доменот на својата активност. Во моментот на осамостојување на Република Македонија од Социјалистичка Федеративна Република Југославија, овој орган се вика Секретаријат за односи со странство и претставува основа на денешното Министерство за надворешни работи на Република Северна Македонија. По тој повод, 29 април е прогласен за ден на Министерството за надворешни работи.¹⁵⁸

Трансформацијата во начинот на комуникација во светот на бизнисот и поединецот навлезе и во администрациите на

¹⁵⁸ <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/21/za-ministerstvoto>

државите, станувајќи императив за квалитетно извршување на своите услуги кон своите граѓани, но и во нивното поврзување и соработката со другите држави во разни области од заеднички интерес. За таа цел државите, по воведувањето на информатичката технологија во секојдневната работа на своите органи, пристапија кон создавање на електронско работење – управување наречено е-влада¹⁵⁹. Оваа состојба не ја одмина ни нашата држава.

Во изминатите неколку години се спроведуваат низа проекти кои треба да овозможат поедноставен и ефикасен пристап на граѓаните во задоволување на нивните барања од административна, управна или друга природа. Во овој контекст и во македонското МНР се преземаат одредени почетни активности, што треба да овозможат негово поврзување со останатите државни органи, заокружувајќи ги на тој начин утврдените проекти за воведување на едно шалтерски систем на граѓаните. Она што и натаму останува императив во работата на МНР, во неговата внатрешна структура и структурата на дипломатско конзуларната мрежа, е недостигот на конкретни активности кои ќе овозможат целосно етаблирање на ИТ, како неодминлива алатка во секојдневната работа на македонската дипломатија.¹⁶⁰

Официјалните централни профили на МНР на социјалните медиуми се управувани од страна на тимот за односи со јавност, додека официјалните профили на Дипломатско-конзуларните

¹⁵⁹ E-Government Endevours in the Ministry of Foreign Affairs., Turkey, www.undp.org.tr/demGovDocs/MFA

¹⁶⁰ Данчо Марковски, Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија, Скопје, 2017

претставништва на Република Северна Македонија се управувани од дипломатскиот персонал кој е упатен на мандат во соодветното ДКП, во комуникација со тимот за односи со јавност во МНР. Овие профили покриваат:

- Најнови вести и соопштенија
- Најави за официјални настани
- Говори и изјави на Министрите за надворешни работи
- Промоција на работата на дипломатите во нашите ДКП-а
- Фотографии и видеа од настани
- Покриеност на настани во живо
- Споделување на информации од други профили кои се релевантни за работата на МНР и ДКП-ата

Сегашната состојба, ако ги земеме во предвид веб страната на МНР и ДКП, како и внатрешното управување со документите (management flow documents) е на самиот почеток. Но кои се можностите на користење на овие форми на интернет дипломатијата и кои се погодностите за дипломатијата на мала држава, каква што е Република Северна Македонија? Конкретно тоа значи:

б) Во делот на политичката билатерала во МНР, неопходно е создавање на виртуелни амбасади чиешто активности ќе бидат насочени кон одредени држави во кои, заради нашите ограничени можности, немаме резидентни амбасади. Факт е дека Македонија нема дипломатско присуство на африканскиот и латино – американскиот континент, а мошне слабо е покриена и Азија, Блискиот Исток и други региони. Формирањето на виртуелните

амбасади во министерството ќе биде врз основа на распоредување на дипломати кои ќе бидат одговорни за воспоставување, следење и реализирање на низа активности од заеднички интерес на двете држави. Процесот на соработка ќе се спроведува преку веб сајтови ориентирани кон конкретната држава и постојана комуникација од МНР. На овој начин, наместо упатување на дипломатски кадар во странство, активностите ќе се спроведуваат од земјата. Практично тоа значи дека дипломатот (desk officer) ќе биде ставен во функција да делува како амбасадор, кој ќе биде во постојана комуникација со претставниците – органите на државата, а повремено, во зависност од конкретните потреби – договорени активности ќе оствари и посети.

Во прилог на оваа иницијатива е и статусот на амбасадорите во МНР кои најчесто (од разни, но секако неприфатливи, причини) со години се нераспоредени и без никакви работни задолженија. Воспоставувањето на виртуелните амбасадори, според проф. Dietrich Kappeler,¹⁶¹ може да постапуваат во исто време и како виртуелни делегати на меѓународни состаноци. Во вториот случај ист дипломат може да присуствува истовремено на две или повеќе состаноци кои се занимаваат со сосема различни предмет прашања. Притоа, проф. Kappeler ја нагласува потребата од соодветен избор и обука на дипломати кои ќе бидат вклучени.

¹⁶¹ prof. Kappeler, Dietrich The Role of Diplomats from Small States, International Conference, DIPLOMACY OF SMALL STATES, archive1.diplomacy.edu/poolbin.asp?IDPool=353, влез 17.02.2014.

в) Виртуелен конзулат

Слична е состојбата и кога говориме за воведување на современите форми на конзуларната служба во нашето МНР. Во рамките на прокламираните определби на министерствата за надворешни работи за натамошно унапредување на услугите и соработката со своите граѓани кои по разни основи престојуваат во странство, давањето правен совет, поднесување на барања за визи, информации од областа на туризмот, економијата, и образованието, се наметнува потребата од воспоставување на Виртуелен конзулат.¹⁶²

Виртуелниот конзулат има за цел да овозможи подобрување на конзуларно административните услуги на граѓаните во странство по пат на интернет, што подразбира нивно брзо доаѓање до бараната информација или услуга која може да се добие на овој начин. Услугите се состојат во давање на одговори на генерални прашања (визен режим, потребни документи за поднесување на барање за виза), информации за одредени настани или активности, видео контакт – intranet со конзуларните службеници во конзулатот, конзуларното одделение во амбасадата или конзуларната управа во министерството за надворешни работи. Според Won-Mai Choi¹⁶³ користењето на интернет ја олеснува работата на конзулатите во спроведување на нивните конзуларни функции. Според него, повеќето граѓани можат полесно да

¹⁶² Марковски, Данчо Конзуларна служба организација и практика, Софија, Богданци 2011.

¹⁶³ Won-Mog Choi, Diplomatic and Consular Law in the Internet Age, Singapore Year Book of International Law and Contributors, 2006.

известат за нивните проблеми или да ги достават барањата преку веб (web) страната или меил (e-mail) адресата на конзулатот. Понатаму конзулатот истите може да ги сподели со другите конзулати или со министерството за надворешни работи. Така на пример, Министерството за надворешни работи на Јужна Кореја е поврзано со 71 од 146 претставништва во странство.¹⁶⁴

Оправданоста за практикување на оваа нова форма во конзуларната служба се заснова на следното: Воспоставувањето на виртуелен конзулат претставува современа форма на дејствување на конзуларната служба, која веќе се применува од страна на високо развиените земји, со цел овозможување на постојан контакт со своите граѓани или државјани на странска држава со цел задоволување на нивните барања и интереси, во држави или територии на држави каде што не постои конзуларно претставништво.

Од организационен аспект реализацијата – воведувањето на овој нов концепт би можел да претставува одлична можност и за македонската конзуларна служба¹⁶⁵. На овој начин се обезбедува поголемо присуство меѓу нашите иселеници, пред се, во прекуокеанските земји, што во овој момент заради малиот број на дипломатско – конзуларни претставништва (ДКП) и ограничени финансиско – материјални можности на државата, не успева да ги задоволи потребите на оваа категорија граѓани, односно ги

¹⁶⁴ Won-Mog Choi, *Diplomatic and Consular Law in the Internet Age*, Singapore Year Book of International Law and Contributors, 2006.

¹⁶⁵ Авторот на овој труд, во текот на 2007 год. поднесе писмена иницијатива за формирање на Виртуелен конзулат, но истата не наиде на одобрување од раководството на МНР.

реализира програмите за нивно посестрано поврзување, но и подигање на степенот за свое промовирање во светот, ако се има во предвид конзуларната непокриеност на цели континенти. Од содржински аспект, виртуелниот конзулат претставува информатичка алатка во која се содржани корисни информации за државата, особено во делот на визниот режим, економската и трговската сфера, странски инвестиции, делот на образованието, науката и културата, како и законските прописи за кои граѓаните кои подолго време престојуваат во странство се интересираат.

Во случајот на македонското министерство за надворешни работи – од особена корист ќе бидат информациите од делот на активностите на иселеничките асоцијации и црковни општини во насока на позитивно влијание и нивно поврзување во дејствувањето во позначајни прашања од нивен интерес. Воедно, ваквиот пристап ќе овозможи повеќестрана корист на претставништвата, односно МНР.

Воспоставувањето на виртуелниот конзулат не претставува некоја позначајна ставка во буџетот на министерството, бидејќи по содржинското осмислување на страницата останува потребата за нејзино промптно одржување и постојана активност, нешто што веќе во изминатите петнаесетина години го среќаваме на интернет страниците на странските министерства или амбасади. Тоа значи дека работата на виртуелниот конзулат ќе се одвива од самото министерство или конзуларно претставништво од страна на посебно задолжени конзуларни службеници. Што се однесува до кадровскиот аспект надлежноста над виртуелниот конзулат потребно е да биде во рамките на Директоратот на конзуларни работи, кој ќе прима и одговара на барањата. Воедно со своја

поддршка ќе учествуваат и останатите директорати од нивниот домен на работа.

Од теориско правен аспект, виртуелниот конзулат излегува од класичното поимање на конзуларните претставништва содржини во Виенската конвенција за конзуларни односи или конзуларните конвенции со кои се регулираат конзуларните односи меѓу две држави, ниту пак истиот може да се подведе под класична смисла на зборот. Неможноста од непосредно спроведување на основните конзуларни функции (заштита на интересите на државата и граѓаните, давање административно – нотарски услуги, посета на затворени лица во странските затвори, давање помош на бродови, чамци и авиони, и др.), подразбира дека станува збор за посредна електронска комуникација за одредени барања – поднесоци за кои не е потребен непосреден контакт, односно присуство пред конзуларен агент. Токму во тоа е и содржана оправданоста на виртуелниот конзулат во современиот свет на комуникации, чија задача е давање на бараната информација без комплицирани административни постапки или лично присуство на барателот. Најдобар пример за тоа би биле барањето информации за визниот режим на државата во која заинтересираниот граѓанин сака да патува или пак обезбедување на формулари за виза, а живее во држава во која не постои конзуларно претставништво, односно во држави, како Кина, Индија, Русија, каде што има едно дипломатско конзуларно претставништво.

Основните предуслови за развојот на овој своевремен дипломатски метод се во: техничката опременост на МНР, кадровско екипирање на одделот на ИТ со високо стручен кадар, и

секако континуираната едукација на дипломатскиот кадар. Сегашната состојба од 8 вработени, од кои само двајца се IT инженери во Одделението за информатичка технологија и комуникации, покажува дека сегашното ниво не е во можност да одговори на овие потреби.

Состојбата во која се наоѓа македонската дипломатија во изминатите десетина години ја наметнува потребата за преземање на темелни структурални реформи кои ќе овозможат ставање на овој витален државен орган во целосна функција на државните интереси.

Реформите треба да ги содржат следните измени:

- Донесување на нов Закон за надворешни работи (ЗНР). Со неколкуте извршени измени и дополнувања на ЗНР од 2006 година, (последната на почетокот од 2014.), се изврши сериозно нарушување на принципот на професионалност во дипломатската служба, оддалечувајќи ја од современите европски стандарди. Сегашната поставеност остава огромен простор за силни партиски влијанија, чија единствена цел е создавање на целосно партизирана дипломатија во функција на интересите на владејачките партии, ставајќи го државниот интерес на второ место.

- Комплетна реорганизација на поставеноста на Министерството. Намалување на бројот на директорати од сегашните 16 на 8, со што ќе се изврши враќање на двата основи принципи (тематски и регионален) во функционирањето на овој ресор. Новата поставеност ќе овозможи концентрација на надзорно – инструктивниот метод на работа на министерството, како централна служба, што пак ќе има позитивен импакт во водењето

на активностите на дипломатско конзуларната мрежа. На овој начин ќе се подобри оперативноста, ефикасноста и аналитичноста во работата на целата дипломатска служба.¹⁶⁶

- Целосно воведување на информатичката технологија (ИТ) во процесот на секојдневните активности на централната служба (МНР) и дипломатско конзуларната мрежа, подразбира комплетно искористување на можностите на ИТ, особено во логистичката поддршка на ДКП, во делот на спроведувањето на современите методи, како и конзуларната заштита на Македонското национално малцинство и дијаспората. ИТ треба да го овозможи воведувањето на виртуелниот конзулат, како и виртуелната амбасада, алатки кои се од особена важност за една мала држава каква што е Македонија.

- Создавање на професионален кадар. Потребата за основање на дипломатска академија во правата смисла на зборот и по толку години останува нереализирана. Отсуството на континуиран процес на едукација на кадрите од областа на дипломатското и конзуларното право, дипломатската методологија и техники на работа, меѓународните односи, меѓународните организации, па се до дипломатското и оперативно пишување на службените материјали, создава површни и неупатени дипломати заскитани во дипломатската служба. Резултатите од таквата состојба по правило се негативни, како за дипломатската служба, така и за угледот на државата и задоволување на потребите на граѓаните.

¹⁶⁶ Данчо Марковски, *Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија*, Скопје, 2017

- Ревидирање и рационализација на постоечкиот број на вработени. Актуелниот број на вработени во МНР од над 600 државни службеници претставува сериозен проблем од повеќе аспекти. Превработеноста на предизвикува нерационални решенија при распоредувањето на кадрите, недоволна работна ангажираност, пренатрупаност во организационите единици, односно нерамномерна распределба на работните задачи и т.н. Но најсериозно е тоа што со превработеноста е нарушен соодносот на дипломатите помеѓу централната служба - МНР и дипломатската мрежа – ДКП, кој изнесува 4 спрема 1 во полза на МНР.

Согласно економските и финансиски перформанси на македонското стопанство и улогата на нашата држава во меѓународната заедница, како главни услови при проектирањето на кадровското пополнување во ДКП, генерално го поставуваат лимитот на тројца дипломати, освен мисите во ОН и ЕУ. Формулата 1 (шеф на ДК) + 2 (двајца дипломати), што одамна се користи од страна на многу современи држави слични по нивната големина на нашата држава, но со неспоредлива економска развиениот, може да се примени само со однапред исполнети услови за коишто во повеќе наврати беа претставени во трудот.

- Намалување на бројот на дипломатско – конзуларните претставништва. Македонија во моментот има 38 амбасади, 9 генерални конзулати, 8 постојани мисии, 1 деташирано конзуларно одделение или 56 ДКП, број што го имаат држави кои се два до три пати поголеми и поразвиени од нас. Потребата од преземање на ваков чекор се темели на следното: одлуките за отворање на еден дел од амбасадите и конзулатите се донесени

без конкретни анализи што требало да дадат издржани одговори за: нашиот политички, економски, трговски интерес, конзуларните потреби, финансиска моќ за сервисирање на редовните потреби и активности, односно издржан одговор за оправданоста од постоењето на некои ДКП. Отсуството на овие основни елементи по правило испорачува негативни резултати во форма на отсуство на позначајна политичка или економска корист, ограничен работен ангажман, па се до оставање на ДКП со еден дипломат или пак недостаток на средства за подмирување на основните трошоци на ДКП, состојба на која сме сведоци во изминатиот неколку годишен период.

- Одлучното спроведување на предложените мерки несомнено ќе резултира со формирање на современа и ефикасна дипломатија на мала држава, каква што и е потребна на нашата земја.

Создавањето на една независна држава неминовно води и кон создавање самостојна надворешна политика и дипломатска служба, што беше еден од најзначајните аспекти на целокупниот процес на осамостојување. Имајќи ги предвид околностите на нашиот регион, односот на соседните држави, како и (не)искуството на тогашните служби – овој предизвик ќе претставува проблем за повеќе владејачки елити, а некои негови аспекти се присутни и денес. Опстанокот на малите држави е проблем кој не е лесно решлив, а на Балканот тој е дополнително усложнет со многу повеќе прашања од историски и етничкорелигиски карактер – што остави трајни состојби по распадот на Југославија. Повеќе прашања беа присутни во македонската надворешна политика во изминатите две децении и

за повеќето од нив може да се каже дека сè уште се актуелни и денес – од првичната цел за меѓународно признавање на независноста и членството во меѓународните организации, преку „еквидистанцата“ и дефинирањето на надворешно-политичките приоритети, па сè до зајакнување на јавната и на економската дипломатија во последните години.

Во наредните години македонската дипломатија мора да се фокусира на сопственото зацврстување и континуирано да ја подобрува перцепцијата за државата на надворешен план, но и перцепцијата за својата важност на внатрешен план. Меѓу останатото, проблемите со кои се соочува нашата надворешна политика во изминатите две децении се поврзани со некои од проблемите со кои беше соочено и целото општество: доминација на политиката и партиските директиви во администрацијата; видливост на етничката поделеност; недостиг на финансиски средства; недостиг на стручни кадри; менување на приоритетите по промена на политичката елита на власт; игнорирање на современите трендови во дипломатијата; ограничување на активностите во надворешната политика на европските и евроатлантските интеграции; доцнење во воспоставувањето на билатералните партнерства; недоволна соработка со академската заедница и граѓанскиот сектор; итн. Во третата деценија, сè уште постојат неколку отворени прашања кои мора да го завршат дефинирањето на надворешната политика со цел таа да може да биде функционална и ефикасна на меѓународната сцена. Постоечките состојби во македонската надворешна политика се резултат на сите досегашни реформи, но како и во многу други области, потребна е и натамошна модернизација и адаптација на

современите околности. Во таа насока, некои од следните препораки би можеле да бидат земени предвид.

Прво, оттргнување на надворешната политика од дневно-политичките битки. Секако дека надворешната политика се креира во согласност со останатите државни политики, но проблематизирањето надворешно-политички прашања на дневна основа е сигнал за недоволна зрелост на политичките актери, што само го зголемува впечатокот дека и по дваесет години не сме во состојба да ја разликуваме борбата меѓу политичките партии од една, и борбата на меѓународен план, од друга страна. Точно е дека и надворешната, како и сите други политики, не треба да остане имуна на критиките, но неопходно е создавање на еден конзензус во однос на приоритетите на државата – кои мора да бидат прифатени од сите политичките партии. Разликите за некои аспекти се секако неминовни, но недозволиви се ситуации во кои надворешната политика е сведена на исто ниво со прашања од дневно-политички карактер. За реализација на оваа замисла потребно е заедничко вложување од страна на сите политички партии, знаејќи дека процесот на професионализација на дипломатијата е определен од процесот на обединување околу заедничките приоритети, кои на дипломатите ќе им овозможат да ја застапуваат државната, а не партиската политика. Второ, деетнизација на надворешната политика. Етничко-религиските аспекти на македонското општество неминовно се пресликуваат во секоја општествена сфера, па и во надворешната политика. Ова секако е предизвикано од неможноста за дефинирање на трајна заедничка стратегија во однос на самиот карактер на политичкиот систем на државата, кој во повеќе наврати се

доведува во прашање. Оттаму, етничката поделба на нашите дипломати води и кон фрагментација на политиката што тие треба да ја претставуваат. Елиминацијата на овој етнички аспект при именувањето на амбасадорите секако ќе ја зајакне самата дипломатска мрежа, при што е нужно инсистирање на професионалност, а не на „правична застапеност“.

Трето, цврста врска на надворешната политика со активностите на бизнисзаедницата и интензивирање на економската дипломатија. Во одредени периоди од минатото овој аспект беше целосно занемарен, а со тоа и потенцијалот за меѓусебно дополнување на овие два сектора. Исто како што факторите во надворешната политика можат да ѝ помогнат на бизнисзаедницата, така и компаниите можат да помогнат за претставување на државата и за застапување на нејзините интереси

Четврто, соодветно определување на ресурсите за ефикасно водење на надворешната политика. Апсурдно е да се очекуваат резултати од дипломатската мрежа, а истовремено да се скратуваат средствата за нејзино функционирање. Свкупните состојби во економијата секако се отсликуваат и во определувањето на буџетот потребен за спроведување на надворешната политика, но за разлика од останатите домашни политики, кај надворешната политика е неопходно планирање на активностите на среден и на долг рок, што е невозможно доколку не постои цврсто обезбедена буџетска поддршка која нема да биде доведена во прашање во зависност од моментално расположливите средства.

Петто, континуирана обука на високо ниво на кадрите во Министерството за надворешни работи, како и во соодветните сектори во останатите министерства и државни институции. Клучниот аспект на повеќекратно споменатата професионализација е токму во начинот на селекција за вработување и унапредување во самите институции, како и во нивната постојана надградба. Инсистирањето на високи стандарди за идните дипломати и сите вработени во македонското МНР е добредојден чекор во оваа насока, кој би требало да се надградува и во иднина. Во таа насока, соработката со домашните и странските високообразовни институции исто така не би требало да биде занемарена. Дипломатската академија која постои во рамките на МНР е значаен дел од овој систем, кој би можел да се дополнува со формално и неформално образование на универзитетите и институтите во држави со воспоставена традиција на дипломатска едукација.

Шесто, зајакнување на јавната дипломатија. Во последните години ова е еден нов аспект кој придонесува надворешната политика да направи своевиден пробив со примена на една нова методологија, која во почетните години беше запоставена. Овие елементи би требало да бидат зацврстени и во наредниот период, знаејќи дека резултатите што со нив можат да се постигнат би биле видливи многу побрзо отколку останатите.

Седмо, основање и соработка со научни институции кои ќе спроведуваат истражувања од областите поврзани со надворешната политика, со што самите активности ќе добијат научна поддршка, а кадрите образовани во овие области ќе можат

да го дадат својот придонес во сопствената држава, а не во странските амбасади и мисии, или во институтите и фондациите во други држави.

Резиме

Дипломатијата е најстариот облик на комуницирање помеѓу државите и претставува средство, односно најсилно оружје на секоја држава за водење на надворешната политика, преку водење на преговори помеѓу државите од страна на официјалните органи, кои ги вршат истите како умешност и во транспарентното но и во конспиративното преговарање.

Јавната дипломатија може слободно да се дефинира и разбере како алатка која ја надополнува традиционалната дипломатија во остварувањето на целите на надворешната политика при што вклучува многу различни аспекти во себе, од слушање и собирање информации, застапување на информации односно радио-телевизиско емитување, меѓународна размена, културна дипломатија, психолошка војна и дигитална дипломатија.

Јавната дипломатија допира директно до глобалната јавност, без влијание на нивните влади. Како носители на јавната дипломатија се јавуваат државните претставници и претставници од цивилен сектор. Мултилатералната дипломатија претставува збир на начини и средства со кои државите, како субјекти во повеќестран однос, се служат за да ги ускладат своите меѓународно – политички програми со заедничките интереси на меѓународната заедница, со цел да остварат општо прифатливи

решенија согласно начелата и одредбите на меѓународното право.

Воената проблематика, како и воените работи во меѓународните односи, барале неопходност за добро познавање на воената дипломатија, односно добро познавање на проблематиката на воената дипломатија од дипломатскиот персонал односно од дипломатскиот кадар, а тогаш, најсоодветен кадар кој најдобро ја познавал таа специфична проблематика, биле професионалните војници.

Како најстар најчин за практикување на дипломатијата е билатералната дипломатија, со оглед на тоа што претставува облик на односи меѓу две држави и дека се манифестира преку постоење и активност на постојани дипломатски претставништва, нејзините почетоци се поврзани токму со нивното појавување.

Како основната функција на воената дипломатија е презентирање на вооружените сили на една држава, заштита на интересите на истите, преставување на матичната држава, заштита на интересите на државата, заштита на интересите на сите припадници на вооружените сили, како и сите граѓани.

Како задачи на воената дипломатија разликуваме голем број задачи во доменот на одбраната и безбедноста, чија содржина се дефинира од страна на највисокото воено-политичко раководство на државата и врз основа на нивните инструкции се насочува работата на целата воена дипломатска организација.

Учеството во воени размени, посети, семинари, конференции, симпозиуми и слично, а со презентирање на

трудови на овие настани се едуцираат учесниците но и на носителите на одлуки се презентираат потребните информации за соодветно одлучување.

Поимот „меѓународно право“ потекнува од латинскиот збор „*ius gentium*“. Во римското право овој термин означувал внатрешно приварно право во една држава. Како општа дефиниција под поимот „меѓународно право“ или „меѓународно јавно право“ се подразбира конгломерат односно збир на правни норми или правила кои се правно обврзувачки за субјектите на меѓународното право како и во нивните заемни односи.

Дипломатското и конзуларното право се дел од меѓународното право и ги регулираат правните аспекти на положбата и работата на оние државни органи и нивните службеници кои се надлежни за водење на меѓународните односи.

Флексибилноста и прагматизмот можат да бидат важни одговори на предизвиците во современиот свет. Флексибилноста се однесува на способноста да се прилагодите на нови ситуации и да работите во различни околности. Прагматизмот, на друга страна, се однесува на способноста да се изнаоѓаат решенија на проблеми на практичен и реален начин, во согласност со околните услови.

Република Северна Македонија следејќи ги модерните трендови, во 2008 започна со едукација на младите дипломати, преку еден модерен и ефикасен дипломатски тренинг, комбиниран со основните елементи на дипломатската теорија и практика.

Првите 24 државни службеници од МНР го положија дипломатскиот испит и добија дипломатско-конзуларни звања.

Едукацијата ја вршеа искусни дипломати од редовите на Министерството за надворешни работи на Република Северна Македонија, како и квалитетни, познати и признаени професори од повеќе универзитети.

Историската генеза на македонската дипломатија се развиваше по следниот хронолошки редослед: Во 1969 година се формира Биро за односи со странство; во 1971 год. се основа Секретаријат за односи со странство; седум години подоцна во 1978 год. воспоставен е Републичкиот секретаријат за меѓународни односи; четири години потоа Републичкиот секретаријат е заменет со Републички комитет за меѓународни односи; согласно промените во државната администрација во 1988 год. комитетот е заменет со Републички секретаријат за односи со странство; во 1991 год. доаѓа до трансформација на дотогашниот секретаријат во Министерство за односи со странство; за конечно да го добие сегашниот назив.

Биографија

Зоран Јовановски е роден 1968 год во Тетово каде завршува основно образование. Во 1987 год. завршува Воена гимназија во Белград. Истата година се запишува на Воена академија во Белград, а дипломира во 1991. По распаѓањето на СФРЈ, своите должности продолжува да ги извршува во АРМ. Во периодот од 2003 до 2005 год. своето образование го надградува со специјалистичките студии од областа на одбраната на Воената академија во Скопје.

Магистрира на Правниот факултет на Универзитетот на Југоисточна Европа во 2011 год. Истата година е упатен на стручно усовршување на Факултетот за национална безбедност и одбрана во Софија, Р. Бугарија каде се стекнува со титулата магистер по стратешко раководство на одбраната и вооружените сили.

Во 2012 год стекнува со научен степен доктор по правни науки на Правниот факултет Јустинијан Први – Скопје.

Во 2013 год. е избран за доцент во научна област управно право на Воената академија.

Во 2015 год. ги завршува високите студии за безбедност и одбрана на Воената академија во Белград.

За вонреден професор е избран во 2018 год а во 2023 година е избран за редовен професор во научната област управно право на Воената академија-Скопје.

Во текот на кариерата учествува на бројни научни конференции и форуми од домашен и меѓународен карактер со научни трудови и предавања.

Автор е на книгите „Развојот на безбедносните служби во Р. Македонија (1945-2010)“, „Воена дипломатија“ и „Управно право“. Коавтор е на прирачник и практикум за дисеминација на МВХП. Автор е и на повеќе научни трудови публикувани во земјава и надвор од неа.

Учесник е на многубројни научни конференции, трибини, работилници, меѓународни проекти и симпозиуми. .

Користена литература

1. Берковиќ Г. Дипломација и дипломатска професија, Загреб, 2006 год.
2. Браунли И. (2008) Принципи на јавното меѓународно право (7. издание). Скопје: Просветно дело.
3. Вукадиновиќ Р., Политика и дипломација, Загреб, 2004.
4. Виктор Г., За Македонската Дипломатија, Стр. 222. Цит. Britanica, Енциклопедија, 15 едисија (1992), Mikropetija (том 4), The University of Chicago, Chicago.
5. Вилфрид Болевски, *Дипломатијата и меѓународното право во глобализираните односи*, Скопје, Просветно дело, 2009.
6. Владимир Ортаковски, *„Дипломатско и конзуларно право„*-Скрипта Правен Факултет–Скопје 2008 година.
7. Гоцевски Т., *Основи на системот на национална одбрана* , Куманово,1998 стр.435 (видено во Зоран Јовановски, *Воена дипломатија*, Скопје 2018, стр.54)
8. Габер В. „За македонската дипломатија“, Скопје, 2002.
9. Гл. Гершиќ, *Данашње дипломатско и конзуларно право*, Белград, 1898, стр.96-97
10. Данчо Марковски, *Современи дипломатски методи и нивната примена во македонската дипломатија Скопје* : Фондација “Фридрих Еберт”, Канцеларија во Македонија, 2017.
11. Дејан Маролов, *Скрипта по предметот Меѓународно јавно право*, Штип, 2012.
12. Диксон М., Мекоркуоел Р. (2010) *Случаи и материјали од меѓународно право*. Четврто издание, Скопје.

13. Датапонс Китичаисари К. (2010) Меѓународно кривично право, Скопје: Табернакул
14. Ѓорѓиевиќ С., Митиќ М., Дипломатија и конзуларно право, Белград, 200.
15. Зоран Јовановски, Билјана Каровска Андоновска, *Мултилатерална дипломатија и нејзината поставеност спрема меѓународното и дипломатското право*, ЗБОРНИК НА НАУЧНИ ТРУДОВИ, УГД- Штип, 2018
16. Зоран Јовановски, *Воена дипломатија*, Скопје 2018.
17. Зоран Јовановски, *Развој на безбедносните служби во Република Македонија (1945-2010)* (видено во: Зоран Јовановски, *Воена дипломатија*, Скопје 2018).
18. Закон за вршење на наворешни работи од надлежност на сојузните органи на управата и сојузните организации од 1981, објавен во „Службен лист на СФРЈ“ број 56/81.
19. Закон за изменување и дополнување на Законот за надворешни работи од 2008 г., објавен во Службен весник на РМ, бр. 107.
20. „Измените на Законот за надворешни работи пред пратениците“, 24 Вести, јануари 22, 2013.
21. Марковски Д., Дипломатија – организација и практика, Скопје.
22. М.Шаховиќ, Снага и слабост меѓународног права ЈРМП,3 1988, Београд.
23. Македонско дипломатско списание, Дипломатски летопис, Дипломатски клуб, Скопје, 2019
24. Марфи, Ш.Д. (2006). Принципи на меѓународното право. St. Paul: Thomson/West.

25. Малколм Н. Шо, *Меѓународно право* (превод од англиски јазик Благоица Петреска Лепоска) Скопје, Просветно дело, 2009.
26. Мирчев Д. „Macedonian Foreign Policy 1991-2006, Скопје, 2006.
27. Одлука на Врховен суд на САД по име *Medellín v. Texas* 552 U.S. 491 (2008)
28. Пивоваров В., Арсовски Љ., *Дипломатско и конзуларно право*, Скопје, 2008.
29. Павловиќ Б. „Албанизација Косова и метохије-подривање Југославије“, фељтон во *Политика*, Белград, 14/02/1995.
30. Скрипта Правен Факултет –Скопје „Дипломатско и конзуларно право,- д-р Владимир Ортаковски-2008 година.
31. Сл. Весник на СРМ бр. 16 од 30.04.1969 год
32. Сл. Весник на СРМ бр. 40 од 20.12.1971 год
33. Сл. Весник на СРМ бр. 15 од 18.04.1978 год
34. Сл. Весник на СРМ бр. 13 од 25.03.1982 год.
35. Сл. Весник на СРМ бр. 20 од 13.06.1988 год.
36. Сл. Весник на СРМ бр. 40 од 28.11.1990 год.
37. Сл. Весник на СРМ бр. 12 од 22.03.1991 год.
38. Сл. Весник на СРМ бр. 63 од 10.12.1994 год.
39. Сл. Весник на РМ бр.63 од 1994 год.
40. Службен лист на СФРЈ» број 56/81.
41. Тања Достинова Запрова, Љупчо Сотирски, *Дипломатска организација, дејност и професија*, Штип : Универзитет “Гоце Делчев”, 2014.
42. Тоновски Ѓ. *Меѓународни односи*, Скопје 2004 год.
43. Фрчкоски Љ.Д., Тупурковски В., Ортаковски В., (1995), „Меѓународно јавно право”, Табернакул Скопје.

44. Чл. 96 од Законот за надворешни работи на РМ, Сл.Весник на Р.Македонија бр. 46/2006 год.

1. A. Vagts *The Military affanche*, New Jersey, 1967.
2. A. Lowentfield, *Public Law in international Arena*, Recueil des Cours, 1979.
3. Adler, Emanuel and Vincent Pouliot (eds.) (2011). *International Practices*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
4. Armand Jean du Plessis de Richelieu, *Cardinal-Duc de Richelieu (1585-1642)*
5. Berridge G.R. *Diplomacy, „Theory and Practice“* London-New York-Munich, 1995.
6. Bower, Adam (2015). 'Arguing with law: Strategic legal argumentation, US diplomacy, and debates over the International Criminal Court'. *Review of International Studies*.
7. Bowring, Bill (2008). *The Degradation of the International Legal Order?*. New York, Routledge
8. Boromisa, A.M., Tišma, S., Raditya-Ležaić, A., *GOSPODARSKA DIPLOMACIJA REPUBLIKE HRVATSKE ILI ZAŠTO HRVATSKOJ NUŽNO TREBA SNAŽNA I SUSTAVNA GOSPODARSKA DIPLOMACIJA* INSTITUT ZA MEĐUNARODNE ODNOSI, IMO, ZAKLADA ADRIS., Listopad.
9. Cull J. Nicholas, 'Public Diplomacy' Before Gullion: The Evolution of a Phrase, uscpublicdiplomacy.org/pdfs/gullion.pdf.
10. Callieres F. "On the manner of negotiating with sovereigns", translated as *The Practice of Diplomacy (1716)*

11. Derian J. Der: „*Mediating Estrangement: A Theory for Diplomacy*,” Review of International Studies, 13 (1987) 91, наведено во: Jönsson Christer and Hill Martin: *Essence of Diplomacy*; Palgrave Macmillan, United Kingdom, 2005.
12. Eileen Denza, *Vienna convention on diplomatic relations*, United Nations Audiovisual Library of International Law.
13. Encyclopaedia Britannica, i. (1998). The New Encyclopaedia Britannica. Encyclopaedia Britannica. p.336.
14. EUROPEAN UNION, CONSOLIDATED TREATIES CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS, March 2010.
15. E-Government Endervours in the Ministry of Foreign Affairs., Turkey.
16. G. R. Berridge and Alan James, *A Dictionary of Diplomacy*, Second edition, Palgrave Macmillan, New York, 2003.
17. Gaskarth, Jamie (2012). ‘The virtues in international society.’ European Journal of International Relations.
18. Grech, M. Olesya, *Virtual diplomacy, Diplomacy of the digital age*, Малта, 2006.
19. Henderson, Conway W. (2010). *Understanding International Law*. Oxford: Wiley-Blackwell.
20. Hardy, 1956, *Modern Diplomatic Law*.
21. James A. Caporaso, Journal article, *International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations International Organization* Vol. 46, No. 3 (Summer, 1992).
22. Jan Melissen, *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*, PALGRAVE MACMILLAN, New York, 2005.

23. Jan Brownlie, *Principles of Public International Law*, Clarendon Press, Oxford, 1966, *Снага и слабост међународног права*, ЈМПП,3, Београд, 1988.
24. Kennon H. Nakamura and Matthew C. Weed, "U.S. Public Diplomacy: Background and Current Issues, " Congressional Research Service, (Dec-2009).
25. Kahler, Miles, "*Multilateralism with Small and Large Numbers.*" *International Organization*, 46, 3 (Summer 1992).
26. Kap. Beauvaais >> *Vojni pomorski vazduhoplovni asashe* <<, Pariz, Pedone 1937. God.
27. Koskeniemi, Martti (2011). 'Law, teleology and international relations: an essay in counterdisciplinarity'. *International Relations*.
28. Leonard, Mark, *Public diplomacy* The Foreign Policy Centre, 2002.
29. Lechner Silviya (2017). "Why anarchy still matters for International Relations: On theories and things". *Journal of International Political Theory*, vol. 13, no. 3.
30. M. Wolff, *private international law*, Oxford 1962; Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford, 1990; N.Q. Dinh *Droit International Public*, Paris, 1980.
31. M.O. Hudson, *legal Foundation of International Relations*, New Port, 198, R.R. *Introduction of international Law*, New Port, 1980.
32. Mojzes, Vrabec Zrinka, *Javna diplomacija i mediji*, Članci.
33. Newman E A, *Crisis of Global Institutions? Multilateralism and international security*. New York: Routledge. (2007)
34. Potter, E., 2004. *Branding Canada: The Renaissance of Canada's Commercial Diplomacy*. *International Studies Perspectives*.
35. prof. Kappeler, Dietrich *The Role of Diplomats from Small States*, International Conference, DIPLOMACY OF SMALL STATES,

archive1.diplomacy.edu/poolbin.asp?IDPool=353,
17.02.2014.

влез

36. Rana, K. S., 2000. Inside Diplomacy. New Delhi: Manas.
37. Stuart Miller *Modern European History*, Hampshire, Palgrave, 1997.
38. Stojanovska-Stefanova, Aneta and Atanasoski, Drasko (2016) State as a Subject of International Law. *US-China Law Review*, 13 (1). pp. 25-33. ISSN 1548-6605 (Print) ISSN 1930-2061 (online)
39. Vinod Bhatia, Vijai S Chaudhari, Ranjit Singh, *Defence diplomacy and international military cooperation*, Centre for Joint Warfare Studies, New Delhi 2016.
40. William M. Chodkowski, *United States Information Agency, Fact Sheet*, American Security Project Washington, D.C., 2012.
41. Wolf, Jr. Charles, Rosen, Brian, *Public Diplomacy How to Think About and Improve It* Published 2004 by the RAND Corporation.
42. Won-Mog Choi, *Diplomatic and Consular Law in the Internet Age*, Singapore Year Book of International Law and Contributors, 2006.
43. Woods J. Serres J. *Diplomatic Ceremony and Protocol*, Zagreb, 2004.

Интернет адреси :

1. <https://fas.org/sgp/crs/row/R40989.pdf>
2. <https://www.americansecurityproject.org/>
3. <https://archive.org/details/HOLDSWORTHAHISTORYOFENGLISHLAWVOLUMEV/page/n47>
4. <http://24vesti.mk/izmenitena-zakonot-za-nadvoreshni-raboti-pred-pratenicite>

5. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/vcdr/vcdr_e.pdf
6. http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SChri/SCUniversal_Declaration_of_Human_Rights
7. <http://europa.eu/pol/cult/>
8. <http://biblio-archive.unog.ch/Detail.aspx?ID=408>
9. www.undp.org.tr/demGovDocs/MFA

